

УВОДНИК

Уредништво

*ИЗВОД ИЗ ИЗВЕШТАЈА О РАДУ
УРЕДНИШТВА ЧАСОПИСА БЕЗБЕДНОСТ
У 2002. ГОД.*

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Милан Шкулић

*НОВЕ МЕТОДЕ И КОМПЈУТЕРСКИ
СИСТЕМ У САВРЕМЕНОЈ
КРИМИНАЛИСТИЦИ*

Проф. др Божидар Бановић

*КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛ И
ЗАШТИТА ЛИЧНОСТИ*

Проф. др Миливој Допсај
Проф. др Миленко Милошевић
Др Мирољуб Благојевић

*ПОВЕЗАНОСТ УСПЕШНОСТИ
САВЛАДАВАЊА ОСНОВНЕ ОБУКЕ У
СКИЈАЊУ СА ДИМЕНЗИЈАМА
ИЗОМЕТРИЈСКЕ МИШИЋНЕ СИЛЕ
ОПРУЖАЧА НОГУ КОД СТУДЕНАТА
ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ*

СТРУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Момчило Талијан

*МОДЕЛ ТЕРЕНСКЕ ОБУКЕ СТУДЕНАТА
ВШУП ЗА ОБАВЉАЊЕ ОСНОВНИХ И
ВАНРЕДНИХ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА
И ЗА УЧЕШЋЕ У РЕШАВАЊУ
СПЕЦИЈАЛНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ
ЗАДАТАКА*

Др Жељко Никач

*УЛОГА МЕЂУНАРОДНЕ КРИВИЧНО-
ПРАВНЕ ПОМОЋИ У БОРБИ ПРОТИВ
КРИМИНАЛИТЕТА*

Мр Милица Тошић

*ЗНАЧАЈ ПРЕВЕНЦИЈЕ У БОРБИ ПРОТИВ
КОРУПЦИЈЕ*

ИЗ ИСТОРИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ

Бранислав Божовић

*МЕСТО И УЛОГА ЧАСОПИСА «ПОЛИЦИЈА»
1910.-1940.*

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Драган Мијовић

*CHARLS V. DANIJELS: ПРАВНИ АСПЕКТИ
ПРИХВАТАЊА ПОЛИГРАФА У С..А.Д*

ПРИКАЗИ

Проф. Др Живојин Алексић

*ДР БОЖИДАР БАНОВИЋ: ОБЕЗБЕЂЕЊЕ
ДОКАЗА У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ
ОБРАДИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА
ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛИТЕТА*

Мр Младен Бајагић

*ДР ДРАГАН СИМИЋ: НАУКА О
БЕЗБЕДНОСТИ-САВРЕМЕНИ ПРИСТУП
БЕЗБЕДНОСТИ*

Уредништво

*ПРЕГЛЕД ОБЈАВЉЕНИХ ТЕКСТОВА У
ЧАСОПИСУ БЕЗБЕДНОСТ У 2002. ГОД.*

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ У 2002. ГОДИНИ

Уводне напомене

Теоријско-стручни часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије «Безбедност» излази још од 1959. године. Од 2001. године логистички послови везани за издавање овог часописа обављају се у оквиру Истраживачко-развојне јединице Више школе унутрашњих послова, када је решењем коминистра именован нови глани и одговорни уреник и чланови Уредништва.

Ново (актуелно) Уредништво утврдило је уређивачку политику и успоставило одговарајући начин рада у циљу њене реализације. У даљем тексту ће се, са становишта уређивачке политике, односно улоге часописа и мандата Уредништва, приказати најзначајнији показатељи рада у 2003 години, као и проблеми у његовом раду и функционисању, те предлози за њихово отклањање и даље унапређење квалитета овог теоријско-стручног часописа Министарства унутрашњих послова.

1. Рад Уредништва у 2002. години

Уредништво часописа «Безбедност» је током читаве године настојало да доследно ради на реализацији утврђене уређивачке политике, водећи рачуна о квалитету и актуелности теоријских и стручних радова, као и других прилога сагласно устаљеној структури сваког појединачног броја, уз анимирање већ афирмисаних, али и младих аутора из система МУП-а, пре свега из његових и образовних (и истраживачких) организационих јединица, али и других стручњака и истраживача изван система МУП-а.

На састанцима Уредништва анализирани су предходни бројеви, утврђивани су садржај и структура текстова за наредни број и разматрана друга важна питања од значаја за излажење часописа. У настојању да се реализује редовна двомесечна динамика излажења часописа, када седнице нису могле да буду благовремено одржане због других службених обавеза чланова Уредништва, изузетно су одржаване и "писане седнице" на тај начин што су свим члановима Уредништва достављани предлози садржаја наредног броја (структура садржаја, апстракти радова и имена аутора и рецензената), као и питања која се односе на квалитет последњег изашлог броја и друге евентуалне сугестије, предлоге и запажања од

значаја за уређивачку политику. Након тога ове материјале је обрађивала и у складу са њима вршила потребне корекције Истраживачко-развојна јединица.

И у протеклој години оперативно језгро Уредништва чинили су главни и одговорни уредник, заменик главног и одговорног уредника, секретар Уредништва и сарадници у Развојно истраживачкој јединици који су радили на стручној и техничкој редакцији и уобличавању сваког посебног броја, у свим фазама реализације до изласка из штампе.

У раду уредништва није успостављена подела рада по областима, тако да су сви чланови Уредништва били задужени за целину часописа. Осим тога током године један број чланова Уредништва био је због радних обавеза спречен да се више посвети часопису. Такође, поједини чланови Уредништва у међувремену су распоређени на нове дужности .

Уредништво часописа "Безбедност" било је одлуком помоћника министра, одређено за главног организатора (домаћина) наступа МУП-а на јесењем Београдском сајму књига 2002. године, којом приликом су презентирани објављени бројеви часописа и број 4. у електронској форми, тј. на компакт-диску, што се жели увести као стална пракса у 2003. години.

2. Издавачка продукција у 2002. години

У 2002. години су издати бројеви од 1-5 за 2002. годину, док је број 6 за 2002. годину из штампе изашао почетком јануара 2003. године. У наведених 6 бројева укупног обима од 969 страна објављена су 82 текста (у поређењу са 2001. годином када је објављено 54 текста на укупно 828 страна). Структура радова приказана је у табели¹:

Табела 1: Структура објављених радова

Број часописа	Уводни текстови	Теоријски радови	Стручни радови *	Из историје полиције	Из стране литературе (преводи)	Прикази
1	2	4	2	1	1	0
2	1	2	4 +11*	1	1	2
3	1	2	4	1	1	3
4	3	1	5	0	2	2
5	0	4	5	0	1	2
6	1	3	5	0	1	3
Укупно	8	16	36	3	7	12

* Округли сто "Реформа полицијског школства у Републици Србији" 08.02.2002.

¹ Преглед објављених текстова по насловима и ауторима дат је у прилогу овог Извештаја

Посматрано по ауторима (укључујући и коауторство и јављање неких аутора више пута у току године) укупно их је било 106, претежно из образовних институција МУП-а - ВШУП, Полицијске академије и СШУП (52 аутора), затим других организационих јединица МУП-а (26 аутора), као и изван МУП-а (28 аутора). Сарадници изван система МУП-а чешће су били присутни као преводиоци и приређивачи текстова и приказа, а ређе као аутори теоријских и стручних радова.

Посматрано по тематици, у часопису су биле у друштвеном, али и професионалном смислу, обрађиване веома значајне теме: тероризам, илегалне миграције, насиље у породици, профајлинг, ДНК идентификација, криминалистичка стратегија, као и реформа полицијског школства. У стручном делу преовладавале су, као и раније, теме из области саобраћаја и специјалног физичког образовања, док су још увек недовољно присутни стручни радови који се односе на делатност криминалистичке и полиције опште надлежности. Као и у претходном периоду, присутно је одређено варирање у квалитету објављених текстова, један број радова враћен је ауторима од стране Уредништва на дораду и објављени су након што су аутори поступили по сугестијама рецензента, а евидентно је и неколико негативних рецензија, због чега радови, наравно, нису могли бити објављени.

Све време је постојао и одређени степен додатног разумевања и толеранције за млађе ауторе, као и за оне који први пут шаљу текстове, а нарочито када су у питању дефицитарни стручни радови од аутора из праксе. У неким случајевима када се радило о изузетно актуелној и недовољно обрађеној теми, или пак о тексту који би скраћивањем доста изгубио, одступало се и од редакцијских правила која се односе на обим текстова, тако да се Уредништво се определило да текст објави у целини или у два дела - у два узастопна броја

У издању часописа "Безбедност" у 2002. години издат је и Зборник радова са округлог стола са међународним учешћем "Реформа полицијског школства у Републици Србији", одржаном поводом Дана полицијског школства, 8. фебруара 2002. године, али у знатно мањем тиражу (300 примерака), из кога је преузето 11 текстова који говоре о обрисима реформе полицијског школства и због значаја ове теме, објављено у броју 2 часописа.

Упркос континуираним настојањима Уредништва да се потенцијални аутори придобију за сарадњу, још увек је недовољан број теоријских и стручних радова, тако да је немогуће планирати више од једног броја унапред, а у одређеним случајевима то утиче и на квалитет. Наиме, под притиском динамике излагања, а у недостатку већег броја радова, Уредништво је понекад било принуђено да објави и радове који су објективно нижег квалитета, па чак и на самој «граници» праћене доста озбиљним резервама рецензента. Посебан проблем је, и поред покренутих иницијатива преко руководства МУП-а, недостатак квалитетних радова из праксе. Представници Уредништва су у циљу прибављања квалитетних радова и поспешивања сарадње посетили СУП Нови Сад, што је имало позитиван ефекат,

због чега би такву праксу посета појединим СУП-овима и другим организационим целинама у МУП-у требало наставити и тако поспешивати сарадњу на издавању квалитетног и актуелног часописа. Још увек је недовољно ангажовање аналитичке службе МУП-а на овом плану.

Постоје и проблеми чисто техничке природе. Наиме, један број радова није уподобљен за штампу у погледу предвиђене форме (а најчешће радови не садрже апстракт ни на српском језику, а посебно на енглеском, кључне речи и др.) посебно када су квалитетни и актуелни, па се поставља проблем евентуалне дораде, будући да не постоји професионална редакција.

Још увек релативно мали број аутора доставља радове и у електронском облику, односно на дискети, тако да се исти уносе у штампарији, чиме се продужава време штампања и повећава могућност настанка штампарских грешака, као и трошкови припреме и штампе часописа. Текстови, по правилу, стижу без апстракта на енглеском језику, па Уредништво организује њихово превођење.

Рубрика из историје полиције није била стално заступљена због чињенице да се релативно мали број аутора бави овом проблематиком, услед чега Уредништво није успело да за сваки број обезбеди рад из ове тематике.

Преузети и преведени радови из стране литературе били су значајни по тематици (менаџмент, мапирање криминала, организовани криминал итд.) тако и актуелни по времену настанка (углавном не старији од три године).

У рубрици посвећеној приказима читалачкој публици презентирана су најзначајнија издања из области безбедности, као и домаћи и међународни научни и стручни скупови посвећени овој проблематици.

Нису реализована ранија размишљања Уредништва о конципирању тематских бројева часописа, његовом електронском издању, као и избору најбољих текстова из једне године који би се објавио у специјалном броју на енглеском језику и ушао у међународну размену, што би требало урадити у 2003. години.

3. Трошкови припреме и штампања и остала питања од значаја за часопис

Трошкови припреме и штампања часописа (не рачунајући материјалне трошкове припреме часописа у ИРЈ и рада Уредништва који је и током 2002. године поднела ВШУП), за седам објављених публикација за 2002. годину износили су 1.667.000 динара, од чега се већи део, тј. 996.000 односио на трошкове исплаћене штампарији "Космос", а остало на ауторске хонораре (аутори, рецензенти, лектор и др.). Детаљан преглед по бројевима и структури трошкова дат је у прилогу.

Од посебног значаја за финансирање издавања часописа су преговори иницирани од стране главног и одговорног уредника и вођени са потенцијалним донаторима, пре свега Фондацијом Ханс Зајдел, који су показали спремност да учествују у делу трошкова штампе часописа (и у материјалу).

Све логистичке послове везане за издавање часописа «Безбедност» укључујући комуникацију са ауторима, коауторима, рецензентима, лектором и др., затим сређивање материјала, заказивање и припрему састанака Уредништва и вођење записника на истим, примање и евиденцију текстова, прелиминарно предлагање оквирног садржаја бројева, бројање ауторских табака и обрачун накнада, затим предходну припрему материјала за штампу у електронској форми - на дискетама обављала је и током 2002. године, Истраживачко-развојна јединица Више школе унутрашњих послова, уз редовне комуникације и сарадњу са главним и одговорним уредником. Садржај сваког броја часописа, као и апстрактни свих радова на српском и енглеском језику редовно су достављани Информативној служби Министарства након чега су били доступни и на сајту МУП-а на Интернету.

Одређена логистичка подршка часопису, пружана је и од стране других организационих јединица Више школе унутрашњих послова.

Исплату накнада по обрачуну реализовала је стручна служба у седишту Министарства, односно Управа за заједничке послове, по прибављеном одобрењу помоћника министра за послове полицијског образовања.

Часопис је и у току 2002. године штампан у штампарији «Космос» са којом постоји вишегодишња сарадња. Сем стандардног проблема дугог задржавања часописа у процесу штампе (и до месец дана), било је тешко успоставити предају текстова у електронској форми. Са овом штампаријом остао је нерешен проблем повратног (штампаног) материјала у електронској форми (због специфичне организације рада у штампарији, недовољног броја сталних радника и извесног броја спољних сарадника које ангажују). Ово последње је потребно ради достављања материјала за презентацију часописа на "Интернету" и за издавање часописа у електронској форми у 2003. години. Због изложеног и смањења трошкова штампе у току је сагледавање могућности да се часопис штампа у Институту безбедности.

Договорена је размена часописа са МУП-ом Словеније, БИХ и Хрватске.

Закључна разматрања, предлози и сугестије

У целини гледано, сматрамо да се садржај часописа у квантитативном и у квалитативном смислу може позитивно оценити, па је, самим тим и рад Уредништва часописа «Безбедност» у 2002. години био успешан. Обављени послови су по свом обиму били већи него у 2002. години будући да је ванредно

објављен посебан Зборник, као и да је часопис био задужен за наступ МУП-а на сајму књига. Када је о квалитету реч сматрамо да је он углавном на нивоу претходне године.

Свакако да има п простора за даља побољшања како у погледу самог квалитета «Безбедности», тако и у тој функцији и у организацији и функционисању његовог Уредништва. Наравно, ваља имати у виду да је одржавање достигнутог и подизање нивоа квалитета часописа могуће само континуираним заједничким радом Уредништва и свих креативних и стваралачких теоријско-истраживачких и практично-стручних и руководећих кадрова Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Најважнији **з а к љ у ч ц и**, који би допринели унапређењу квалитета часописа и ефикаснијем раду Уредништва су следећи:

- Главни и одговорни уредник и Уредништво као целина би требало да се што више бави суштином (стратегијом) и кретаивним делом оперативних послова, а да оне рутинске и техничке природе сведе на најмању могућу меру.
- У Уредништво треба укључити нове, млађе чланове са пуно енергије и свежих идеја. Од ове одговорне дужности треба ослободити чланова који због одласка на нове дужности или због преоптерећености другим пословима не могу да дају потребан допринос његовом функционисању.
- У раду Уредништва треба успоставити унутрашњу специјализацију, односно поделу рада, тако што ће се поједини чланови Уредништва задужити за одређене области (теоријске радове, стручне радове, историју полиције, страна искуства и приказе). Тако ће, на пример, члан Уредништва задужен за теоријске радове моћи да се посвети сарањи са ауторима са Универзитета и из научне заједнице, као и контактима са потенцијалним ауторима из иностранства. Надаље, овом реорганизацијом обезбедиће се и шири круг аутора из праксе и то , како из система МУП-а, тако и оних из шире стручне јавности (судови, тужилаштво, инспекцијски органи итд.)
- Послове ангажовања лектора, коректора, превођења апстраката, одређивања УДК бројева, достављања информативној служби МУП-а садржаја сваког броја и резимеа на дискети ради презентације на Интернету, па и електронско издање будућим уговором треба пребацити на штампара, тако да Уредништво буде усмерено, пре свега, на квалитативно-стручна питања и да његово ангажовање престане после закључења броја и комплетирања позитивних рецензија за све текстове. Послове припреме и обраде текста и достављања овог материјала штампарији, те праћења коректности обављања процеса до изласка из штампе могао би да обавља Кибернетско едукациони и развојни центар ВШУП.

- Имајући у виду пре свега разлоге рационалности и економичности, треба размотрити и могућност штампања часописа «Безбедност» у штампарији Института безбедности, што било у складу са споразумом потписаним између Министра унутрашњих послова и Директора Безбедносно-информативне агенције.
- С обзиром на доста дуго трајање процеса штампања часописа, као и дугу процедуру (пут) исплате накнада ауторима у складу са Правилником, а имајући у виду потрбу уважавања личности аутора и тиме што би им се, и иначе скромни, хонорари благовремено исплаћивали, ову обавезу би убудуће требало реализовати одмах по добијању позитивне рецензије за текст, а не као до сада по изласку броја из штампе. Осим тога, предлаже се да ову исплату убудуће не реализује Управа за заједничке послове МУП-а, већ речуководство ВШУП, коришћењем посебног подрачуна (партије) Истраживачко-развојне јединице.
- У предстојећој реорганизацији полицијског школства треба сагледати и место укупне издавачке делатности у оквиру МУП, а у том контексту и самог часописа «Безбедност», што је један од закључака и прошлогодишњег извештаја о раду Уредништва.

Nove metode i kompjuterski sistemi u savremenoj kriminalistici

Rezime: Kriminalistika ima ključnu ulogu u istraživanju i rešavanju problema suprostavljanja kriminalitetu. Kao i druge nauke, kriminalistika svoj zadatak rešava upotrebom specifičnih metoda. U članku se analizira nekoliko važnih načina na koje savremena nauka pomaže ostvarivanju kriminalističkih zadataka. Autor piše o kompjuterskim sistemima za profilisanje učinilaca krivičnih dela i analizi slučaja, registrovanju, klasifikaciji i komparaciji tragova otisaka prstiju (AFIS), tragova stopala i tragova vatrenog oružja. Međunarodna policijska saradnja je danas veoma važna i u radu se analizira uloga evropske policije (EUROPOL). U poslednje vreme se tranzicija dostignuća od klasične nauke do forenzičkih disciplina odvija veoma brzo. Postoje mnoge tehničke metode i instrumenti koji se upotrebljavaju u klasičnoj nauci i koji bi se uspešno mogli adaptirati za primenu u kriminalistici, ali u opštem smislu, njihova primena zavisi od svesti i interesovanja kako aktera nauke i kriminalistike, tako i od raspoloživih finansijskih sredstava.

Ključne reči:

1. Uvodna razmatranja – pojam, vrste i dokazni kredibilitet kriminalističkih radnji

Savremena kriminalistika kao praktična delatnost podrazumeva prikupljanje, obradu i korišćenje čitavog niza informacija do kojih se dolazi kriminalističkim radnjama. Kriminalističke radnje su aktivnosti službenih aktera pretkrivičnog i krivičnog postupka, koje se zasnivaju na učenjima kriminalistike, zasnovanim kako na naučno-teorijskim, tako i na iskustvenim metodima i sredstvima, a preduzimaju se radi otkrivanja, prikupljanja, obrade, ocene i korišćenja svih kriminalistički relevantnih informacija, na temelju kojih se stvaraju uslovi za otkrivanje, razjašnjavanje, dokazivanje i sprečavanje krivičnih dela (Aleksić, Škulić, 2002.).

Kriminalistički relevantne informacije koje u različitim modalitetima (prikupljanje, obrada, ocena, korišćenje i tsl.), predstavljaju neposrednu svrhu kriminalističkih radnji, mogu da imaju *karakter dokaza* koji načelno poseduju potpun stepen dokaznog kredibiliteta u smislu zahteva krivičnog procesnog prava (kada su te informacije ishod krivičnoprocesnih radnji), a mogu imati i *indicijalni karakter* (ukoliko proizlaze iz operativnih aktivnosti). Kriminalistički relevantne informacije su *neposredni cilj* kriminalističkih radnji, bilo da se vrše i operativnom ili krivičnoprocesnom obliku, ali se na osnovu njihovog korišćenja ostvaruje *posredan cilj* kriminalističkih aktivnosti, koji je funkcionalno, ali i opštedruštveno važniji, jer se odnosi na otkrivanje, razjašnjavanje, dokazivanje i sprečavanje krivičnih dela.

Kriminalističke radnje se prema tome, vrše u *dva osnovna oblika*: 1) krivičnoprocesnom i 2) operativnom. Stoga se one i mogu podeliti na krivičnoprocesne radnje i operativne radnje. Osnovni kriterijum ove podele je dokazni značaj preduzetih radnji, odnosno njihovih rezultata, kao i njihova veza sa dokazima koji se koriste u krivičnom postupku, što u stvari formalno proizlazi iz važeće krivičnoprocesne regulative.

Krivičnoprocesne radnje su delatnosti službenih aktera pretkrivičnog i krivičnog postupka koje se detaljnije regulišu osnovnim izvorom krivičnog procesnog prava - Zakonikom o krivičnom postupku i čiji rezultati, što je posebno važno, načelno mogu da ostvare potreban dokazni kredibilitet u krivičnom postupku. Da bi krivičnoprocesne radnje postigle takav dokazni kredibilitet, njihovi informativni rezultati, tj. podaci koji su njima prikupljeni, moraju da budu sadržani u zakonom predviđenim formama - npr. u zapisniku, foto-dokumentaciji i tsl.

Operativne radnje karakterišu dve osnovne karakteristike: 1) poverljivost, jer se one obavljaju uz puno poštovanje uslova diskrecije i načela čuvanja službene tajne i 2) ograničenost u pogledu subjekta koji ih sprovodi, to je isključivo policija (Szatkowski, 1978:88). Ovim bi karakteristikama trebalo dodati i **osnovnu osobenost operativnih radnji**, a to je da se one ne sprovode u obliku koji predviđa krivična procedura, što drugim rečima znači da se na njih ne odnose formalna procesna pravila ZKP-a i drugih relevantnih pravnih izvora (pre svega Zakona o unutrašnjim poslovima), ali samo u pogledu njihove forme, odnosno oblika i načina vršenja u detaljnom sadržinskom smislu, a ne i procesnog osnova koji za određeni krug radnji mora postojati u vidu *osnova sumnje* (Škulić, 1998:219), odnosno nekog drugog formalnog zakonskog kriterijuma, mada se taj stepen sumnje odnosi i na neke krivičnoprocesne radnje, kao npr. u pogledu saslušanja osumnjičenog u pretkrivičnom postupku od strane organa unutrašnjih poslova (čl. 226 ZKP-a). Iz navedene osobenosti i normativnog mesta operativnih radnji u zakonskim propisima proizlazi i njihov dokazni značaj koji je znatno drugačijeg karaktera nego kada je reč o krivičnoprocesnim radnjama.

Operativna delatnost je prvenstveno vezana za delatnost policije, a ona se prema sadržaju sastoji u: 1) preduzimanju mera za otkrivanje krivičnih dela, otkrivanje i fiksiranje tragova i predmeta krivičnih dela; 2) preduzimanju mera u pogledu pronalaženja i hvatanja učinilaca krivičnih dela i sprečavanja njihovog bekstva ili skrivanja; 3) prikupljanju svih obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka (Vodinelić, Aleksić, 1990:54). Pored toga, operativnim radnjama se mogu proizvesti i značajni *preventivni efekti*, jer se one mogu usmeravati u pravcu sprečavanja izvršenja budućih - planiranih ili neplaniranih krivičnih dela. Savemena kriminalistička delatnost je u velikoj meri preventivno usmerena. Temelj takvih aktivnosti se zasniva na detaljnim ciljnim analizama kriminaliteta, na bazi kojih se formulišu prognoze daljeg razvoja kriminaliteta u određenom vremenu i na određenom prostoru uz pravljenje regionalnih analiza (Brodag, 2002:50)

U stadijumsko-procesnom smislu se operativne aktivnosti pretežno vrše u pretkrivičnom postupku, mada se u vezi određenog krivičnog dela i njegovog učinioca one mogu obavljati i kasnije, paralelno sa tokom krivičnog postupka, ali ne i u direktnoj procesnoj vezi sa njim - na primer, razjašnjavanje drugih krivičnih dela okrivljenog i lica koja su s njim u vezi; ili utvrđivanje uslova u kojima se kriminalna delatnost ostvarivala, što može da bude od uticaja za rešavanje drugih dela povezanih sa tim okolnostima; razjašnjavanje veza između okrivljenog i drugih lica koja su deo određene kriminalne grupacije, ostvarivanje preventivnih ciljeva i tsl.

Krivičnoprocesne radnje se na osnovu značaja koji im se daje u Zakoniku o krivičnom postupku, mogu definisati kao *dokazne radnje*. One su funkcionalno usmerene na dokaze i to u sledećim procesnim ali i faktičkim oblicima: 1) radnje kojima se dokazi **prikupljaju**, 2) radnje kojima se već prikupljeni dokazi **obezbeđuju** 3) radnje kojima se dokazi **izvođe** i 4) radnje kojima se već izvedeni dokazi **proveravaju**. Prikupljanje i

obezbeđenje dokaza, njihovo izvođenje i proveravanje su osnovne *dokazne funkcije* krivičnoprocesnih radnji.

Neke radnje imaju samo jednu funkciju, a neke mogu da ostvaruju više paralelnih dokaznih funkcija, što u stvari zavisi kako od zakonske regulative, tako i od svih konkretnih okolnosti slučaja. Na primer, uviđajem se prikupljaju dokazi, ali se njime mogu i proveravati već izvedeni dokazi. Rekonstrukcijom se po pravilu proveravaju već izvedeni dokazi, ali se time mogu izvoditi i drugi dokazi. Saslušanje okrivljenog i svedoka predstavlja izvođenje dokaza, ali ako se vrši suočenje time se proveravaju već izvedeni dokazi, odnosno dati iskazi, veštačenjem se važne činjenice takođe mogu utvrđivati ali i proveravati i tsl. Krivičnoprocesne dokazne radnje se s obzirom na njihovu funkcionalnu povezanost sa dokazima dele na *dve osnovne vrste*: 1) **monofunkcionalne dokazne radnje** i 2) **višefunkcionalne dokazne radnje**.

Dokazni kredibilitet krivičnoprocesnih radnji se *načelno* utvrđuje samim zakonom. Naime, rezultati tih radnji *služe kao dokaz* u krivičnom postupku. Na primer, to je iskaz okrivljenog ili svedoka, predmet pronadjen tokom pretresanja stana ili lica, zapisnik o uviđaju i njegovi kriminalistički prilozi, video snimak rekonstrukcije, predmet pronadjen tokom pretresanja itd. Konkretan dokazni značaj i stepen njene uverljivosti i dokazne verodostojnosti pojedine krivičnoprocesne radnje zavisi od faktičkih okolnosti, a određuje ga sud na temelju svog slobodnog sudijskog uverenja i u skladu sa načelom slobodne ocene dokaza.

Drugim rečima, **dokazni kredibilitet** krivičnoprocesnih radnji, odnosno njihovih dokaznih rezultata postoji u dva oblika: 1) *načelnom* - u smislu opštih zakonskih rešenja i 2) *konkretnom* - u odnosu na ocenu suda u odnosu na određeni krivični slučaj. Takva ocena i uverenje suda moraju u krivičnoprocesnom smislu da budu valjano izraženi u obrazloženju meritorne sudske odluke, kojom se kada su za to ispunjeni zakonski uslovi rešava pitanje krivičnog dela i krivične odgovornosti. Činjenično stanje sadržano u takvoj odluci suda predstavlja rezultat dokaza pribavljenih krivičnoprocesnim radnjama, ali posredno i operativne radnje značajno doprinose tome, ali ne direktno u krivičnoprocesnim formama, već indirektno kroz stvaranje neophodnih faktičkih uslova da se u konkretnom slučaju prikupe u krivičnoprocesnom smislu validni dokazi.

Operativne radnje same po sebi *nemaju načelan dokazni kredibilitet*, mada u *posrednom smislu imaju veliki dokazni značaj*. Na primer, sama po sebi racija ne predstavlja radnju koja bi mogla da bude dokaz u postupku, ali ako se tokom nje pronade predmet koji služi kao dokaz u krivičnom postupku, onda je taj predmet materijalni dokaz i poseduje dokazni kredibilitet čiju konkretnu vrednost određuje sud. Takođe, praćenje nije samo po sebi dokaznog značaja, ali se njime može doći do drugih dokaza, koji mogu da budu procesno uobličeni. To važi i za ostale operativne radnje, koje inače imaju veliki kriminalistički značaj, a posebno su važne za prikupljanje krivičnoprocesno relevantnih dokaza, kao i za prevenciju kriminaliteta. Često i operativne i krivičnoprocesne radnje imaju složen, odnosno *kompleksan karakter*, tj. sastoje se iz skupa ili sistema radnji. To je npr. posebno karakteristično za uviđaj, kriminalistički eksperiment i raznovrsna veštačenja, ali se odnosi i na raciju, praćenje, prismotru itd.

U savremenim uslovima suprostavljanja kriminalitetu važna osobenost kako krivičnoprocesnih, tako i operativnih radnji je da se one moraju vršiti *u skladu sa pravilima kriminalistike* kao nauke i veštine, jer samo tako njihova zakonska forma može da dobije realan, potpun i svrsishodan sadržaj i samo je tada moguće da se realno maksimizira stepen njihove uspešnosti u konkretnim okolnostima. Stoga se obe vrste aktivnosti službenih

aktera prekrivičnog i krivičnog postupka u funkcionalnom smislu označavaju kao *kriminalističke radnje*.

Osnovne krivičnoprocesne kriminalističke radnje su pre svega aktivnosti koje se u pozitivnom Zakoniku o krivičnom postupku označavaju kao *radnje dokazivanja* a to su:¹ pretresanje stana i lica; saslušanje okrivljenog, kao i saslušanje osumnjičenog; saslušanje svedoka; uviđaj; rekonstrukcija; raznovrsna kriminalistička veštačenja.² Pored toga i neke druge aktivnosti, bez obzira što Zakonikom o krivičnom postupku nisu svrstane u radnje dokazivanje, spadaju u krivičnoprocesne radnje, jer su s njima veoma tesno povezane u funkcionalnom ali i formalnom smislu. To su pre svega prepoznavanje, koje se odnosi na a) lica i b) predmete, suočenje, te nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja.

Glavne operativne kriminalističke radnje su: kriminalistički eksperiment - kada se ne vrši u okviru dinamične faze uviđaja odnosno rekonstrukcije, veštačenja ili neke druge krivičnoprocesne aktivnosti; prikupljanje obaveštenja od građana (informativni razgovor); praćenje, prisмотра (ukoliko nije u pitanju njeno sprovođenje u krivičnoprocesnoj formi optičkog snimanja); korišćenje informanta, informatora i drugih policijskih saradnika (Vodinelić, 1994), potražna delatnost policije, postavljanje tzv. kriminalističkih klopki (Vodinelić, Aleksić, 1990: 139-140), zaseda; hvatanje osumnjičenog (lišavanje slobode), racija, korišćenje posebno dresiranih pasa; poligrafsko testiranje. Ponekad policija sprovodi određene aktivnosti u operativnom obliku, na osnovu odluke, odnosno zahteva koji se temelji na odgovarajućem krivičnoprocesnom osnovu. To se npr. odnosi na preduzimanje posebnih mera zaštite svedoka i oštećenog koje policija sprovodi po zahtevu predsednika suda ili državnog tužioca, a na prethodni predlog istražnog sudije ili predsednika veća (čl. 109 st. 3 ZKP-a).

2. Elektronski sistemi obrade kriminalistički relevantnih informacija

Kriminalistički relevantne informacije sadržane u materijalnim dokazima predstavljaju najvažniji predmet usredsređenosti savremene kriminalistike. Na primer, u literaturi se zaključuje da je u SAD zahvaljujući poznatoj "Miranda" odluci (Hall, 1992:423), porasla potreba fokusiranja na materijalne dokaze, u pogledu čijeg je prikupljanja važe tri pravila: prvo je "šta" treba da se prikuplja; drugo, "kako" treba prikupljati i treće, "kada" ili "pod kojim okolnostima" treba prikupljati (Fricke, Payton, 1974:123). To predstavlja jedan od razloga za rapidni porast značaja naučnih disciplina čijom se primenom obezbeđuju validni dokazi (Califana, Levkov, 1978:7).

Materijalni dokazi upravo ukazuju da kriminalistička taktika i tehnika stoje u uskoj vezi, pri čemu je cilj iscrpno otkrivanje i razjašnjenje krivičnih dela, a sve što može da dovede do tog cilja mora da bude tretirano na jednak način (Bošković, 1990:9). Tehnički napredak utiče s jedne strane na povećanje opštih mogućnosti suprostavljanja kriminalitetu, ali on s druge strane, deluje i na pojavu potpuno novih formi kriminaliteta (Kube, 1996), zahvaljujući čemu se službeni akteri prekrivičnog i krivičnog postupka, permanentno nalaze pred novim izazovima.

¹ U novom ZKP-u se više ne koristi termin *istražne radnje*, na do sada uobičajen način, a umesto toga upotrebljava se izraz *radnje dokazivanja*, čiji se normativni sadržaj ne izlaže u okviru odeljka o istrazi, već unutar opštih odredbi, što se opravdava time da se one odnose kako na istragu, tako i na ostale faze postupka. Zakonodavac ipak u više navrata u ostalom tekstu ZKP koristi termin *istražne radnje*.

² U ZKP-u se kao jedna od radnji dokazivanja određuje veštačenje (čl. 113), ali sama veštačenja se mogu vršiti od strane eksperata raznih struka, tako da nemaju sva veštačenja kriminalistički karakter, mada se mnoge posebne ekspertize tesno dodiruju sa učenjima kriminalistike, kao npr. sudsko-medicinska veštačenja.

Veza kriminalistike sa drugim naukama nije mehanička, jer ona metode društvenih, tehničkih i prirodnih nauka usvaja i neposredno koristi tek kada budu u potpunosti prilagođene osnovnim zadacima kriminalistike koji se tiču sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta (Krivokapić, Žarković:18). U literaturi se zaključuje: “Vek mobilnosti i tehnologije učinio je policijsku kriminalističku laboratoriju i kriminalistiku najvažnijim činiocima u istrazi krivičnih dela.” (Schutz, Bekman:505). Uspešno rasvetljavanje krivičnih dela se ne može ni zamisliti bez korišćenja kriminalističkih metoda i njihove pravilne taktičke i procesne primene u odnosu na svako konkretno krivično delo, a zbog toga kriminalističke metode treba stalno izgrađivati i usavršavati, vodeći računa o naučnim i tehničkim dostignućima i procesnoj dozvoljenosti njihovog korišćenja u postupku rasvetljavanja krivičnih dela (Bošković, Banović, 1995:3). Za savremene policije i kriminalističku praksu je veoma karakteristična kompjuterizacija svih klasičnih zbirki kriminalistički relevantnih informacija, što se prvenstveno odnosi na informacije sadržane u materijalnim dokazima, ali i na informacije čijom se elektronskom obradom, uz misaonu rekonstrukciju, omogućava definisanje *profila* mogućeg odnosno verovatnog učinioca krivičnog dela.

2.1. Kompjuterizacija klasičnih kriminalističkih evidencija

Savremena policija svoju delatnost prvenstveno temelji na posedovanju optimalne količine kriminalistički relevantnih informacija sadržanih u kompjuterizovanim kriminalističkim evidencijama kao svojevrsnim elektronski ustrojenim bankama podataka. Sve klasične kriminalističke evidencije su kompjuterizovane, što omogućava brzo manipulisanje podacima i što je posebno važno, time se stvaraju mogućnosti promptne i efikasne identifikacije učinioca, odnosno stvaranja kruga osumnjičenih, na bazi npr. analize načina izvršenja.

Kompjuterizacijom klasičnih kriminalističkih evidencija postiže se velika brzina u pretraživanju već pohranjenih informacija, te efikasnije i brže upoređivanje novopribavljenih informacija, pre svega onih sadržanih u raznim vrstama tragova, sa onima koje su već obrađene i svrstane u odgovarajuće evidencione zbirke centralnih ili perifernih kompjuterskih sistema.

2.2. Analiza slučajeva i profiling

Sistem “profajlinga” se u suštini temelji na učenju o kriminalističkim verzijama, čije formulisanje i proveravanje predstavlja osnovu postupka kriminalističkog istraživanja slučaja u cilju razjašnjenja i dokazivanja krivičnog dela (Škulić, 1998). Postupak kriminalističkog istraživanja se u osnovu temelji na: 1) formulisanju problema, 2) postavljanju hipoteza, 3) posmatranju i eksperimentu, 4) interpretaciji podataka i 5) izvođenju zaključaka, pri čemu se tradicionalno poseban značaj pridaje istraživanju *motiva*, *znanja* i *mišljenja*, u odnosu na određeno krivično delo i to tako da se daje jedno ili više objašnjenja (Gilbert, 1980:46-47). U Nemačkoj su (a na temelju iskustava SAD koja potiču još iz 60. godina), poslednjih decenija razvijeni posebni sistemi za **analizu slučajeva**, koji se odnose na teška krivična dela - ubistva, teška krivična dela sa elementima nasilja, seksualne delikte, iznude, otmice i namerne paljevine, pri čemu se operativnom analizom slučaja, koja podrazumeva i formulisanje **profila učinioca**, omogućavaju njegova *identifikacija* i *strukturiranje*, te *interpretacija* njegovog ponašanja (Brodag, 2001:231-232).

Utvrđivanje profila učinioca nužno ima hipotetički karakter, sve dok na konkretno određena lica ili određeni krug lica, ukazuju određene indicije, pa se zbog toga može govoriti samo o profilu “verovatnog učinioca”, odnosno “mogućeg učinioca”. Drugim

rečima, postavljaju se verzije o tome koja lica, kao konkretno *određena*, ili samo *određiva*, mogu da budu učinioci određenog krivičnog dela, pa se onda na bazi toga planiraju dalje kriminalističke aktivnosti u cilju proveravanja postavljenih verzija, te njihovog eliminisanja ili potvrđivanja.

Ukoliko se tokom tih radnji proveravanja formulisanih verzija prikupe dokazi koji poseduju potreban stepen dokaznog kredibiliteta, više se ne radi o “verovatnom” ili “mogućem” učiniocu, već o licu koje se u pretkrivičnom postupku smatra osumnjičenim. On će ukoliko se krivični postupak pokrene, dobiti procesno svojstvo okrivljenog, a kasnije u daljem toku postupka (takođe uz ispunjenje neophodnih procesnih uslova), postaće optuženi, da bi ako se ispune svi potrebni krivičnopravni i krivičnoprocesni uslovi (pre svega, postojanje čvrstih dokaza u prilog postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti), te se donese osuđujuća presuda koja stekne svojstvo pravnosnažnosti, bili konačno ispunjeni formalni uslovi da se takvo lice tretira kao učinilac krivičnog dela.

Sa stanovišta organa pretkrivičnog postupka, a pre svega policije, slučaj se smatra rešenim, kada se stekne čvrsto uverenje da je određeno lice učinilo krivično delo koje je bilo predmet razjašnjavanja, a što se formalno manifestuje podnošenjem krivične prijave nadležnom državnom tužiocu. Međutim, ti organi moraju i nakon toga da sačuvaju neophodno interesovanje za konkretan slučaj, te da pažljivo prate dalju “procesnu sudbinu” svoje prijave, čijim je podnošenjem inicirana mogućnost pokretanja krivičnog postupka, te da se po potrebi i dalje angažuju radi eventualnog prikupljanja novih relevantnih informacija, naročito onih koji mogu postići potreban stepen dokaznog kredibiliteta u krivičnom postupku, a pre svega materijalnih dokaza.

Analiza slučajeva i profilisanje učinilaca se temelje na kompjuterskim sistemima koji omogućavaju brzu elektronsku analizu u odnosu na određena krivična dela npr. nasilnička,³ ili u odnosu na zbirke relevantnih informacija o raspoloživim ekspertima i tehničkim metodama u pogledu rasvetljavanja krivičnih dela. *Analiza konkretnog slučaja* se pre svega zasniva na sledećem (Brodag, 2002:232):

- 1) tačnoj rekonstrukciji držanja (ponašanja) učinioca i žrtve;
- 2) analizi smisla ponašanja učinioca, što podrazumeva odgovor na sledeća pitanja:
 - a) “Šta je učinilac učinio da bi nastalo krivično delo ?” i
 - b) “Šta je učinilac učinio, što nije morao učiniti?”

Tzv. *profajling* predstavlja stvaranje “slike” mogućeg i verovatnog učinioca određenog krivičnog dela, na osnovu svih raspoloživih informacija, koje se pre svega odnose na način izvršenja, izbor žrtve i njene karakteristike, korišćeno sredstvo, vreme izvršenja itd. U suštini se sistem takvog tipiziranja mogućeg učinioca zasniva na osnovnim (“zlatnim”) pitanjima kriminalistike, pri čemu naravno, zavisno od vrste krivičnog dela, određena pitanja (posebno u odnosu na *modus operandi*, karakteristike žrtve i motiv), imaju prevagu i pretežniji značaj. Pored toga, određene karakteristike krivičnog događaja mogu da ukažu na psihološke karakteristike izvršioca, što se takođe zasniva na prethodno tipiziranim osobinama učinilaca određenih krivičnih dela (npr. serijskih silovanja ili ubistava). Tako se stvara tzv. *psihološki crtež* verovatnog učinioca, na bazi čega se određuju dalji pravci delovanja u cilju njegove konačne identifikacije, otkrivanja i hvatanja.

³ VICLAS - Violent Crime Linkage Analysis System - Analysesystem zum Erkennen von Zusammenhängen im Bereich der Gewaltdelikte.

Takvo profilisanje je po definiciji *šematskog karaktera* i ono predstavlja polaznu osnovu za utvrđivanje pravca prikupljanja daljih informacija u cilju “sužavanja kruga” potencijalnih učinilaca. Razumevanje kriminalnog ponašanja podrazumeva primenu praktične psihologije, a među različitim tipovima ličnosti koje spadaju u kriminalce,⁴ najtipičnije su psihopate, za koje se često koristi i termin sociopate (Gilbert, 1980:9). Sistem *kreiranja profila* nepoznatog učinioca proizlazi kako iz prethodno prikupljenih i sistematizovanih podataka o određenim vrstama krivičnih dela i njihovih učinilaca, tako i iz opšte postavke da određena krivična dela i konkretni učinioci imaju u manjoj ili većoj meri određene tipske osobine, te da često deluju prema manje ili više tipičnom obrazcu.

Taj obrazac se zasniva na velikom broju statistički obrađenih podataka koji se odnose na slične slučajeve, te opšte iskustvene postavke u odnosu na određena krivična dela i njihove karakteristične učinioce. Što je neki učinilac originalniji a izvršeno delo osobenije, to je manja verovatnoća za izradom njegovog preciznog profila, ali i takve osobenosti same po sebi, a naročito u psihološkom pogledu, predstavljaju značajnu indicaciju o bitnim svojstvima potencijalnog učinioca.

Sistem analize slučajeva i profajlinga se u nekim sistemima kombinuje i sa drugim elektronskim zbirkama podataka, koji se odnose kako na tragove vezane za konkretna krivična dela, tako i za identifikacione i druge bitne podatke određenih lica. Osnovni cilj svih ovih aktivnosti se svodi na identifikovanje učinioca. Potreba identifikovanja učinilaca krivičnog dela je poznata još od najranijih dana civilizacije, a pravilo “oko za oko i zub za zub” nije bilo samo integralni delo prvog poznatog krivičnog zakonika, već je po mišljenju nekih autora, ono bilo i prvi pokušaj pronalaženja načina definisanja prekršilaca zakona kroz obezbeđivanje njihove fizičke prisutnosti (Califana, Levkov, 1978:20).

2.3. Kompjuterske zbirke tragova

Prilikom istraživanja različitih krivičnih dela, postoji osnovna potreba ustanovljavanja relacije između određenih lica ili stvari i događaja o kome se radi, a na temelju tragova krivičnog dela (Belkin, Korukhov, 1986:26). Kompjuterizovano vođenje zbirki određenih tragova omogućava brzu *identifikaciju* nepoznatih učinilaca, ili stvaranje “kruga” osumnjičenih, odnosno brzu *obradu* svih raspoloživih podataka, “povezivanje” novih krivičnih dela sa već evidentiranim deliktima, *registraciju* i *klasifikaciju* (novo)prikupljenih i otkrivenih tragova, te njihovu promptnu *komparaciju* sa tragovima koji su pohranjeni u elektronskim zbirkama odnosno evidencijama. Termin “identifikacija” (od latinskog “*identificare*”) u smislu “kriminalistička identifikacija” ima tri značenja: a) cilj i rezultat istrage, b) proces vođenja istrage, c) metod prepoznavanja, tj. teorijska koncepcija kriminalističke identifikacije (Belkin, Korukhov, 1986:26-27).

U kriminalističkoj literaturi se ističe da je danas oko jedna trećina patrolnih vozila u tehnološki razvijenim državama, opremljena lap-top kompjuterima, što omogućava direktan pristup elektronski ustrojenim bazama informacijama tipa MOS,⁵ AFIS,⁶ te WAFIS,⁷ odnosno bazama podataka o vozilima i njihovim vlasnicima, uz mogućnost digitalnog prenosa slike pohranjenih tragova i već registrovanih učinilaca, još u toku vršenja uviđaja

⁴ Ovakva konstatacija se pre svega odnosi na učinioce krivičnih dela sa elementima nasilja (naročito seksualne i krvne delikte), kao i mnoga druga “klasična” krivična dela.

⁵ Evidencija po načinu izvršenja - *modus operandi sistem*.

⁶ *Automated Fingerprint Identification System* - elektronska zbirka otisaka prstiju, pre svega poznatih i nepoznatih učinilaca krivičnih dela, ali i žrtava delikata, nestalih osoba i drugih “kriminalistički interesantnih” lica.

⁷ *Waffenidentifizierungssystem* - elektronska zbirka tragova karakterističnih za vatreno oružje, čijom se komparacijom omogućava identifikacija upotrebljenog vatrenog oružja.

na mestu događaja (Simonović,2002:29-30). Putem elektronske veze između prenosivog računara iz vozila i centralnog kompjuterskog sistema, moguća je i brza identifikacija lica koja se legitimira, odnosno osoba čiji se identitet utvrđuje na licu mesta, te pribavljanje čitavog niza relevantnih podataka, počev od fotografija određenih lica, kratkog opisa njihove prošlosti, odnosno ranije osuđivanosti, sklonosti ka upotrebi nasilja ili oružja, informacija o osobenim znacima i tsl.

Svi klasični tragovi na bazi kojih je moguća identifikacija predmeta (oružja, oruđa itd), odnosno lica, pre svega učinioca, ali i žrtve krivičnog dela, kao i drugih osoba, mogu da se prikupljaju, registruju, klasifikuju i upoređuju na klasične tzv. konvencionalne načine, ali i posredstvom posebnih elektronskih sistema, kojima se pre svega obezbeđuje daleko veća brzina obrade relevantnih informacija, ali često i višestepen pouzdanosti u njihovom korišćenju. To se pre svega odnosi na: 1) identifikaciju prema otiscima prstiju, 2) registraciju i veštačenje tragova obuće, te 3) komparaciju i veštačenje tragova vatrenog oružja. *Osnovni princip identifikacije* je istovetan i zasniva se na kompjuterskoj komparaciji tragova koji potiču od nepoznatih lica ili predmeta, sa onima koji su prethodno već pohranjeni u elektronskim zbirka.

2.3.1. Daktiloskopske elektronske zbirke

Od tragova ljudskog porekla, u kriminalistici se tradicionalno najznačajnijima smatraju tragovi papilarnih linija, a interesantno je, da je još čuveni američki pisac *Mark Twain* u nekim svojim delima (npr. u "Životu na Misisipiju") ukazao na veliki značaj identifikacije putem korišćenja otisaka prstiju (Belkin, Korukhov,1986:60-61). Za tragove papilarnih linija, odnosno otiske prstiju, se zaključuje da spadaju među najvrednije tragove sa mesta događaja, te da su u pitanju tzv. jaki dokazi - *strong evidence* (Swensson, Wandel, 1965:39).

Inače, u anglosaksonskoj kriminalističkoj literaturi se smatra da je "jedinstveni karakter individualnih otisaka prstiju bio korišćen za identifikaciju kriminalaca više puta pre nego što je njihov puni značaj uočen 1880. godine (Gaute, Odel,1982:91). Naravno, za savremenu kriminalistiku posebnu vrednost dobijaju biološki tragovi i identifikacija bazirana na njima, a pre svega izrazito velike identifikacione mogućnosti korišćenja genetskih analiza (Luber, Iverson, Lieberti, Giese, 1995), što u praktičnom smislu postaje moguće nakon čuvenog pionirskog rada engleskog naučnika *A. Jeffreys-a*, iz 1985. godine, a za koga se u teoriji kriminalistike i sudske medicine zaključuje "da je od tada njegovo ime nerazdvojno povezano sa pojmom DNK otisaka - *DNA-Fingerprint* (Denk,1991:567).

Automatski sistem daktiloskopske identifikacije omogućava lakši i efikasniji rad sa otiscima prstiju, a temelji se upotrebi kompjutera u cilju elektronske registracije i komparacije otisaka prstiju, čime se omogućava brza identifikacija lica. U SAD, Japanu i zapadnoj Evropi je razvoj takvih elektronskih sistema obrade otisaka prstiju kao već klasičnih identifikacionih dokaza (poznatih još u staroj Kini), zaživeo sedamdesetih godina, da bi devedesetih došlo do izrazitog napretka, tako da se takvi sistemi (pre svega poznati AFIS koncept),⁸ krajem 20. veka već sasvim rutinski koriste u savremenim policijama (Kube, Störzer, Timm, 1994:716-717).

Sistem se zasniva na elektronskom unošenju slike otisaka prstiju sa daktiloskopskih kartona ili tragova koji su fiksirani fotografisanjem ili skeniranjem. Tako uneseni otisci prstiju dobijaju u kompjuteru svoj elektronski obrazac u vidu određenog algoritma. Oni se

⁸ Krajem sedamdesetih kao i sredinom osamdesetih. godina, pioniri u razvoju takvih sistema su bili japanska firma NEC, američko/engleska kompanija PRINTRAK, te francuski proizvođač MORPHO.

memorišu odnosno skladište u okviru centralizovane banke podataka, kao svojevrsne elektronske zbirke uzoraka otisaka prstiju, što omogućava automatsku identifikaciju, putem njihovog poređenja sa otiscima prstiju pronađenim npr. na mestu događaja, ili otisaka žrtve i tsl. Otisci svih deset prstiju se u sistem unose pojedinačno, a slika otiska prsta se automatski digitalizuje u kompjuterskoj memoriji.

Kada se u sistem elektronskim prstiju unese otisak prsta sa klasičnog daktiloskopskog kartona (koji se skenira), ili otisak prsta pronađen na licu mesta (koji je fotografisan digitalnom kamerom), on se automatski komparira sa otiscima koji su već sadržani u elektronskoj zbirci, te se kao rezultat toga utvrđuje identitet lica ukoliko su njegovi otisci prethodno bili pohranjeni, odnosno stepen verovatnoće o ustanovljenom identitetu, ili se utvrđuje da je u pitanju nepoznat otisak prsta, ali koji takođe potom postaje sastavni deo baze podataka. Kompjuterski sistem na bazi ovakve komparacije ne utvrđuje identitet u kategoričkom smislu, već samo određuje *stepen verovatnoće* da je u pitanju identičan otisak prsta, odnosno pravi *listu* otisaka prstiju za koji postoji određeni stepen verovatnoće da su identični onom sa kojim su komparirani. Na temelju toga, *definitivnu procenu* daje ekspert kriminalističke tehnike. Osnovna prednost sistema je brzina i pouzdanost pretraživanja, te rasterećenje kadrova od zamornog klasičnog postupanja.

Zahvaljujući korišćenju prenosnih kompjutera, moguće je već tokom uviđaja vršiti identifikaciju preko otisaka prstiju pronađenih na mestu događaja. Dve osnovne elektronske daktiloskopske zbirke u ovom sistemu su; jedna koja sadrži otiske prstiju lica čiji je identitet poznat (već registrovani učinioci krivičnih dela, lica koja se nalaze u pritvoru, nestala lica itd.) i druga koju čine pojedinačni otisci prstiju pronađeni na mestu događaja a pri tom još nije poznato kojim licima oni pripadaju. Prva zbirka se vodi kao *desetoprstna*, dok je druga *monodaktiloskopska*.

U Evropi se poslednjih godina 20. veka velika pažnja poklanja unifikaciji sistema za automatsku identifikaciju otisaka prstiju, jer su danas u operativnoj upotrebi tri slična AFIS sistema, koja međutim nisu potpuno kompatibilna (ne omogućavaju međusobnu konverziju otisaka). Takođe i neka klasična pitanja daktiloskopske identifikacije još uvek nisu jedinstveno rešenja, što se posebno odnosi na broj traženih karakteristika kompariranih otisaka, na osnovu kojih bi se oni smatrali identičnim (npr. minimalni numerički standardi su u Danskoj 10 u Velikoj Britaniji 16, u Švajcarskoj i Nemačkoj od 8 do 12, dok se u SAD i Kanadi smatra da nije potrebno fiksirati minimalan broj karakteristika, jer se radi o faktičkom pitanju koje se mora zasnivati više na kvalitativnim nego na kvantitativnim faktorima (Pfefferli, 1997:229).

2.3.2. Kompjuterizovane zbirke otisaka stopala

Tragovi stopala imaju veliku vrednost za usmeravanje kriminalističkog istraživanja, a u pogledu mnogih teških krivičnih dela, svi tragovi stopala se moraju istraživati veoma pažljivo, posebno kada je mesto krivičnog događaja na otvorenom prostoru, kao i kada su ti tragovi jedini validni dokazi (Swensson, Wandel, 1965:72).

U mnogim državama čije su policije tehnološki dobro opremljene, postoje posebne elektronske zbirke podataka u kojima su u digitalnom obliku pohranjene slike donova, odnosno gazeće površine obuće svih industrijskih proizvođača na određenom području, čime se omogućava komparacija tih slika, sa tragovima obuće pronađenim na mestu događaja. Takve zbirke su vođene i pre kompjuterizacije baza podataka (na posebnim kartonima ili folijama), a omogućavale su opisivanje profila i njihovo sistematizovanje, skupljanje otisaka nepoznatih učinilaca i njihovo katalogisanje, te omogućavanje grupne identifikacije (Kuras, Schill, Marquardt, 1991:194-195).

Zahvaljujući kompjuterizaciji zbirki otisaka stopala, značajno su povećane identifikacione mogućnosti, kao i brzina u radu. Trag obuće se fotografiše digitalnom kamerom i potom elektronski unosi u kompjuterski sistem, što omogućava njegovu automatsku komparaciju sa već pohranjenim uzorcima, na bazi koje se određuje tip obuće, proizvođač, model i vrsta, zahvaljujući čemu je moguće određivanje manje ili više širokog "kruga" lica od kojih verovatno potiče takav trag (Feist, Knoefel, Stanke, 1997,659-660).

2.3.3. Elektronske zbirke tragova vatrenog oružja

Tradicionalno se tragovi vatrenog oružja smatraju veoma dragocnim izvorom informacija u postupku razjašnjavanja i dokazivanja čitavog niza krivičnih dela, a pre svega ubistava i drugih krivičnih dela protiv života i tela, ali i mnogih drugih delikata prilikom čijeg je izvršenja korišćeno vatreno oružje.

Još krajem 70-tih godina prošlog veka u američkoj kriminalističkoj literaturi se zaključuje: "Od preko 20.000 ubistava učinjenih svake godine u SAD, preko dve trećine uključuju upotrebu vatrenog oružja - revolvera, pušaka, sačmarica, automatskih pušaka, poluautomatskih i automatskih pištolja. Pre svega iz tog razloga, oblast identifikacije vatrenog oružja (koja se nekada naziva forenzička balistika), se ustanovljava kao glavni aspekt istrage u tim slučajevima" (Califana, Levkov,1978:51).

Vatreno oružje se pre svega sreće u slučajevima ubistava, pokušaja ubistva, kao i kod samoubistva (Swensson, Wandel, 1965:210). Inače, smatra se da najstariji poznati slučaj primene forenzičke balistike potiče još iz 1794 godine, kada je izvesni Edward Culshaw u Preskotu u Lenkširu bio smrtonosno pogođen hicem iz pištolja u glavu, a hirurg koji je istraživao telo je pronašao parče papira u rani,⁹ na papiru se nalazio deo balade, a kod osumnjičenog, 18-godišnjeg Johna Tomsa je pronađen i papir sa ostatkom balade, što je predstavljao dokaz na temelju koga je on optužen i potom osuđen za ubistvo (Wilson, 1991:241).

Savremene policije koriste i posebne elektronskim putem pohranjene zbirke tragova upotrebe vatrenog oružja. Zbirke se odnose na projekte i čaure,¹⁰ odnosno tragove koji na njima ostaju nakon upotrebe vatrenog oružja, a osnovni ciljevi korišćenja ove baze podataka se svode na omogućavanje bržeg konvencionalnog upoređivanja ovih tragova (upotrebom binokularnih stereo mikroskopa i naročito komparativnih mikroskopa, spregnutih sa elektronskim sistemima u kojima su pohranjeni već registrovani tragovi), sa tragovima pronađenim npr. na licu mesta, ili na zrnju izvađenom iz žrtve i tsl., kao i grupno identifikovanje na osnovu pronađenih čaura i zrna, u pogledu kalibra, vrste i sistema oružja, položaja prilikom upotrebe i tsl (Rahm, 1998:586-587).

Mada je relativno retko da profesionalni kriminalci za različita krivična dela koriste isto oružje (oni se upotrebljenog oružja, po pravilu oslobađaju vrlo brzo nakon izvršenja, jer znaju da njegovim zadržavanjem, a naročito kasnijom ponovnom upotrebom mnogo rizikuju), u nekim slučajevima može doći i do korišćenja istog oružja, pa su tada elektronske zbirke tragova vatrenog oružja dragocene, a njihova je uloga svakako veoma važna i u pogledu brze grupne identifikacije upotrebljenog vatrenog oružja, što za rešavanje konkretnog slučaja često ima veliki značaj.

⁹ Papir se u to vreme koristio prilikom punjenja oružja barutom i zrnem, radi njegovog boljeg nabijanja, a u te svrhe se koristila i vata odnosno kučina.

¹⁰ Na primer: centralna zbirka ove vrste u SR Nemačkoj (BKA), sadrži tragove oko 5000 čaura i oko 3000 zrna ispaljenih iz vatrenog oružja. Kalibri koji su najčešće zastupljeni su 7,65 mm Browning i 9 mm Luger.

Kada se tragovi pronađeni u vezi konkretnog slučaja unesu u sistem, oni se automatski porede sa onima koji su već pohranjeni i pri tom kompjuter pravi listu tragova u pogledu kojih postoji najviši stepen verovatnoće da potiču od istog vatrenog oružja. Time se značajno olakšava posao ekspertima balističarima koji donose konačni sud o identitetu tragova vatrenog oružja. Njima je posao vizuelno značajno olakšan jer se komparirani tragovi prikazuju na ekranu, uz mogućnost zumiranja relevantnih detalja.

3. Uloga Evropske policije - EUROPOL

EUROPOL, slično kao i znatno ranije osnovani INTERPOL, predstavlja izraz svesti međunarodnih činilaca o potrebi da se "kriminalitet bez granica" efikasno može suzbijati jedino ukoliko se i državne granice u odnosu na aktere suprostavljanja kriminalitetu, u velikoj i neophodnoj meri relativizuju. Pored toga, aktivnosti na uvođenju novih standardnih kriminalističkih metoda su u uslovima ubrzane globalizacije, nužno morale da dobiju internacionalni karakter, što se kada je u pitanju Evropska Unija posebno ogleda kroz usredsređenost nacionalnih policija na saradnju i na planu edukacije, te konkretnog tehničkog usavršavanja. Ovo u opštem smislu počiva i na poznatoj konstataciji da je svet takođe i za kriminalce postao *globalno selo* (Kube, 1996:621).

U Evropskoj Uniji je formiranjem EUROPOL-a kao začetka jedinstvene evropske policije, jasno ispoljena intencija organizovanog i doslednog suprostavljanja multinacionalnom kriminalitetu, ali i razvijanja međudržavne saradnje na planu suzbijanja krivičnih dela koja se vrše unutar granica pojedine države. Posebno je važno da su evropske policije veoma rano uvidele značaj efikasnog korišćenja savremenih kriminalističkih metoda, te optimalnog raspolaganja svim dostupnim ljudskim i materijalnim resursima.

Delovanje savremenih evropskih policija je obeleženo spremnošću da se brojne novine iz domena prirodnih i tehničkih nauka vrlo brzo prilagođavaju specifičnim potrebama praktične kriminalistike i to pre svega kriminalističke tehnike, mada ne treba zanemariti njihovu primenu ni u mnogim domenima kriminalističke taktike i metodike. Pored toga, savremene policijske službe, pre svega u Evropi i SAD, su pokazale spremnost da i samostalno razvijaju nove metode suzbijanja kriminaliteta. U tom pogledu poseban institucionalni ali i faktički značaj ima EUROPOL., čija je važnost velika i za našu zemlju, ne samo zbog njene geografske pripadnosti Evropi, već i zbog činjenice da savremeni kriminalitet, a naročito njegovi nazločudniji oblici, kao što je organizovani kriminalitet, zaista ne poznaje granice, te je njegovo efikasno suzbijanje teško zamislivo bez intenzivne međunarodne (međudržavne/međupolijske) saradnje.

Evropska policijska služba (EUROPOL) je započela sa radom 1. jula 1999. godine. Osnovne funkcije *Europol-a* u odnosu na kriminalitet su:

- 1) informativna i
- 2) analitička.

Informativna funkcija se ostvaruje kroz stvaranje jednog centralnog punkta u koji se slivaju sve relevantne informacije, dok se *analitička funkcija* odnosi na proučavanje uslova i drugih bitnih elemenata koji se odnose na fenomenologiju i etiologiju kriminaliteta, pre svega u odnosu na Evropsku Uniju.

EUROPOL nije jedinstvena policijska služba sa izvršnim zadacima, već on samo podržava nacionalne policijske službe u pogledu suprostavljanja teškom kriminalitetu sa elementima inostranosti, koji se deli na sledeće kategorije (Brodag, 2002:42-43).

- nelegalna trgovina drogom,

- nelegalna trgovina radioaktivnim i nuklearnim materijalima,
- krivična dela protiv ustavnog uređenja,
- trgovina ljudima,
- pranje novca,
- organizovani kriminalitet,
- terorizam,
- falsifikovanje novca,
- zloupotrebe kreditnih kartica - a u vezi svih nabrojanih krivičnih dela, organizuju se i
- potrage za njihovim učiniocima koji se nalaze u bekstvu.

Paralelno sa ukidanjem čvrstih granica između država članica Evropske Unije, omogućeno je da policija jedne države pod određenim uslovima može da deluje i na teritoriji druge države u okviru EU, bez nekih posebnih formalnosti. To je prvenstveno moguće ukoliko je na teritoriji svoje države započela potera za kriminalcima, koja se brzo mora nastaviti na teritoriji druge države unutar EU.

Interno, ali i posebno preko informativnog sistema EUROPOL-a, nadležna policija se u najkraćem roku obaveštava o preduzetoj akciji, a uvek se teži koordinaciji i saradnji u njenoj realizaciji. Ovakve mogućnosti predstavljaju početak stvaranja jedinstvene evropske policije, što od kraja devedesetih predstavlja segment ukupnih napora EU da stvori jedinstven pravni sistem (Beulke, 2000:5-7), a u mnogim elementima i jedinstveno krivičnoprocesno pravo (Kühne, 1999).

Sedište evropskog policijskog ureda (Europol) je u Hagu u Holandiji, a njegov osnovni zadatak je da preko skupljanja informacija i njihovog daljeg prosleđivanja između država članica Evropske Unije, omogući sprečavanje najtežih formi organizovanog međunarodnog kriminaliteta, kao i borbu protiv njega (Hellmann, 1998:52). Zadaci EUROPOLA se odnose na (Brodag, 2002:43):

- ubrzanje razmene informacija između nacionalnih evropskih policija,
- pripremanje preventivnih analiza kojima se podržavaju aktivnosti država članica EU, kao i strategijskih analiza,
- podržavanje delovanja nacionalnih policija kroz pružanje ekspertskih usluga, kao i stavljanje na raspolaganje kriminalističke tehnike,
- razvijanje savetodavne funkcije i delovanje na području edukativnog usavršavanja, što se odnosi na:
 1. edukaciju policijskih službenika,
 2. organizaciono i materijalno opremanje,
 3. razvijanje metoda sprečavanja krivičnih dela,

4. razvijanje kriminalističko-tehničkih i opšte-naučnih kriminalističkih metoda razjašnjavanja krivičnih dela.

4. Zaključna razmatranja

Krajnji, ali i osnovni cilj svih preduzetih kriminalističkih aktivnosti, bez obzira da li su u pitanju radnje izvršene u operativnom obliku ili se radi o formalnim krivičnoprocesnim radnjama, je u suštini identičan osnovnom cilju krivične procedure – da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje predviđa zakon i na osnovu zakonito sprovedenog postupka. Taj cilj je istovremeno i vredan etički princip koji svojim opštim značajem suštinski prevazilazi okvire krivičnoprocesnog, pa i opštepravnog sistema, jer počiva na imperativu ostvarivanja elementarne pravde. Da bi se takav cilj u najvećem broju slučajeva mogao realizovati, svi službeni akteri pretkrivičnog i krivičnog postupka moraju pre svega da raspolažu velikim i sistematizovanim znanjem, kako kriminalistike, tako i osnovnih pravnih disciplina koje primenjuju u svom radu, ali u uslovima suprostavljanja savremenom kriminalitetu, neophodna je i masovna upotreba najsavremenijih tehničkih sredstava, bez čega se teško može zamisliti značajniji uspeh.

Ulaganja u razvoj kompjuterskih sistema obrade kriminalistički relevantnih informacija i druga savremena tehnička sredstva suprostavljanja kriminalitetu, svakako predstavlja priličan finansijski napor, ali se nabavka takvih sredstava ne može tretirati kao trošenje, već kao *ulaganje* koje je u suštini veoma isplativo. Naime, za državu, društvo i građane pre svega, ništa nije skuplje od neefikasnog suzbijanja kriminaliteta, koji u savremenim uslovima nužno ispoljava veoma opasne forme, koje se ne mogu eliminisati ili minimizirati isključivo stvaranjem povoljnog normativnog ambijenta, tj. donošenjem novih i boljih zakona, već kako takvom (zakonodavnom odnosno normativnom) aktivnošću, tako i kvalitetnijim radom svih službenih aktera pretkrivične i krivične procedure. Da bi taj rad bio što kvalitetniji, neophodno je da se sve opasnijim i tehnički sve spremnijim kriminalcima, policija i drugi akteri suprostavljanja kriminalitetu, suprostave ne samo velikom upornošću i zalaganjem, već i upotrebom savremenih metoda sredstava, među kojima poseban značaj imaju kompjuterski sistemi za obradu kriminalistički relevantnih informacija. Prilikom opremanja naše policije takvim sredstvima, ali i kasnije u postupku konkretne upotrebe raspoloživih tehničkih sredstava, te primene savremenih kriminalističkih metoda, neophodno je ostvariti što je moguće intenzivniju međunarodnu saradnju, što takođe predstavlja *conditio sine qua non* efikasnog suprostavljanja kriminalitetu, posebno njegovim najzločudnijim oblicima, za koje je često karakterističan i naglašeni internacionalni karakter.

LITERATURA:

Ž. Aleksić i M. Škulić (2002.), Kriminalistika, "Dosije", Beograd,

R. Belkin and Yu. Korukhov (1986), Fundamentals of Criminalistics, "Progress Publishers", Moscow

W. Beulke (2000), Strafprozeßrecht, 4. neubearbeitete Auflage, "C.F. Müller Verlag", Heidelberg,

M. V. Bošković (1990), Materijalni dokazi u kriminalističkoj obradi, "Nova prosveta", Beograd

- M.Bošković i B.Banović (1995), Kriminalistička metodika, “Viša škola unutrašnjih poslova”, Beograd - Zemun,
- W.D.Brodag (2002), Kriminalistik - Grundlagen der Verbrechensbekämpfung, Achte, neu bearbeitete und erweiterte Auflage, “Richard Boorberg Verlag”, Stuttgart, München,
- C.Wilson (1991), Clues! A History of Forensic Detection, “Warner Books”, USA,
- V.Vodinelic (1994.), Problematika kriminalističko-taktičkih instituta - informant, informator i prikriiveni policijski izviđač u demokratskoj državi, “Bezbednost” br. 2/94, Beograd,
- V.Vodinelic i Ž.Aleksić (1990), Kriminalistika, “Informator”, Zagreb,
- J.H.H. Gaute and R.Odell (1982), Murder “Whatdunit” - Murder Methods, “Harap” London,
- J.N.Gilbert (1980), Criminal Investigation, “Charles E. Merrill Publishing Company”, Columbus, Toronto, London, Sydney,
- W.Denk (1991), DNA-Spurenanalyse, “Kriminalistik”, No. 8-9/91, Heidelberg,
- V.Krivokapić i M.Žarković (1996), Kriminalistika Taktika, “Viša škola unutrašnjih poslova” Beograd - Zemun,
- E.Kube, U.Störzer, J.Timm (1994), Kriminalistik - Handbuch für Praxis und Wissenschaft, Band 2, “Richard Boorberg Verlag”, Stutgart, München,
- E.Kube (1996), Technische Entwicklung und neue Kriminalitätsformen, “Kriminalistik”, No. 10/96, Heidelberg,
- H.H.Kühne, Strafprozeßrecht - Ein Lehrbuch zum deutschen und europäischen Strafverfahrensrecht, 5. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage, “C.F.Müller Verlag”, Heidelberg, 1999,
- G.Kuras, R.Schill und W.Marquardt (1991), Klasische Spuren – haben sie eine Zukunft ? “Kriminalistik”, Nor. 3/91, Heidelberg,
- T.L.Luber, J.T.Iverson, J.A.Liberty and S.A.Giese (1995), Journal of Forensic Sciences, No. 6, Colorado Springs,
- P.W.Pfefferli (1997), Daktyloskopie – Neue Perspektiven bei Spurensicherung und Spurenauswertung, “Kriminalistik” No. 3/97, Heidelberg,
- J.Rahm (1998), Schusswaffenerkennungsdienst Aktuelle Entwicklungen beim Schusswaffenerkennungsdienste des BKA, “Kriminalistik” No. 8-9/98, Heidelberg,
- Z.Szatkowski, Kriminalističko značenje operativnih radnji u krivičnom postupku, “Izbor” br. 1-2, Zagreb, 1978.,
- A.Swensson and O.Wendel (1965), Techniques of Crime Scene Investigation, Second American Edition, “American Elsevier Publishing Company, New York,
- B.Simonović (2002.), Kompjuterski sistemi registracije, klasifikacije i komparacije klasičnih tragova krivičnog dela, “Zbornik radova nastavnika VŠUP-a”, Beograd,
- D.O.Schultz and E.Beckman (1992), Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice, Second (Revised) Edition, “Custom Publishing Company”, Placerville, California,

C.Feist, R.Knoefel und G.Stanke (1997), Rechnergestuetze Bearbeitung von Schuhspuren, "Kriminalistik", No. 10/97, Heidelberg,

C.W.Fricke and G.T.Payton (1974), Criminal Investigation and the Law, "Legal Book Corp.", Los Angeles, California,

D.Hall (1992), Criminal Law and Procedure, "Lawyers Cooperative Publishing" & "Delmar Publishers

U.Hellmann, Strafprozeßrecht, "Springer", Berlin, Heidelberg usw., 1998,

A.L.Califana and J.S.Levkov (1978), Criminalistics for the Law Enforcement Officer, "McGraw-Hill", New York

M.Škulić, Uviđaj i kriminalističke verzije - Verzije i uviđaj u krivičnom postupku, "Dosije", Beograd, 1998

NEW METHODS AND COMPUTER SYSTEMS IN CONTEMPORARY CRIMINALISTICS

Resume:. Criminalistics plays an important role in investigating and solving problems related to fighting crime. Like any other science, criminalistics resolves its tasks by using specific methods of scientific investigation. The few important ways in which contemporary science helps crime detection are analyzed in this work. Author writes about computer systems for profiling and case study, registering, classifying and comparing fingerprints (AFIS), footwear prints and traces of firearms (firearms investigation and identification - forensic ballistics). International police cooperation is today very important and the role of European police (EUROPOL) are too analyzes in this article. In the last time the transition from pure science to forensic science is very fast. There are many techniques and instruments being used in the pure sciences that could be usefully adapted to the field of criminalistics, but generally, their application depends on the awareness and interest of people who are involved in both fields and also upon the financial resources available to law enforcement agencies.

КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛИТЕТ И ЗАШТИТА ЛИЧНОСТИ¹

Апстракт: Криминалистичка обрада кривичних дела компјутерског криминалитета захтева знање које је изнад знања и вештина која поседује највећи број оперативних радника. Као логична потреба јавља се формирање истаржне екипе, која укључује кадар са специјалним вештинама и експертским знањима. Агенције за примену закона суочавају се са новим изазовима у борби против овог криминалитета. Оперативни радници и даље се ослањају на постојеће процесне прописе и прописе о људским правима, у својим напорима да прикупе доказе за суђење. Они се при томе сукобљавају са новим типом електронских доказа, као што су компјутерски фајлови, програми, лозинке и сл., а на другој страни са захтевом да заштите одређена права личности. Нови доказни стандарди усвојени од правосуђа еволуирали су у погледу идентитета личности, прихватљивости компјутерских података и фајлова као веродостојних, реконструкције података из избрисаних фајлова итд.

Увод

Ефикасно разјашњавање и доказивање компјутерских кривичних дела захтева организовани и тимски рад оперативних радника и компјутерских стручњака, уз коришћење криминалистичких метода, али и метода и техника везаних за рад и функционисање компјутерских система. У недостатку оперативних радника-специјалиста за компјутерски криминалитет, нужно је да од момента сазнања о извршеном компјутерском кривичном делу заједнички делују оперативни радник, који ради на пословима сузбијања криминалитета и одговарајући стручњак-експерт за компјутерску технику.

¹ Рад саопштен на међународном саветовању "Копаничка школа природног права" одржаном 12.12 - 17.12.2002. године на Кораонiku

У оваквим случајевима оперативни радник организује и руководи криминалистичком обрадом, учи што је више могуће о компјутерском систему који је предмет интересовања, и сачињава извештај о постојању основа сумње. Технички експерт образлаже техничка ограничења оперативном раднику и по потреби тужиоцу, сачињава план извршења увиђаја и претресања и у многим случајевима преузима водећу улогу у реализацији ових радњи.

У Сједињеним Америчким Државама овакви стручњаци постоје у оквиру појединих агенција које се баве сузбијањем одређених облика криминала. FBI, рецимо има Computer Analysis Response Team (CART), Управа јавних прихода формирала је специјализовану службу Seized Computer Evidence Recovery (SCER). (www.fbi.gov.)

Најцелисходније би било формирање посебне организационе јединице у оквиру криминалистике полиције која би се бавила откривањем и доказивањем компјутерског криминалитета, али у недостатку таквог решења, технички експерт би морао поседовати одређено криминалистичко знање и искуство, да би могао да одговори специфичним обавезама у криминалистичкој обради. (Crimes Related To Computer Network, Commentaries And Contributions Discussion Guide, 10th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, види Интернет адресу www.justinfo.net/UPLOAD/docs/Amarnathan-II.htm)

Криминалистичко начело брзине и оперативности налаже обавезу да се по сазнању да је извршено компјутерско кривично дело, без обзира на извор сазнања, одмах формира одговарјућа екипа, по претходно изложеним принципима, која ће започети спровођење одређених оперативно-тактичких и истражних радњи и мера, како би се дошло до индицијалних чињеница које би омогућавале постављање верзија и планирање даље оперативне делатности.

Међутим, мора се имати у виду чињеница да сваки откривени случај недозвољеног рада са компјутером не мора да значи и његову злоупотребу у кривично-правном смислу, тј. не мора бити у питању неко компјутерско кривично дело. Због тога, када се појави сумња да је извршено компјутерско кривично дело, треба одмах предузети одговарајуће криминалистичке радње и мере ради разјашњавања свих релевантних чињеница и утврђивања да ли постоје елементи кривичног дела извршеног помоћу компјутера, или где је компјутер објект напада. (Бошковић, Бановић, 2001. стр. 404)

Специфичности обезбеђења лица места, увиђаја и претресања

После окупљања тима, оперативни радник требало би да прикупи што више информација о траженом компјутерском систему. После тога могуће је да оперативни радник зна где су тражене информације лоциране и на који начин могу бити обезбеђене. Сваки компјутер или компјутерска мрежа различити су, и вештина разликовања хардвера, софтвера, оперативних система или конфигурације, може битно утицати на план криминалистичке обраде.

Ово је посебно значајно када су у питању компликоване компјутерске мреже. Проста чињеница да се у пословању користи компјутер не значи да компјутерски терминал у канцаларији садржи било какву корисну информацију. Предузеће, на пример, може склопити уговор са провајдером компјутерских услуга да се све пословне информације лоцирају у удаљене сервере, који могу бити и ван те државе. Што више информација о траженом компјутерском систему је просто императив, да би криминалистичка обрада уопште започела.

“Уколико су појединачни програми, датотеке или целокупни системи осигурани лозинком онда би их требало утврдити и документовати. Без лозинке, приступ у програме или датотеку, не само да је тешко остварити, у појединачним случајевима чак уопште није могуће. »Неометани« приступ у све датотеке је утолико могућ на лицу места.” (Janovsky, стр. 332)

У практичном (тактичком) смислу, оперативни радник може користити разноврсне методе да би дошао до потребних информација о траженом компјутерском систему. У појединим случајевима, довољан је разговор са администратором система да би се обезбедила већина најпотребнијих информација. Када је то немогуће или тактички неисправно, иде се стратегијом "парче по парче". Поједине информације о Интернету даје сам Интернет или провајдер ових услуга и оне су доступне свима. (Geissdörfer, стр. 680)

Лице које је одговорно за компјутерски систем може да да свеобухватно обавештење о врсти и обиму аутоматске обраде података. Он, по правилу, зна лозинку која омогућава

приступ уређају за аутоматску обраду података, као и које области пословања се обрађују путем аутоматске обраде података, које су информације меморисане у рачунару, ко их обрађује и оцењује. Он такође може да да податке о примењеном софтверу, осигурању података и евентуалној измени у уређају. Од њега се, такође, може сазнати које економске анализе добијене рачунаром се подносе доносиоцу одлука у фирми, чиме се посредно може доказати и до које мере је одговорно лице упознато са одређеним чињеницама, обзиром да се многи осумњичени бране, управо својом неупућеношћу у такве податке. (Janovsky, стр. 331)

Да би се проверили наводи у пријави, разјаснио случај, а према потреби, и прикупили докази, потребно је да екипа састављена од оперативног радника и стручњака за компјутерску технику одмах изађе на лице места, ради његовог адекватног обезбеђења и вршења увиђаја.

Обезбеђење лица места подразумева преузимање контроле над рачунаром, тим пре што се докази за компјутерска кривична дела разликују од класичних кривичних дела по томе што се обезбеђују са доста тешкоћа, а веома лако уништавају. У сваком конкретном случају, у зависности од обима и тежине извршеног компјутерског кривичног дела и својства учиниоца, на лицу места треба проценити да ли је потешно преузети целокупну контролу над компјутерским системом, или је увиђај, као и друге истражне радње и оперативнотактичке радње и мере, могуће спровести тако да се радни процес и даље одвија у одређеном обиму.

Осим тога, обезбеђење лица места обухвата и забрану приступа компјутерској просторији, простору за припрему рада и архиви носилаца информација, где посебну пажњу треба усмерити на чување картица, трака, дискета и дискова. Обезбеђењем лица места треба обухватити и све споредне просторије у којима се налази одређени материјал или друге ствари које су у функцији рада компјутера. Најзад, потребно је задржати сва лица која су радила на компјутеру, не само осумњичена, него и сва она која се могу појавити у улози пресумптивних сведока. Тим лицима не сме се дозволити приступ компјутеру или било ком терминалу и треба их распоредити тако да се не могу међусобно договарати. Са њима следи разговор, који је тактички најисправније обавити након спроведених истражних радњи увиђаја и вештачења и одређених оперативнотактичких радњи и мера, јер ће се тада располагати чињеницама које могу представљати релевантну основу за квалитетно вођење

информативних разговора. (US National Institute of Justice : Electronic Crime Scene Investigation, A Guide for First Responders, Published : July 2001, Интернет- www.ncjrs.org/txtfiles1/nij/187736.txt)

У току вршења увиђаја потребно је прикупити све потребне информације о функцији и организацијим компјутерског центра, конфигурацији, о томе који су подаци садржани на којим носиоцима информација, надлежностима и задацима осумњиченог, произвођачу и типу електронског рачунарског уређаја, погонском саставу и периферним јединицама, образцу документације програма, папира за табелирање, образаца, етикета, магнетских трака и приручнику организације, а ако предузеће има библиотеку програма са програмима састава, програмима примене, помоћним програмима и поступцима ЕРЦ-а, упутствима за руковање и картотеку архива носитеља информација, може се утврдити који су подаци садржани на којим носитељима и где су ти носитељи просторно лоцирани. (Водинелић, стр. 336)

Увиђај се предузима у центру за електронску обраду података. Неопходно би било обезбедити присуство оператера и руководиоца система заштите. Оператеру би требало наредити да заустави рад система, све особе удаљити из просторије и искључити сваку могућност комуникације са системом, поготово спољну комуникацију. Потребно је утврдити текуће стање програма и података, извршити увид у системску статистику и евиденцију као и пословну компјутерску документацију. (Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations, Computer Crime and Intellectual Property Section, Criminal Division, United States Department of Justice, January 2001. Интернет - www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/searching.html)

Ради благовременог обезбеђења доказа, идентичан криминалистички значај има и благовремено и систематско претресање лица, објекта и стана и других просторија осумњичених лица, нарочито при проналажењу материјалних доказа. Претресање такође заједнички врше оперативни радници и компјутерски стручњак, управо због одређених стручних знања без којих се не могу успешно пронаћи трагови и предмети, који су у вези са функционисањем компјутера, а могу имати релевантан значај у поступку разјашњавања и доказивања.

У објекту где је лоциран компјутер претресају се све просторије, односно просторије где постоји сумња да се могу пронаћи одговарајући трагови и предмети који су у вези са радом компјутера и које су претходно благовремено обезбеђене. Осим стана и других просторија осумњиченог лица, претресају се и друге његове покретне ствари где постоји сумња да се

могу наћи одређени релевантни трагови и предмети. Уколико је осумњичено лице доступно, оно се одмах претреса, а ако је у бекству, извршиће се његов лични претрес након што се пронађе.

Приликом претресања, посебно је потребно бити обазрив са пронађеним носиоцима података (траке, картице, дискете, дискови), јер је са криминалистичког и процесног аспекта веома битно да се пронађе оригинални документ. Међутим, у трагању за информацијама које су садржане у појединим носиоцима података, треба имати у виду и чињеницу да рачунари раде на принципу електронских сигнала и таквом брзином да се процеси одвијају ван непосредне човекове контроле, па ће за кривични поступак често бити могуће обезбедити само секундарни доказ у облику рачунарски генерисаног штампаног материјала. Посматрано у овом контексту, примарним доказом сматра се само оригинални документ, док се секундарни доказ може прихватити једино под условом да је немогуће доставити оригинал. О овом аспекту биће речи нешто касније.

Тражење компјутерског фајла веома је компликовано. Компјутер ради на принципу електронских импулса који се крћу широм света у тренутку, тако да се не зна где се тражени фајл налази, нити одакле је упућен. Фајл се може налазити на дискети, у скривеном директоријуму или у удаљеном серверу. Он може бити шифрован, лажно насловљен, сачуван у неуобичајеном формату, помешан са милионима нерелевантних или законом заштићених фајлова. Као резултат те неизвесности, неће бити могуће једноставно доћи до основа сумње. (Ibid)

Практично, овакви случајеви најчешће захтевају одузимање опреме и њено претраживање ван тог места. Наиме, можда ће бити потребно више дана или недеља да се пронађу тражени фајлови и информације, обзиром на њихов огроман број у сваком компјутеру. Оперативни радник не може очекивати да на месту претресања проведе више од разумног времена ради тражења таквог материјала и у појединим ситуацијама чак и више сати проведених тамо може се показати неразумним.

Најсавременији персонални рачунари обично садрже еквивалент од десет милиона страница информација а мреже сто пута више, а ти капацитети скоро сваке године се удвостручују. Због тога, може се показати практично немогућим брзо претраживање такве опреме и проналажење тражених података (фајлова) на самом лицу места. Обезбеђење

доказа може захтевати сложену анализу од стране стручњака у компјутерској форензичној лабораторији.

Покушај тражења појединих фајлова на лицу места може носити ризик њиховог оштећења или уништења, рецимо, због специфичног оперативног система који управља хардвером. У том случају најбоље решење је претраживање од стране експерта ван лица места.

Технички потковани корисници могу знати како да обезбеде свој компјутер самодеструктивним програмима који могу избрисати главне доказе, ако систем буде претраживан од стране било кога осим експерата, па чак и када експерти то раде. На пример, може се направити веома кратак програм који може проузроковати да систем периодично захтева шифру, и уколико се она не унесе у року од десет секунди може се активирати аутоматско уништавање свих фајлова. Наравно да у оваквим ситуацијама само експерт може обезбедити да такав програм буде деактивиран и претраживање неометано буде извршено. (US National Institute of Justice, *op.cit.*)

Оперативни радници најчешће планирају претраживање на лицу места, али ако ситуација буде таква да се у томе појаве тешкоће, планира се и одузимање и одношење опреме. Стратегија зависи и од осетљивости амбијента у коме се спроводи. На пример, када су у питању компјутери који се користе у пословне сврхе, учиниће се сви напори да се избегне одузимање опреме.

Кад год је то тактички исправно и целисходно потребно је планирати претраживање на лицу места. Савестан службеник или администратор система могу се сложити да саопште тачну локацију траженог фајла или могу имати текућу резервну копију, или помоћи оперативном раднику да изради копију. Осим тога, оперативни радник може бити оспособљен да сам лоцира тражени фајл или други податак и да направи електронску копију, или да копира одређени део диска за који зна да се на њему налази тражена информација или фајл. У пракси појединих земаља користе се следеће варијанте:

- претраживање компјутера и израда хард копије појединачних фајлова
- претраживање компјутера и израда електронске копије појединачних фајлова

- формирање “mirror-image” електронске копије целог уређаја на лицу места, ради њеног прегледања ван лица места ²
- одузимање целокупне опрему, одношење из просторије и преглед њеног садржаја ван лица места.

Која варијанта ће бити примењена зависи од много фактора. У криминалној активности најважнији је улога хардвера. Ако је хардвер сам по себи доказ, средство, предмет кријумчарења или предмет прибављен кривичним делом (плод кривичног дела), онда се, обично, планом предвиђа одузимање хардвера и преглед његовог садржаја ван лица места. Ако је, међутим, хардвер извор који садржи доказе, у виду фајлова који се само чувају на њему, онда се његово одузимање планира само ако друге алтернативе нису изводљиве. Пошто се персонални рачунари лако покрећу и могу ефикасније претраживати ван лица места, користећи посебну форензичну опрему, они ће се најчешће одузети. (Crime and Intellectual Property Section, Criminal Division, United States Department of Justice, op.cit)

Пронађене носиоце података треба копирати, па је с тим у вези потребно имати одговарајући број дискова и дискета, како би се направиле копије материјалних доказа. Оригинални носилац је најнепосреднији доказ и искључује све евентуалне приговоре и сумње у његову веродостојност, па стога увек треба инсистирати да се као доказ задржи оригинални носилац информација, с којим циљем је и основано мишљење оних аутора који сматрају да носиоце података треба копирати у два примерка.

Претресање треба спровести по криминалистичким правилима, уз обавезно прилагођавање специфичностима трагова и предмета компјутерског кривичног дела, водећи строго рачуна о процесним одредбама, како се не би довела у питање релевантност пронађених трагова и предмета. У том смислу, сваки пронађени и одузети носилац података мора бити фотографисан на лицу места где је пронађен, потом и обележен, а његови подаци

² Формирање “mirror-image” копије различито је од прављења електронске копије појединачних фајлова. Када су фајлови снимљени на диску, они су расути на различити насумично изабране секторе, који се додирују. Када се фајл извади, ти расути делови се скупе у меморији компјутера и предтсвљају један фајл. Прављење “mirror-image” копије управо је то, укључујући све расуте делове различитих фајлова. То омогућава техничару да реконструише цео диск и да има копију верну оригиналу. У супротном, електронска копија позната и као “logical file copy” само је копија индивидуалних фајлова, и она представља копију расутих сектора података удружених са појединачним фајловима.

унети у записник о претресању, уз уредно издату потврду о привремено одузетим предметима. Одузете предмете потребно је адекватно упаковати и чувати на одговарајућем месту, где је опет потребна стручна помоћ компјутерског експерта, будући да морају бити испуњени одговарајући услови у вези са температуром, влагом, светлошћу и друго.

Са лицима која су радила са осумњиченим лицем, или којима су познате поједине чињенице или околности у вези са извршеним компјутерским кривичним делом, такође треба обавити разговор ради добијања нових оперативних информација, водећи рачуна о томе да се лица којима су познате релевантне чињенице могу појавити у својству сведока у каснијој фази кривичног поступка, уколико дође до његовог покретања.

Због наведених специфичности компјутерских кривичних дела и у разговору са тим лицима учествује компјутерски експерт, који посебно води рачуна о чињеницама које се односе на компјутерску технику и рад конкретног компјутера, који је у вези са извршеним кривичним делом, и током вођења разговора помаже оперативном раднику да разуме и схвати компјутерску терминологију.

Доказна вредност компјутерских записа

Електронски докази су информације и подаци релевантни за кривични поступак, који су ускладиштени или се преносе путем електронских уређаја. Као такви, они су латентни попут отисака папиларних линија или ДНК трагова. У таквом окружењу не постоји могућност непосредне идентификације садржаја физичког објекта који чува доказе. Да би постали видљиви потребни су опрема и софтвер. Сведочење може бити потребно да објасни тај процес, као и његова ограничења.

Електронски докази веома су осетљиви. Могу бити измењени, оштећени, или уништени неправилним руковањем или прегледом. Због тога, потребна је особита опрезност у њиховом сакупљању, обезбеђењу, документовању и тумачењу. Грешке у овом процесу могу изазвати неуобичајене или погрешне закључке, и потенцијалне доказе учинити нерелевантним за кривични поступак.

Постоје четири фазе у раду са електронским доказима, чија тактичка правила би требало поштовати, да би електронски доказ био веродостојан и да не би дошао под удар процесних одредби о доказним забранама. То су следеће фазе: прикупљање, преглед, анализа и подношење извештаја. Фаза прикупљања обухвата тражење, препознавање, прикупљање и документовање електронских доказа. Процес прегледа помаже да докази постану видљиви и објашњава њихово порекло и значај. У том процесу се мора обавити неколико ствари. Прво, требало би документовати садржај и стање доказа у целини. То обухвата и тражење информација које могу бити невидљиве или намерно скривене. Када све оне постану једном видљиве, може почети процес редукције података, и одвајање битног од небитног.

Анализа подразумева утврђивање вредности појединих доказа за конкретан случај. Њоме се бави цео тим стручњака. Писани извештај представља завршну слику претходних процеса. Белешке сачињене током прегледа и анализе могу бити касније употребљене за откривање или сведочење. Истраживач може имати потребу или захтев да сведочи не само о својој улози у овим процесима, већ и о валидности процедуре и својој квалификованости да врши овај посао.

Као доказни материјал, током криминалистичке обраде кривичних дела компјутерског криминалитета, веома често, појављују се електронски записи (компјутерски записи) или њихови штампани отисци. Њихова доказна вредност може зависити од низа фактора и околности. Обзиром да у нашој правосудној пракси има веома мало предмета у којима се појављују кривична дела компјутерског криминалитета, немогуће је било обезбедити материјал, чијом би анализом могли да оговоримо на питање каква је доказна вредност компјутерских записа.

Из тог разлога, а сматрајући да ово питање итекако заслужује пажњу, те да ће се и код нас појавити потреба за заузимањем одређених ставова по истом питању, определили смо се да изложимо поједина решења у законодавној и правосудној пракси Сједињених Америчких Држава, као државе у којој је проблем компјутерског криминалитета и метода његовог доказивања, већ одавно у центру пажње.³

³ пресуде цитиране у даљем току овог текста доступне су на Интернет сајту www.usdoj.gov/documents/ и оне су представљале основни извор за ову анализу.

Као и папирнати записи, компјутерски записи нису монолитни: очигледно проблеми њиховог прихватања (веродостојности) могу зависити од тога која врста компјутерског записа је у питању. На пример, компјутерски запис који садржи текст често се може поделити у две категорије: оне које је компјутер генерисао и оне који су у компјутеру само архивирани. Разлика зависи од тога да ли су садржину записа креирали машина или човек.

Записи који се у компјутеру само архивирају припадају документима који садрже “рукопис” једне или више особа који је у електронској форми. Е-mail поруке, фајлови обрађени текст процесорима и поруке Интернет дискусионих група (Internet chat room messages) пример су таквих записа. Као са било којим доказом који садржи изјаву неког лица, компјутерски записи ове врсте морају испуњавати одређене услове, да би се користили као доказ. Ако је компјутерски запис понуђен као доказ одређене тврдње, онај који га нуди мора показати да је тврдње садржано у њему веродостојно, а уз то запис мора бити аутентичан. (Advisory Committee Notes to Proposed Rule 801 ,1972)

Супротно, записи које је генерисао компјутер производ су компјутерског програма, без било каквог утицаја човека. Записи провајдера Интернет услуга који се тичу идентификације корисника приликом укључивања на мрежу (логовање), телефонски записи, као и пријемни записи говорних аутомата примери су компјутерски генерисаних записа. Ови записи не садрже никакве тврдње, него су само продукт компјутерског програма формираног да обради улазне податке пратећи дефинисани алгоритам. Наравно, компјутерски програм може “наредити” компјутеру да генерише запис који личи на изјаву неког лица, попут е-mail програма који може објавити “стигла је порука” , када она стигне у “поштанско сандуче” у компјутеру.

Трећа категорија компјутерских записа комбинација је претходне две. На пример, осумњичени за превару може користити табеларни компјутерски програм за израчунавање финансијских ефеката превара у којима је учествовао. Компјутерски запис тада садржи и изјаву лица (улазни подаци које је унео осумњичени) и резултат рада програма (математичке операције које је сам програм извршио).

Стандарди за утврђивање аутентичности компјутерских записа исти су као и за остале записе (писмена документа). Степен њихове аутентичности не може зависити од тога што

су они у електронској форми.⁴ На пример, лице које сведочи о аутентичности компјутерског записа не мора бити посебно квалификовано. Оно не мора знати да програмира компјутер, нити разумети начин руковања и одржавања, као ни техничке аспекте компјутерских операција.⁵ Уместо тога, то лице једноставно мора имати сазнања из прве руке (непосредно) о релевантним чињеницама о којима даје изјаву (сведочи).⁶ Агент FBI који је био присутан одузимању компјутера код извршиоца може сведочити о аутентичности фајлова у њему⁷, контролор телефонских рачуна у телефонској компанији може сведочити о аутентичности тих рачуна, па и компјутерских записа који се на њих односе.

Оспоравање аутентичности компјутерских записа може се појавити у три облика. Прво то може бити усмерено ка питању да ли су компјутерски записи (било која врста компјутерског записа може бити предмет оспоравања) мењани на било који начин или оштећени од тренутка када су настали. Друго може се оспоравати аутентичност записа које је генерисао компјутерски програм у погледу поузданости програма који је произвео запис. Треће, аутентичност записа који се само архивирају у компјутеру може се оспорити у погледу идентитета аутора.

a) Аутентичност и промене компјутерског записа

Компјутерски записи могу бити измењени веома лако и у пракси је доста често оспоравање њихове аутентичности, уз тврдњу да су у међувремену, од свог настанка, на неки начин промењени. У једном случају пронађен је компјутерски фајл дилера дроге који се звао Frost. Он је садржао детаље о продајама дроге и три надимка “Me” (што се односило на њега самог), “Gator” (надимак лица које се звало Whitaker) и “Cruz” (надимак другог дилера). Пошто је Frostу дозвољено да помогне полицији у проналажењу поменутог фајла

⁴ види пресуде United States v. DeGeorgia, 420 F.2d 889, 893 n.11 (9th Cir. 1969); United States v. Vela, 673 F.2d 86, 90 (5th Cir. 1982).

⁵ види пресуду United States v. Moore, 923 F.2d 910, 915 (1st Cir. 1991)

⁶ види пресуду United States v. Whitaker, 127 F.3d 595, 601 (7th Cir. 1997)

⁷ види пресуду United States v. Miller, 771 F.2d 1219, 1237 (9th Cir. 1985)

Whitaker је тврдио да фајл у коме се он помиње по надимку није аутентичан. По њему “са само неколико додира по тастатури могуће је додати његов надимак и на тај начин помоћи органима гоњења да га оптуже”.⁸

Суд је изразио скептицизам према таквој неаргументованој тврњи да је компјутерски запис промењен. Одсуство специфичних доказа за такву тврдњу, постојање само могућности да се то догоди, не може утицати на аутентичност записа. “Чињеница да је могуће променити компјутерски запис и податке у њему није довољна да изазове неповерење”⁹ Постојање сигурносног система који спречава измене није, међутим, предуслов за прихватљивост компјутерских исписа, као доказа. Ако би такав предуслов постојао, то може заправо онемогућити прихватање компјутерски генерисаних записа; страна која се противи прихватању таквог записа могла би показати да је било могуће успоставити и бољи заштитни систем”¹⁰

Дакле из само неколико ставова судске праксе очигледно је да важи претпоставка о аутентичности компјутерског записа, па према томе и о његовој прихватљивости као могућег доказа. Онај ко тврди да запис није аутентичан, преноси терет доказивања такве тврдње на себе, при чему се то не може чинити коришћењем уопштених формулација, на основу опшег или специфичног познавања функционисања појединих компјутерских система, већ само доказивањем начина и средства који су тај запис изменили, од момента његовог настанка.

b) Аутентичност и поузданост компјутерског програма

Аутентичност компјутерски генерисаних записа понекад зависи од поузданости програма који је тај запис произвео. На пример, такви записи могу бити наутентични ако је у програм садржао озбиљну грешку. Оптужени често покушавају да оспоре аутентичност

⁸ види пресуду United States v. Whitaker, 127 F.3d 595, 602 (7th Cir. 1997)

⁹ види пресуду United States v. Glasser, 773 F.2d 1553 (11th Cir. 1985)

¹⁰ види пресуду United States v. Allen, 106 F.3d 695, 700 (6th Cir. 1997)

оваквих записа, позивајући се на непоузданост компјутерског програма који их је произвео.¹¹

У већини случајева поузданост компјутерског програма може се утврдити доказивањем да се корисници програма заиста поуздају у њега у уобичајеном, редовном, пословању. Када то није случај, мора се доказати, на захтев осумњиченог, да програм није могао дати прецизније инструкције компјутеру, него што их је у конкретном случају дао. Када се један стандардан минимум веродостојности записа успостави, питање његове тачности може утицати само на његову доказну снагу а не и на његову прихватљивост.¹²

с) Утврђивање аутора компјутерског записа

Идентификација аутора компјутерских записа представља често питање од кога зависи њихово прихватање као доказа. Посебан проблем јавља се у Интернет комуникацијама које нуде ауторима одговарајући степен анонимности. На пример, Интернет комуникација путем e-mail-а или дискусионих група дозвољава корисницима анонимност и коришћење надимака или лажних имена. Због тога, осумњичени често оспоравају аутентичност ове категорије компјутерских записа, позивајући се на погрешно утврђен идентитет аутора.

Посредни докази, уопштено говорећи, обезбеђују утврђивање идентитета аутора и аутентичности компјутерског записа. На пример, тужилац је покушао да докаже да је оптужени разговарао путем Интернет дискусионе групе са прикривеним агентом FBI о дечијој порнографији. Понуђен је компјутерски запис те конверзације између агента и особе под псеудонимом “Stavron”, као доказ оптужбе. У жалби на пресуду, осуђени Simpson доказивао је да, пошто је није идентификован по рукопису, стилу писања или гласу, тај запис није аутентичан и према томе треба га одбацити као доказ.¹³

¹¹ види пресуде United States v. Dioguardi, 428 F.2d 1033, 1038 (2d Cir. 1970); United States v. Liebert, 519 F.2d 542, 547-48 (3d Cir. 1975)

¹²види пресуду United States v. Catabran, 836 F.2d 453, 458 (9th Cir. 1988)

¹³ види пресуду United States v. Simpson, 152 F.3d 1241 (10th Cir. 1998)

Ова жалба одбачена је, јер “Stavron” је рекао агенту да му је право име В. Simpson, дао је одговарајућу адресу становања и појавио се на Интернету на основу налога који је гласио на његово име. Даље, полиција је, у кући оптуженог, пронашла запис у коме су набројани име, адреса и телефонски број које је агент послао свом саговорнику под псеудонимом “Stavron”. Према томе, на овај начин, обезбеђен је доказ довољан за одлуку да је оптужени стварно лице под поменутиим псеудонимом и да је компјутерски запис аутентичан. У једном другом, сличном, случају окружни суд је, такође, прихватио, као доказ, запис о повезивању оптуженог, путем Интернета, у дискусионну групу (chat room log printout).¹⁴

d) Правило о најбољем доказу

Овај термин можда није најсрећније изабран у Америчком законодавству, међутим, његова суштина одражава потребу да се, прописом, детаљно регулише статус предмета, који могу бити докази, а који се разноврсним техникама могу копирати и дуплирати. Ради се о свим врстама писаних и штампаних докумената (руком, писаћом машином, компјутером), снимцима (механички и електронски) и компјутерских фајлова и њихових исписа.

Ово правило садржано је у Федералним правилима о доказима (Federal Rules Of Evidence 1001 - Интернет - www.uscode.house.gov/usc.htm), где се дефинише шта се сматра оригиналом, шта копијом и дупликатом и детаљно регулише њихов доказни значај.

У ставу 3. наводи се да је оригинал документа или снимака, сам докуменат или снимак, али и свака њихова копија намењена за исту врсту употребе. Оригинал фотографије укључује и негатив, као и сваки његов отисак. Подаци сачувани у компјутеру или сличном уређају, који су штампани (компјутерски испис) или на други читљиви начин одражени, такође, представљају оригинал.

Правило о најбољем доказу важи и у погледу електронских компјутерских записа. Оригинални фајл је само скуп бројева, супротно, штампани запис је резултат његове обраде компликованим електронским и механичким процесима. Према томе, тачан штампани запис

¹⁴ види пресуду United States v. Tank, 200 F.3d 627, 630-31 (9th Cir. 2000)

компјутерских података увек задовољава правило о најбољем доказу.¹⁵ Стриктно говорећи, ако је у питању фотографија, само се негатив може сматрати оригиналом, али практично, уобичајено је да се оригиналом сматра сваки отисак тог негатива (фотографија-позитив). Исто аналогно важи и за штампани запис компјутерског фајла.

У нашем процесном законодавству нема сличних правила, која би ограничавала или проширивала, односно одређивала доказну снагу појединих доказа. Обзиром на постојање принципа слободне оцене доказа, по коме суд цени доказе по свом слободном уверењу и при оцени постојања или непостојања чињенице није везан посебним формалним правилима, која би прописивала оцену вредности појединих доказа, доказна снага сваког доказа, па тако и компјутерског исписа, проистичаће из законитости и квалитета радње којом је он обезбеђен и његове релевантности у погледу чињеница које се њиме доказују. Осим тога, када су у питању компјутерски исписи као докази, код нас нема ни значајнијих ставова судске праксе.

Сматрамо, ипак, да је постојање одређених правила, односно утврђивање одређених ставова, у овој материји неопходно. Тиме би се, унапред, унифицирало поступање судова у овој, на нашим просторима, новој проблематици. Инострана искуства, од којих смо нека овде изложили, могу имати усмеравајући карактер.

Дакле, када су у питању компјутерски подаци (фајлови), односно њихови штампани исписи, потребно је изричито заузети став да они, без обзира што нису изворни (оригинал), већ на неки начин представљају копију, јер су настали као резултат компликованих електронских и механичких процеса, представљају доказ.

Као и код других доказа, може се поставити питање аутентичности оригинала или копије. Ако је сумњива аутентичност оригинала, онда копија, по нашем мишљењу, не може бити доказ, већ се мора обезбедити оригинал и доказати његова аутентичност. Ако је сумњив начин настанка копије, ни тада она не може бити доказ, већ је потребно, као доказ, обезбедити оригинал. У осталим случајевима копија може бити доказ. У поменутим ситуацијама терет доказивања био би на ономе ко, у било ком погледу, сумња у аутентичност.

¹⁵види пресуду *Doe v. United States*, 805 F. Supp. 1513, 1517 (D. Hawaii. 1992)

Dr Božidar Banović, Professor, Superior School of Internal Affairs, Belgrade

COMPUTER CRIME AND PROTECTION OF PERSONALITY

Abstract

Investigation of computer crime would call for knowledge beyond the knowledge and skills of most investigating officers. As investigating team comprising personnel of special skills and expertise becomes a logical requirement. The law enforcement agencies face new challenges in combating these crimes. The investigators continue to rely on the existing procedural and human rights laws in their efforts to collect evidences for the purposes of trial. The investigator is confronted with new types of electronic evidences like computer files, programs, passwords and on the other side with demand to protect some rights of personality. New evidentiary standards acceptable to the judiciary are yet to evolve with reference to identity of persons, acceptance of data/computer files as proof, recovered data from erased files, etc.

ЛИТЕРАТУРА

- Advisory Committee Notes to Proposed Rule 801 (1972)
- Бошковић, Мићо и Бановић, Божидар, Криминалистика методика, ВШУП, 2001. год.
- Водинелић, Владимир, Методика откривања, разјашњавања и доказивања рачунарског криминалитета”, Приручник 4/90, МУП Хрватске
- Geissdörfer , Joseph : V-Personen und Vrdeckte Ermittler - Ywei unverzichtbare Ermittlungsinstrumente, Kriminalistik, 11/93
- Janovsky, Thomas: Ermittlungen in Wirtschaftsstrafsachen - Teil 2, Kriminalistik, 5/98
- Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations, Computer Crime and Intellectual Property Section Criminal Division United States Department of Justice, January 2001. Интернет - www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/searching.html
- US National Institute of Justice : Electronic Crime Scene Investigation, A Guide for First Responders, Published July 2001, Интернет-www.ncjrs.org/txtfiles1/nij/187736.txt
- Federal Rules of Evidence 1001 - Интернет - www.uscode.house.gov/usc.htm
- Crimes Related To Computer Network, Commentaries And Contributions Discussion Guide, 10th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, види Интернет адресу www.justinfo.net/UPLOAD/docs/Amarnathan-II.htm
- Интернет - www.fbi.gov
- пресуде - Интернет www.usdoj.gov/documents/

Mr Миливој ДОПСАЈ, Полицијска академија
Др Миленко МИЛОШЕВИЋ, Виша школа унутрашњих послова
Др Мирољуб БЛАГОЈЕВИЋ, Полицијска академија

ПОВЕЗАНОСТ УСПЕШНОСТИ САВЛАДАВАЊА ОСНОВНЕ ОБУКЕ У СКИЈАЊУ СА ДИМЕНЗИЈАМА ИЗОМЕТРИЈСКЕ МИШИЋНЕ СИЛЕ ОПРУЖАЧА НОГУ КОД СТУДЕНАТА ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ¹

Резиме: Предмет истраживања је дефинисање повезаности између успешности савладавања основне обуке у скијању код студената Полицијске академије и димензија изометријске мишићне силе мишића опружача ногу. Узорак испитаника се састојао од 183 студента Полицијске академије (Узраст = 20.10 ± 0.50 година, ТВ = 1.814 ± 0.005 цм, ТМ = 78.42 ± 7.29 кг) без предходног знања скијања. Критеријску варијаблу је представљала оцена студента добијена на завршном испиту из скијања, док су систем од 29 предикторских варијабли представљале карактеристике изометријске силе мишића опружача ногу којима је процењиван ниво максималне силе на 10% од 10 до 100% од F_{\max} ($N_{\text{oge}}F10\% - N_{\text{oge}}F100\%$), интензитет испољавања силе на 10% од 10 до 100% од F_{\max} ($N_{\text{oge}}RFD10\% - N_{\text{oge}}RFD100\%$) и индекс процене брзине укључења моторних јединица на сваких 10% реализоване силе ($N_{\text{oge}}C10\% - N_{\text{oge}}C90\%$). Предиктори су статистички значајно описали критеријум са 10.30% објашњења заједничке варијансе ($R^2=0.103$, $F_{\text{ratio}}=3.114$, $p_{\text{value}}=0.0037$). Од појединачних варијабли критеријум су статистички значајно описале по две варијабле којима је процењиван ниво максималне силе на 20 и 30% од F_{\max} ($N_{\text{oge}}F20\%$ и $N_{\text{oge}}F30\%$), брзина укључења моторних јединица на 50 и 60% од F_{\max} ($N_{\text{oge}}C50\%$ и $N_{\text{oge}}C60\%$) и интензитет испољавања силе на 60 и 70% од F_{\max} ($N_{\text{oge}}RFD60\%$ и $N_{\text{oge}}RFD70\%$). На основу добијених резултата дефинисана је једначина предикције критерија (успешност обуке скијања) са грешком процене од ± 0.82 оцене. Добијена формула једначине предикције модела има следећи облик: Оцена = $8.03238 - 0.301976 * N_{\text{oge}}F20\% + 0.198425 * N_{\text{oge}}F30\% + 0.161689 * N_{\text{oge}}C50\% - 0.564403 * N_{\text{oge}}C60\% + 0.00319422 * N_{\text{oge}}RFD60\% - 0.00232235 * N_{\text{oge}}RFD70\%$.

Кључне речи: скијање, основна обука, студенти Полицијске академије, изометријска мишићна сила, димензије мишићне силе, мишићи опружача ногу

УВОД

Настава скијања на Полицијској академији се изводи у оквиру 72 наставна часа у периоду од 12 наставних дана. Обука се врши применом методе менторског рада са групама од 10 до 12 студената и обимом од 6 часова скијања дневно. Досадашња пракса је показала да је у просеку око 92.3% студената почетника т.ј. да никада раније нису скијали (Izveštaji o izvedenoj obuci u zimskim uslovima sa studentima Policijske akademije za 1999, 2000 i 2002 godinu, Republika Srbija, Policijska akademija, Beograd).

Наставни програм је пројектован на принципима основног курса скијања, са циљем да обучи студенте основама кретања на заснеженој подлози у односу на терен (вожња низ падину различитих нагиба и конфигурације терена, вожња косо низ падину са ослонцем на леву или десну ногу, различите форме заокрета - плужни, паралелни, већих или мањих радиуса, различитим техникама престапања итд...) (Ilić, 1988).

Теоретски посматрано, ефикасност извођења наставе скијања зависи од много фактора, као нпр. квалитета програма обуке, стручности едукатора т.ј. извођача наставе, квалитета опреме, нивоа физичке припремљености студената, техничких и метео услова за време извођење наставе, али и од едукативног потенцијала студената у смислу интензитета (брзине) и капацитета (обима) моторичког усвајања нових алгоритама сложених кретања.

Брзина усвајања нових алгоритама сложених кретања скијања, као последица утицаја едукативног ефекта наставе, коју студенти реализују применом кондензованих и концентрисаних (циљано усмерних) моторичких информација обимом од 6 сати дневно, зависи од процеса формирања меморијске основе и ускладиштавања новостечених информација у CNS_y као трагова учења (Bailey et al., 1996). Након редовног и учесталог понављања датих елемената скијања, до којих долази у наредним данима обуке, настају биолошки процеси стварања дуготрајне моторичке меморије са одговарајућим моторним програмима скијања чије је усвајање предвиђено планом обуке скијања (Bailey et al., 1996; Shadmehr, Brashers-Krug, 1997).

Покрет, као основа локомоције т.ј. моторике, директна је последица одлуке створене у CNS_a и узрок последичне мишићне контракције оног мишића или мишићних група који у извођењу покрета и учествују. Извођење покрета је под директним контролом

¹ Истраживање је рађено у оквиру пројекта "Конституисање система за управљање тренутним и кумулативним едукативним и тренажним ефектима ВШУП, 2001-2003".

премоторне и моторне зоне кортекса помоћу механизма који врше селекцију врсте извођења покрета (appropriate response selection) у функцији времена (timing adjustment) (Sakai et al., 2000).

Утврђено је да се први стални меморијски траг у зони моторног кортекса, назван дуготрајна моторна меморија формира након 200 до 250 понављања датог моторног задатка (Shadmehr, Brashers-Krug, 1997). Фина корекција и континуитет прилагођавања покрета у функцији побољшања или одржавања прецизности његовог извођења врши се механизмима који контролишу додатни развој силе по нивоу или интензитету испољавања (повећање или смањење нивоа или интензитета прираста силе) (Shadmehr et al., 1993).

У односу на аналогни модела биосистема примењеног на ситуацију учења моторних програма скијања, командни модул система представља мозак са својим потенцијалима, компоненту канала везе представља CNS са аферентним и еферентним путевима, док је излаз система дефинисан квалитетом карактеристика контрактилних способности мишића непосредних извршиоца покрета (Ristanović, 1989). У односу на дати модел, хипотетски посматрано постоји вероватноћа и да на квалитет савладавања основне обуке у скијању утиче стање и развијеност компонената система задужених за испољавање димензија мишићне силе, а нарочито оних мишићних група које су директни извршиоци излазних команди датог система, односно директно изводе покрет (мишићи ногу).

Предмет овог истраживања је дефинисање повезаности између успешности савладавања основне обуке у скијању код студената Полицијске академије, почетника без предходног знања скијања и димензија изометријске мишићне силе мишића опружача ногу, као непосредних моторних извршиоца датих моторних програма скијања. У случају дефинисања статистички значајне повезаности поменутих појава отпочеће се

са процесом разјашњавања проблематике повезаности између квалитета усвајања нових сложених моторичких вештина и механизма за контролу мишићне контракције. Такође, директна примене резултата ће омогућити пројектовање квалитетнијег план физичке припреме студената са аспекта наставе скијања. На тај начин ће се наставити усавршавање технологије рада области СФО, а нарочито са аспекта обуке у скијању.

МЕТОДЕ

Узорак испитаника

Из укупног узорка свих генерација студената Полицијске академије које су по важећем плану и програму завршили обуку скијања, методом случајног избора и секундарном анализом базе података БМС, издвојен је узорак од 183 студената, који нису имали предходног знања из скијања и као почетници су похађали основну обуку у скијању у оквиру редовне наставе СФО на Копаонику. Основне дескриптивне карактеристике узорак су: Узраст = 20.10 ± 0.50 година, ТВ = 1.814 ± 0.005 цм, ТМ = 78.42 ± 7.29 кг; БМИ² = 23.82 ± 1.93 кг/м².

Методe процене успешности обуке скијања

На крају обуке, спроведене по плану и програму рада СФО, извршена је процена нивоа обучености и знања скијања. Студенти су имали за задатак да на стази средње тежине ("црвена" стаза) изведу вожњу у дужини од око 100 м са наизменичним извођењем паралелног заокрета у леву и десну страну у основној форми "бракажа" средњег радиуса (Илић, 1988).

² БМИ (BMI - body mass index) - индекс телесне-масе

Оцењивање је вршено применом методе експертске процене од трочлане комисије, која је оцене давала у складу са унапред дефинисаним критеријумима. Финалну оцену успешности савладавања основног курса скијања појединца је представљао просек оцена свих чланова комисије добијених након изведене испитне вожње заокруживањем на ближу вредност целом броју. Просечна оцена студената из узорка износила је 7.37 ± 0.85 ($cV\%=11.49$, $sX\%=0.06$).

Методe проценe димензија силe мишића опружача ногу

Процена димензија силе мишића опружача ногу вршена је из седећег положаја применом "Белт" методе стандардизованим поступком у изометријском режиму напрезања (Milošević et al., 1997). Величина угла између натколенице и потколенице опружача ногу током тестирања била је око 130° . Тестирање је вршено помоћу тензиометријске сонде и софтверско-хардверског система развијеног од стране фирме "ПроИнг" из Београда и катедре за СФО, Полицијске академије из Београда (Milošević et al., 1997).

Од димензија које дефинишу реализовану мишићну силу и изометријском режиму напрезања процењивано је следеће:

1. постигнути ниво силе на сваких 10% од почетка реализације до максималне вредности ($N_{oge}F10\%$, $N_{oge}F20\%$,..... $N_{oge}F100\%$) изражен у daN,
2. градијент (интензитет) прираста силе у јединици времена, постигнут на сваких 10% реализације нивоа силе до максималне вредности ($N_{oge}RFD10\%$, $N_{oge}RFD20\%$,....., $N_{oge}RFD100\%$ ³) изражен у daN/s,

³ на енглеском - RFD, rate of force development

- индекс процене брзине укључења моторних јединица мишића на сваких 10% реализације нивоа силе до максималне вредности ($N_{ogeC10\%}$, $N_{ogeC20\%}$,..., $N_{ogeC90\%}$) изражен у индексним јединицама (Milošević et al., 1997).

На тај начин су од постојећих димензија мишићне силе посматране вредности којима се као излазна величина система регулације мишићне контракције могу процењивати следећи механизми:

- механизам за регулацију испољавања нивоа силе у функцији времена ($N_{ogeF10\%}$, $N_{ogeF20\%}$,..., $N_{ogeF100\%}$),
- механизам за регулацију испољавања интензитета силе у функцији времена ($N_{ogeRFD10\%}$, $N_{ogeRFD20\%}$,..., $N_{ogeRFD100\%}$),
- систем за регулацију интензитета ексцитације моторних јединица у функцији времена ($N_{ogeC10\%}$, $N_{ogeC20\%}$,..., $N_{ogeC90\%}$) (Åstrand & Rodahl, 1986; Milošević et al., 1997).

Методe статистичке анализе

Сирови подаци су прво подвргнути дескриптивној статистичкој анализи ради израчунавања основних дескриптивних статистика (\bar{X} , SD, sX%, Min, Max и cv% - средња вредност, стандардна девијација, стандардна грешка аритметичке средине, минимална и максимална вредност варијабле и коефицијент варијације, респективно). За утврђивање предикторске моћи коришћених предикторских варијабли у односу на критеријску употребљен је метод мултипле регресионе анализе (MRA), а за добијање најбољег склопа предикторских варијабли у описивању критерија коришћен је критеријум елиминације уназад (Backward Elimination). За све склопове са описом модела од преко 90% израчуната је формула регресионог модела а за репрезент система је узета једначине предикције са највећим степеном објашњења критерија (Hair et al., 1998).

Критеријску варијаблу су представљале оцене које су студенти добили на завршној провери знања скијања, док је систем предикторских варијабли дефинисан мереним димензијама мишићне силе опружача ногу.

Статистичке анализе урађене су применом статистичких софтверских програма - SPSS for Windows, release 7.5.1 Standard Version (Copyright © SPSS Inc., 1989-1996) и STATGRAPHIC Plus for Windows 3.0 (Copyright © 1994-1997 by Statistical Graphics Corp.).

РЕЗУЛТАТИ

На Табели 1 су приказани резултати основне дескриптивне статистике димензија изометријске мишићне силе опружача ногу на сваких 10% реализације.

На основу добијених вредности стандардне грешке аритметичке средине ($sX\%$) може се закључити да се стандардна одступања добијених средњих вредности критеријских варијабли налазе у распону мањем од 30% разлике у односу на хипотетску вредност (од 1.92% за $N_{oge}F10\%$ до 6.06% за $N_{oge}C40\%$) што указује да су коришћени резултати свих варијабли високо поуздани (Табела 1). На основу добијених вредности коефицијената варијације ($cV\%$) може се закључити да се она креће на нивоу коефицијента од 0.26 за све варијабле нивоа силе (од $N_{oge}F10\%$ до $N_{oge}F100\%$) до 0.82 за варијаблу $N_{oge}C40\%$, што указује да се хомогеност резултата креће у границама које обезбеђују потребну објективност за даљу статистичку обраду (Hair et al., 1998).

На Табели 2 приказани су резултати генералног регресионог модела са АНОВОМ регресије где је из употребљеног система предикторских варијабли издвојен склоп појединачних предиктора који најјаче објашњавају критеријум т.ј. оцену - као показатељ успешности савладавања основне обуке скијања. Резултати генералног регресионог модела показују да систем коришћених предиктора статистички значајно описује

критеријум на нивоу $p = 0.0037$, и да је да се њиме описује 10.30% заједничког варијабилитета ($R^2 = 0.103$). Грешка процене модела износи 0.816 дела оцене.

Табела 1. Основни дескриптивни статистици димензија изометријске мишићне силе опружача ногу (N=183)

F _{10-100%}	N _{oge} F10%	N _{oge} F20%	N _{oge} F30%	N _{oge} F40%	N _{oge} F50%	N _{oge} F60%	N _{oge} F70%	N _{oge} F80%	N _{oge} F90%	N _{oge} F100%
X (daN)	39.85	79.08	118.32	157.59	196.47	236.05	275.34	314.52	353.73	392.36
SD (daN)	10.35	20.63	30.93	41.22	51.48	61.83	72.11	82.40	92.67	103.01
sX%	1.92	1.93	1.93	1.93	1.94	1.94	1.94	1.94	1.94	1.94
cV%	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26	0.26
Min (daN)	19.91	39.82	59.73	79.64	98.30	118.21	138.12	158.03	177.94	196.61
Max (daN)	75.91	150.57	225.23	299.89	374.55	450.45	525.11	599.77	674.44	749.10
RFD _{10-100%}	N _{oge} RFD10	N _{oge} RFD20	N _{oge} RFD30	N _{oge} RFD40	N _{oge} RFD50	N _{oge} RFD60	N _{oge} RFD70	N _{oge} RFD80	N _{oge} RFD90	N _{oge} RFD100
X (daN/s)	1141.9	1081.8	1032.4	895.6	772.8	655.7	573.5	479.1	375.3	216.5
SD (daN/s)	740.8	813.9	821.7	707.5	542.9	337.8	279.8	223.4	175.0	89.2
sX%	4.80	5.56	5.88	5.84	5.19	3.81	3.61	3.45	3.45	3.05
cV%	0.65	0.75	0.80	0.79	0.70	0.52	0.49	0.47	0.47	0.41
Min (daN/s)	142.3	153.8	137.6	132.5	143.9	139.1	130.4	108.7	97.7	83.7
Max (daN/s)	3500.0	4008.6	4493.4	4640.2	4426.3	2163.7	1851.5	1313.6	1019.2	547.7
C _{10-90%}	N _{oge} C10%	N _{oge} C20%	N _{oge} C30%	N _{oge} C40%	N _{oge} C50%	N _{oge} C60%	N _{oge} C70%	N _{oge} C80%	N _{oge} C90%	
X	3.25	3.28	3.39	3.18	2.96	2.67	2.60	2.52	2.50	
SD	2.20	2.39	2.64	2.61	2.26	1.49	1.19	1.05	1.03	
sX%	5.00	5.39	5.76	6.06	5.65	4.14	3.39	3.09	3.04	
cV%	0.68	0.73	0.78	0.82	0.76	0.56	0.46	0.42	0.41	
Min	0.35	0.35	0.32	0.33	0.39	0.46	0.56	0.67	0.83	
Max	11.43	11.23	12.62	13.46	14.20	14.89	7.23	6.30	6.48	
tF _{10-100%}	N _{oge} tF10%	N _{oge} tF20%	N _{oge} tF30%	N _{oge} tF40%	N _{oge} tF50%	N _{oge} tF60%	N _{oge} tF70%	N _{oge} tF80%	N _{oge} tF90%	N _{oge} tF100%
X (ms)	53.50	118.79	182.82	262.44	347.37	452.94	588.84	788.26	1122.2	1998.2
SD (ms)	18.38	39.73	55.73	67.61	74.86	100.66	128.11	170.94	230.10	335.67
sX%	0.41	0.41	0.39	0.37	0.33	0.30	0.27	0.25	0.24	0.15
cV%	0.34	0.33	0.30	0.26	0.22	0.22	0.22	0.22	0.21	0.17
Min (ms)	9.27	20.21	28.35	38.08	49.20	62.11	166.68	255.62	357.73	869.25
Max (ms)	305.97	650.92	1130.2	1568.6	1799.2	2010.6	2165.3	2434.6	2789.7	3807.3

Табела 2. Резултати генералног регресионог модела са АНОВМ регресије

Regression Statistics					
r	0.321				
R ²	0.103				
Adj. R ²	0.072				
Std. Error of Estimate	0.816				
ANOVA of regression					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	14.450	7	2.064	3.114	0.0037
Residual	116.020	175	0.663		
Total	130.470	182			

На Табели 3 су приказани резултати парцијалне регресионе анализе са предикторима који на статистички значајном нивоу учествују у објашњењу критерија.

Табела 3. Резултати парцијалног утицаја предиктора издвојеног генералног регресионог модела на објашњење критерија

Константа (варијабле предиктори)	Нестандардизовани коэффициенти		стандардизовани коэффициенти	t	Sig.
	коэффициент B	Std. Error	Beta		
константа	8.032	0.483		16.632	0.000
N _{oge} F20%	-0.302	0.140	-7.359	-2.157	0.032
N _{oge} F30%	0.198	0.094	7.249	2.112	0.036
N _{oge} RFD60%	0.003	0.001	1.274	2.640	0.009
N _{oge} RFD70%	0.002	0.001	-0.767	-2.650	0.009
N _{oge} C50%	0.162	0.055	0.432	2.930	0.004
N _{oge} C60%	-0.564	0.179	-0.995	-3.115	0.002

На Табели 4 је приказана формула издвојеног модела са једначином предикције која има највећи проценат објашњења критерија (Hair, et al., 1998).

Табела 4. Једначином предикције са највећим процентом објашњења критерија (оцене)

$$\text{Оцена} = 8.03238 - 0.301976 * N_{oge}F20\% + 0.198425 * N_{oge}F30\% + 0.161689 * N_{oge}C50\% - 0.564403 * N_{oge}C60\% + 0.00319422 * N_{oge}RFD60\% - 0.00232235 * N_{oge}RFD70\%$$

У односу на целокупан систем предиктора издвојен је модел сачињен од 6 варијабли који најјаче описује критеријум (Табела 3). Од димензија које дефинишу постигнути ниво силе издвојене су варијабле N_{oge}F20% и N_{oge}F30% са нивоом значајности од p = 0.032 и p = 0.036, од димензија које дефинишу ниво интензитета испољене силе издвојене су варијабле N_{oge}RFD60% и N_{oge}RFD70% са нивоом значајности од p = 0.009, а од димензија које дефинишу брзину укључења мишића т.ј. интензитет ексцитације моторних јединица издвојене су варијабле N_{oge}C50%, N_{oge}C60% са нивоом значајности од p = 0.004 и p = 0.002, респективно.

ДИСКУСИЈА

У току кретања скијаш на скијама представља систем који константно тежи одржавању ситуације динамичке равнотеже у односу на тежиште скијаша, оријентацију и правац кретања по датој подлози (Ilić, 1988).

Како се, у нашем случају, обука студената у скијању вршила на припремљеним стазама, т.ј. скијање се изводило на "чврстој" снежној подлози, контрола и вођење скија у кретању праволиниски, односно у заокретима лево или десно се изводила садејством инерционих сила земљине теже и димензија силе реализованих контракцијама мишића опружача ногу ослонцем преко скија на подлогу (Ilić, 1988, стр. 14). Како се димензије силе реализоване контракцијом активних мишића ногу у континуитету подједнако испољавају на бар две зглобом спојене кости (полуге) и на периферним и централним припојима, резултанту сила представљао је вектор са смером кретања конкретног сегмета тела у правцу непокретног мишићног припоја. Другим речима, низ прелазних положаја тела скијаша, од којих је сачињено кретање тела за време скијања, омогућено је формирањем кинетичког ланца, отвореног са једне стране, сачињеног од сумарног садејства костију (као полуга), силе теже, различитих инерцијалних и спољних сила. Стабилност датог система у континууму кретања се регулише симултаном и сукцесивном (истовременим и узастопним) контролом испољавања димензија силе доњих екстремитета⁴ који регулишу механизми контроле испољавања нивоа и интензитета силе у функцији времена (Shadmehr et al., 1993).

У односу на почетнике и обуку у некој сложеној моторичкој активности, а нарочито у случају скијања, механизми регулација испољавања димензија мишићне силе се стављају у погон путем два основна управљачка система: вољном контролом, у

случајевима извођења вољних кретних радњи (свесно, контролисано..) и невољно т.ј. рефлексном радњом. У случају проклизавања и губљења равнотеже, спонтано (рефлексно) успостављање поремећеног равнотежног положаја започиње активацијом механизма моторичког програма одговорног за успостављања предходног, стабилног стања тела, активирањем механизмима наглог генерисања потребне силе са корективним реакцијама кинематичке адаптације зглобова система доњих екстремитета (Cham, Redfern, 2001). Утврђено је да се у случајевима спонтаног (рефлексног) успостављања поремећеног равнотежног положаја корективна моторна реакција дешава у временском интервалу од 190 до 350 мс (Cham, Redfern, 2001).

Резултати су показали да од димензија силе које се налазе под контролом механизма за регулацију нивоа испољене силе статистички значајну корелацију са успешношћу савладавања основне обуке скијања има ниво силе реализован на 20 и 30% од максималне ($N_{oge}F20\%$ и $N_{oge}F30\%$). Просечно реализована сила на поменутом нивоу износи од 79.08 daN до 118.32 daN. У односу на временски интервал она се реализује у просеку од 118.79 ± 39.73 мс до 182.82 ± 55.73 мс (Табела 1).

Од димензије силе којом се процењује механизам одговоран за брзину укључења мишића (моторних јединица) статистички значајну корелацију са успешношћу савладавања основне обуке скијања има ниво релизован на 50 и 60% од F_{max} ($N_{oge}C50\%$ и $N_{oge}C60\%$). Временски интервал поменутих нивоа дешава се од 347.37 ± 74.86 до 452.94 ± 100.66 мс (Табела 1).

Од димензије силе који се налазе под контролом механизма за регулацију нивоа испољавања интензитета силе у функцији времена статистички значајну корелацију са успешношћу савладавања основне обуке скијања има интензитет силе реализован на 60

⁴ првенствено опружача и ротатора доњих екстремитета

и 70% од максималне ($N_{ogeRFD60\%}$ и $N_{ogeRFD70\%}$). Просечно реализација интензитета сила на поменутом нивоу износи од 655.7 daN/s до 573.5 daN/s. У односу на временски интервал она се просечно реализује од 452.94 ± 100.66 мс до 588.84 ± 128.11 мс (Табела 1).

У односу на посматрану појаву резултати су показали да су успешност савладавања обуке скијања и изометријски контрактилни потенцијал мишића опружача ногу, дефинисан преко датих димензијама силе, статистички значајно повезани у дефинисаном временском интервалу од 118.79 до 588.84 мс (Табела 1 - $N_{ogetF20\%}$ - $N_{ogetF70\%}$).

Почетак било које мишићне контракције инициран је одлуком о започињању покрета у централном нервном систему (CNS) било вољним (визуелна, звучна или тактилна драж) или невољним (рефлексним) стимулусом. Код вољних реакција укупно време реакције (TRT) се састоји од премоторног (PMT) и моторне (MT)⁵ компоненте и за мишић опружача колена оне у просеку износе 161.4 ± 33.3 мс, т.ј. 123.3 ± 31.6 мс и 38.3 ± 8.3 мс, респективно (Viitasalo, Komi, 1981; Winter, Brookes, 1991). У случају рефлексних реакција те вредности су значајно мање јер нема фазе обраде сигнала у моторној зони и износе 66.8 ± 9.9 мс, 21.5 ± 1.3 мс и 45.4 ± 9.0 мс за укупно рефлексно време (TRfT), латентно рефлексно време (LAT) и рефлексно моторно време (RfMT)⁶, респективно (Viitasalo, Komi, 1981).

У моторичким ситуацијама када се покрет реализује доњим екстремитетима, т.ј. ногама, чисто време обраде сигнала за процену реакције у ситуацији износи просечно око 40.95 ms (Мудрић, 2002). У случају усложњавања ситуације, са сваким повећањем броја

⁵ на Енглеском - TRT, total reaction time; PMT - premotor time; MT - motor time.

⁶ на Енглеском - TRfT, total reflex time; LAT, reflex latency; RfMT, reflex motor time.

избора за један време потребно за планирање моторичког решавања ситуације се линеарно повећава за од 38 до 43.9 ms (Мудрић, 2002).

Теоретски посматрано, у случају изборне одлуке појединца за извођење заокрета на скијама од тренутка иницијалног импулса до тренутка доношења одлуке са једном изборном дражи мора да прође најмање 200 ms. Управо је то временски интервал за који активни мишићи екстремитета ногу морају достићи одговарајући ниво силе који ће бити минимално потребно већи од тежине система скијаш-опрема-инерција да би започела потребна или жељена промена правца кретања. Резултати указују да се статистичка значајност критерија и предиктора прво јавља код нивоа силе од 20 до 30% од F_{max} и то у временском интервалу од 118.79 до 182.82 ms и при нивоу силе од 79.08 до 118.32 daN (Табела 1). Ако се зна да је просечна вредност телесне масе узорка 78.42 ± 7.29 кг (2.1. Узорак испитаника), односно да се, прерачунато у daN, њене најчешће вредности крећу у распону од 69.97 до 84.08 daN и ако се зна да је тежина опреме (скије и ципеле) око 7.85 daN, и да је као иницијални импулс промене положаја тела потребно да мишићи агонисти реализују силу од најмање 10% од телесне масе (Меро, Кони, 1990), тада се сабирањем поменутих вредности добија распон од 84.82 до 100.34 daN које мишићи ногу морају минимално достићи по нивоу силе да би се извршила неопходна припремна радња (моторичка антиципација са аспекта нивоа потребне силе) за увођење тела у заокрет.

На основу датих математичких прорачуна може се тврдити да се изведене вредности потребног нивоа силе неопходних припремних радњи за заокрет и добијених вредности статистичке значајности критерија и предиктора, са аспекта нивоа силе, слажу.

Резултати истраживања силе реакције подлоге и временских параметара заокрета на скијама за време слободне вожње слалома показали су да цео заокрет у једну страну траје око 1080 ms. Фаза уласка у заокрет траје око 500 ms, сама фаза заокрета око 250

до 300 ms, а фаза излазка из заокрета око 250 до 280 ms (Müller et al., 2000). Просечна сила реакције подлоге за време поменутог заокрета достиже максималне вредности које износе око 170 до 180 daN, док се за време саме фазе заокрета сила мења за око 300 ms, од иницијалних око 100 daN до максималних око 175 daN за спољну ногу, односно за исто време од иницијалних око 25 daN до око максималних 100 daN за унутрашњу ногу (Müller et al., 2000). У току трајање саме фазе заокрета градијент прираста силе нараста нагло за још око 250 daN/s за спољну и још око 300 daN/s за унутрашњу ногу (Müller et al., 2000). Посматрајући сумарно, вредност градијента прираста силе се пре заокрета налази на константном нивоу од око 162 daN/s⁷, у току заокрета нагло прираста још за 250 до 300 daN/s, што сумарно од мишића захтева способности да реализује прираст силе од 412 до 462 daN/s, да би били способни да извршиле неопходан покрет заокрета и одрже стабилну позицију тела упркос актуелних дејстава центрифугалне, односно инерционе силе.

Међутим, добијени резултати зависности критерија и предиктора са аспекта градијента прираста силе показали су да се статистичка значајност на нивоу од $N_{ogeRFD60\%}$ и $N_{ogeRFD70\%}$ од F_{max} у временском интервалу од 452.94 до 588.84 ms и при интензитету раелизације силе од 573.5 до 655.7 daN/s (Табела 1). Те вредности су веће од 39.2 до 41.93% од извршених математичких прорачуна добијених тестирањем врхунских скијаша такмичара (Müller et al., 2000). Познато је да са повећањем нивоа спортског мајсторства долази и до повећања ефикасности извођења елемената технике и то механизмима енергетске (исти рад се изводи уз мању енергетску потрошњу) и механичке (исти рад се може реализовати са мањом мишићном силом) рационализације (Åstrand, Rodahl, 1986). У случају скијања скијаши са већим нивоом знања се у односу на слабије обучене скијаше разликују управо по ефикаснијој техници заокретања у свим фазама заокрета, т.ј. и у припреми за заокрет, самом извођењу заокрета, као и у фази излазка из заокрета (Müller et al., 1998).

⁷ прерачунато из Müller et al., 2000

Кинематички посматрано, фаза припреме за улазак у заокрет и сама фаза заокрета до фазе почетка излазка из заокрета, по изнетим подацима, трају око 750 до 800 ms (Müller et al., 2000). Сумирајући време потребно за доношење одлуке појединца за извођење заокрета које износи најмање 200 ms и време потребно да мишић постигне жељени оптимум интензитета прираста силе, које се креће од 452.94 до 588.84 ms, долазимо да временског интервала од око 652.94 до 788.84 ms, т.ј. управо до временског интервала потребног да се изврши улазак у заокрет, савлада критична фаза заокрета (када позиција скијаша са скијама постане колинеарна са правцем највећег нагиба падине - Ilić, 1988, стр. 140) и започне излазак из фазе заокрета.

Могућа основа објашњења настале разлике од око 40% већег прираста интензитета развоја силе код заокрета у односу на наш узорак и искусне скијаше (Müller et al., 2000) може бити следећа. У датој фази обуке, наши студенти су научили основе скијања и са кинематичког аспекта, т.ј. у односу на временске параметре извођења технике заокрета дату моторичку радњу су били способни да реализују у адекватном временском интервалу као и искусни скијаша (Табела 1 и 3 - статистичка веза између успешности обуке и димензија силе у функцији временских параметара испољавања). Међутим, вероватно да је услед веома малог скијашког стажа и специфичног моторичког искуства, а као последица постојања реалне могућност пада и угрожавања физичког интегритета јединке, код студената, као природни механизам одбране од повреда, долазило до рефлексног укључења дезинхибиционих механизма на неуралном и мишићном нивоу уз синхронно (симултано) повећање интензитета укључења моторних јединица актуелних мишићних група (Shadmehr et al., 1993; Cham, Redfern, 2001). Поред потребне активације моторних јединица мишића извођача покрета услед вршења активности скијања и тежње сталног одржавања равнотеже у равнотежно нестабилном систему скијаш почетник-кретање на скијама, описани механизам спонтане рефлексне реакције је као последицу, имао појаву додатног развоја силе у функцији времена, што је сумарно

условило преинтензиван развој силе у сврху рационалне употребе за циљану моторичку радњу. Описана ситуација је могуће логично објашњења механичке нерационалности реализације одговарајућег моторног програма скијања код студената за дату фазу (почетну) учења.

Такође, утврђено је да се током вожње вредности угловне брзине у зглобу колена мењају веома великим интензитетом који се креће у распону од 15 до чак $300^\circ \cdot \text{s}^{-1}$ промене угловне брзине, и да се највећи интензитет промена дешава код слободне вожње, у односу на такмичарске услове слалома, велеслалома и спуста, респективно (Berg, Eiken, 1999). Контрола овако захтевног рада мишића ногу врши се преко механизма брзог укључења или искључења моторних јединица т.ј. дефинише га способност интензитета активације моторних јединица (Åstrand, Rodahl, 1986). У односу на тестирања димензија мишићне силе та карактеристика се може процењивати т.ј. мерити индексом брзине укључења мишића (односно моторних јединица) (Milošević et al., 1998; Milošević, et al., 2002). Резултати су показали да је статистичка значајност критерија и датог предиктора, брзине укључења моторних јединица, остварена код 50 до 60% од F_{max} у временском интервалу од 347.37 и 452.94 ms и при индексу од 2.67 до 2.96 (Табела 1). У односу на максимални интензитет (3.39 - Табела 1) статистичка веза је утврђена за интензитет укључења који се налази у распону од 78.76 до 87.32 % од максималног.

Већ је поменуто да сама фаза заокрета траје око 250 до 300 ms и да у том тренутку, услед нарушавања стабилне позиције скијаша увођењем скија у жељени правац кретања, мењања односа и позиције сегмената тела, моторички програми одговорни за постуралну стабилност корективно делују управљајући нивоом и интензитетом додатне силе активних мишића (мишића ногу) (Shadmehr et al., 1993) као и мишића трупа, за ту ситуацију, помоћних сегмената тела (Granata, Orishimo, 2001). На тај начин се врши

фино подешавање и корекција нарушене равнотеже т.ј. стабилне позиције (Cham, Redfern, 2001).

Корекција пролагођавања потребног нивоа или интензитета силе се врши у оквиру програмске петље датог моторичког програма у временском интервалу приближног трајања од 120 ms (Shadmehr et al., 1993). Као што је већ поменуто, ако се зна да се у случајевима спонтаног (рефлексног) успостављања поремећеног равнотежног положаја корективна моторна реакција дешава у временском интервалу од 190 до 350 ms (Cham, Redfern, 2001), да временски интервал петље моторног програма прилагођавања нивоа или интензитета силе некој ситуацији траје око 120 ms (Shadmehr et al., 1993) и да чиста обрада визуелног сигнала за процену моторичке реакције (доношење одлуке за реакцију) доњих екстремитета износи просечно око 40.95 ms (Мудрић, 2002) збир датих времена сумарно се налази у распону од 350.95 до 510.95 ms. Ово време се поклапа са временским интервалом у коме је дефинисана статистичка значајност критерија и датог предиктора брзине укључења мишића.

ЗАКЉУЧАК

Резултати упућују на генерални закључак о постојању статистички значајне везе између квалитета савладавања/учења сложене моторичке активности, као што је скијање и димензија мишићне силе реализоване у изометријским условима напрезања, те према томе и механизмама од којих оне зависе, као што су механизми за регулацију нивоа испољене силе (на нивоу од 20 и 30% од F_{max}), градијента прираста т.ј. интензитета испољавања (развијања) силе (на нивоу од 60 и 70% од F_{max}) и брзину укључења мишића као мере за процену система за регулацију интензитета ексцитације моторних јединица (на нивоу од 50 и 60% од F_{max}).

На основу добијених резултата дефинисана је једначина предикције критерија (успешност обуке скијања) са грешком процене од ± 0.82 оцене. Добијена формула једначине предикције модела има следећи облик:
$$\text{Оцена} = 8.03238 - 0.301976 * N_{oge}F20\% + 0.198425 * N_{oge}F30\% + 0.161689 * N_{oge}C50\% - 0.564403 * N_{oge}C60\% + 0.00319422 * N_{oge}RFD60\% - 0.00232235 * N_{oge}RFD70\%.$$

Такође, резултати нас наводе на тврдњу да постоји јасно дефинисан хијерархиски след усвајања моторичког програма, коришћењем алгоритама преко кога се у првом кораку дефинише дати ниво силе потребне за припрему извођења жељеног моторичког програма, затим се у другом кораку укључују механизми који након обраде актуелних информације, преспелих визуелним, тактилним и кинестетичким информационим каналима, прилагођавају активацију т.ј. ексцитираност мишића, механизмима додатног укључења или искључења појединих моторних јединица, да би у трећем кораку, као последица прилагођавања актуелним условима, дошло до корекције реализоване силе покрета механизмима који регулишу интензитет испољавања силе. Извођење т.ј. почетак, синхронизација и реализација описаног механизма, по нашим подацима и дати узорак, дешава се у временском интервалу од 588.84 ± 128.11 ms.

Овакви резултати дозвољавају теоретску подлогу за постављање следеће хипотезе: да ли је могуће методама за развој и усавршавање механизма за контролу испољавања нивоа и интензитета силе (Milošević et al., 1998) као и методама за усавршавање синхронизације и ексцитације мишића т.ј. моторних јединица (Milošević et al., 2002) утицати на квалитет савладавања нових сложених моторичких радњи/вештина?

Ова хипотеза треба бити испитана наредним истраживањима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Åstrand P-O., Rodahl, K. (1986).: Textbook of Work Physiology: Physiological bases of exercise (Third ed.), McGraw-Hill, Inc., Chapter 14: Applied Sports Physiology - Alpine Skiing, pp. 665-667.
2. Bailey, C., Bartsch, D., Kandel, E. (1996).: Toward a molecular definition of long-term memory storage, *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 93:13445-13452.
3. Berg, E., Eiken, O. (1999).: Muscle control in elite alpine skiing, *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 31(7):1065-1067.
4. Viitasalo, J., Komi, P. (1981).: Interrelationships between electromyographic, mechanical, muscle structure and reflex time measurements in man, *Acta Physiologica Scandinavica*, 111:97-103.
5. Granata, K., Orishimo, K. (2001).: Response of trunk muscle coactivation to changes in spinal stability, *Journal of Biomechanics*, 34:1117-1123.
6. Izveštaji o izvedenoj obuci u zimskim uslovima sa studentima Policijske akademije za 1999, 2000 i 2002 godinu, Republika Srbija, Policijska akademija, Beograd.
7. Ilić, B. (1988).: Smučanje (prva knjiga), NIPRO Partizan, Beograd.
8. Mero, A., Komi, P. (1990).: Reaction time and electromyographic activity during sprint start, *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 61:73-80.
9. Milošević, M., Laparidis, C., Dopsaj, M. et al., (1997).: The analysis of changes of muscle involvement velocity characteristics of leg extensors by linear and nonlinear methods, *Exercise & Society: Journal of Sports Science (suppl.)*, 17:168, Komotini, Greece.
10. Milošević, M., Stefanović, Đ., Dopsaj, M., Blagojević, M. (1998): The change in leg extensor muscle involvement velocity at weightlifting from deepsquat, at different weights and maximal velocity, *Conference Book*, Editor Hakkinen, K., International Conference on Weightlifting and Strength Training, Nov 10-12, 1988, Lahti, Finland, pp. 269-270.
11. Milošević, M., Dopsaj, M., Blagojević, M., Mudrić, R. (2002): Changes in force and motor unit involvement velocity (MUIV) induced by plyometric training and the method of incomplete eccentric muscle response, *Abstract Book*, 3rd International Conference on Strength Training, November 13-17, 2002, Budapest, Hungary, pp. 38 (abstract).
12. Мудрић, Р. (2002).: Тренд промена временских параметара напада у каратеу, *Зборник радова наставника ВШУП-а*, 4:130-151, ВШУП, Београд.
13. Müller, E., Bartlett, R., Raschner, C. et al., (1998).: Comparisons of the ski turn techniques of experienced and intermediate skiers, *Journal of Sports Science*, 16(6):545-559.
14. Müller, E., Benko, U., Raschner, C., Schwameder, H. (2000).: Specific fitness training and testing in competitive sports, *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 32(1):216-220.
15. Ristanović, D. (1989).: *Savremena biofizika: 3. Matematičko modelovanje pojava u biološkim sistemima*, Naučna Knjiga, Beograd.
16. Sakai, K., Hikosaka, O., Takino, R., Miyauchi, S., Nielsen, M., Tamada, T. (2000).: What and when: Parallel and convergent processing in motor control, *The Journal of Neuroscience*, 20(7):2691-2700.
17. Shadmehr, R., Mussa-Ivaldi, F., Bizzi, E. (1993).: Postural force fields of the human arm and their role in generating multijoint movements, *The Journal of Neuroscience*, 13(1):45-62.
18. Shadmehr, R., Brashers-Krug, T. (1997).: Function stages in the formation of human long-term motor memory, *The Journal of Neuroscience*, 17(1):409-419.
19. Cham, R., Redfern, M. (2001).: Lower extremity corrective reactions to slip events, *Journal of Biomechanics*, 34:1439-1445.
20. Hair, J.; Anderson, R.; Tatham, R.; Black, W. (1998).: *Multivariate Data Analysis (Fifth Edition)*, Prentice-Hall. Inc., New Jersey, USA.
21. Winter, E., Brookes, F. (1991).: Electromechanical response times and muscle elasticity in men and women, *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 63:124-128.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SUCCESS IN BASIC SKIING INSTRUCTION AND DIMENSIONS OF ISOMETRIC KNEE EXTENSOR MUSCLE FORCE IN STUDENTS AT POLICE ACADEMY

Abstract: The aim of the research was to define the relationship between success in teaching basic skiing skills to students of Police Academy and the dimensions of isometric knee extensor muscle force. The sample consisted of 183 students of Police Academy (Age = 20.10 ± 0.50 years, BH = 1.814 ± 0.005 cm, BM = 78.42 ± 7.29 kg) who had no previous experience in skiing. The mark that the students got at the final skiing test was used as the criterion variable, where the system of 29 predictor variables was represented by the characteristics of isometric knee extensor muscle force, which were used to assess the level of maximal isometric force at 10% from 10 to 100% of F_{max} ($N_{oge}F10\%$ - $N_{oge}F100\%$), absolute rate of force development (explosibility index) at 10% from 10 to 100% of F_{max} ($N_{oge}RFD10\%$ - $N_{oge}RFD100\%$), and muscle unit involvement velocity assessment index at every 10% of the force realised ($N_{oge}C10\%$ - $N_{oge}C90\%$). The predictors gave a statistically significant description of the criterion with 10.30% describing common variance ($R^2=0.103$, $F_{ratio}=3.114$, $p_{value}=0.0037$). As for the individual variables, the criterion was significantly described by two variables that were used to assess the level of maximal force at 20 and 30% of F_{max} ($N_{oge}F20\%$ and $N_{oge}F30\%$), muscle unit involvement velocity at 50 and 60% of F_{max} ($N_{oge}C50\%$ and $N_{oge}C60\%$), and rate of force development at 60 and 70% of F_{max} ($N_{oge}RFD60\%$ and $N_{oge}RFD70\%$). The results were used to define the equation of criterion prediction (success in skiing instruction) with the assessment error of ± 0.82 of the mark. The formula we obtained for the equation of model prediction has the following form: $Mark = 8.03238 - 0.301976 * N_{oge}F20\% + 0.198425 * N_{oge}F30\% + 0.161689 * N_{oge}C50\% - 0.564403 * N_{oge}C60\% + 0.00319422 * N_{oge}RFD60\% - 0.00232235 * N_{oge}RFD70\%$.

Key words: skiing, basic instruction, students of Police Academy, isometric muscle force, dimensions of muscle force, knee extensors

Проф. др Момчило Талијан

Виша школа унутрашњих послова

МОДЕЛ ТЕРЕНСКЕ ОБУКЕ СТУДЕНАТА ВШУП-а ЗА ОБАВЉАЊЕ ОСНОВНИХ И ВАНРЕДНИХ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА И ЗА УЧЕШЋЕ У РЕШАВАЊУ СПЕЦИЈАЛНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ ЗАДАТАКА

Апстракт: У жељи да се модел теренске обуке студената ВШУП-а стави на увид јавности и да се унапреди, па и имплементира у рад других институција које се баве обуком и образовањем полиције, у овом раду се приказује осмишљавање и практична примена, односно увођење полицијске обуке у теренским условима у наставни план и програм студија на Вишој школи унутрашњих послова. Кроз садржај рада виде се практични разлози и потребе увођења обуке, затим, осмишљавање и успостављање обуке, као и сажети приказ циљева, задатака, садржаја, метода и организације и руковођења теренском обуком студената.

Кључне речи: теренска обука студената, посебни полицијски послови, стручна полицијска настава

Друштвено практични разлози и потребе за увођење обуке

Виша школа унутрашњих послова основана је да образује кадрове преваходно за сузбијање криминалитета и заштиту грађана уз примену цивилног модела обуке. Због тога, као и због чињенице да су у првим генерацијама њени студенти у већини били радници ОУП-а (са завршеном Средњом школом унутрашњих послова у Сремској Каменици и најразноврснијим специјалистичким курсевима), није била изражена потреба за наставним садржајима који би учили будуће полицајце о организацији, руковођењу и пословима, односно надлежностима и методама полиције.

Када су у структури студената постали претежно заступљени студенти из грађанства, а нарочито када се исказала потреба да се стичу знања за обављање функције руковођења, било је неопходно да се у корпус наставно-научних дисциплина уведе и нова – Организација и послови милиције (школске 1987/88.године), односно Организација и послови полиције, касније преименована у Надлежност и методе полиције, а из које је школске 2000/01. године настао предмет – Основи јавне безбедности. На путу развоја те нове наставне а све више и научне дисциплине јавила се природна потреба не само за оспособљавањем студената за обављање редовних већ и ванредних надлежности и метода, што се није могло реализовати само у амбијенталним условима школе, већ у облику

Обуке студената ВШУП-а за обављање полицијских послова у теренским условима, или скраћено – Теренској обуци студената ВШУП-а.

Наиме, друштвена дешавања у последњој деценији 20. века, условила су потребу за стицањем знања у обављању ванредних полицијских послова и решавању специјалних безбедносних задатака, тј. за спровођење интервенција и акција везаних за делатност опасних криминалаца и терористичких група и организација. Осим тога, тежило се и за усавршавањем које је у функцији побољшања и осавремењивања стручно-полицијске наставе у ВШУП ради што боље припремљеног студента за услове и задатке које ће по завршетку студија, професија за коју се оспособљава од њега захтевати. У исто време, у вези са већ испољеном потребом, уочава се и могућност да управо увођењем полицијске обуке у теренским условима наши студенти стекну услов и да буду ослобођени од служења војног рока.¹

Осмишљавање и успостављање обуке

Почетне идеје за остваривање наведених потреба нађене су у искуствима једне од најпознатијих специјализованих организација младих – Извиђачима Србије, затим у изучавању обуке у СШУП-у и војно-полицијске наставе на Полицијској академији, те искуствима проверене установе за обуку и усавршавање кадрова војне полиције ВП 5000 у Панчеву, тј. у Безбедносно-обавештајном центру Војске Југославије.

Прва обука организована је факултативно, најпре као камповање на планини Бељаници 1997. године, а потом и на Гочу 1998. године. Учешће студената у непосредном обављању унутрашњих послова за време ратног стања 1999. године, на најбољи начин потврдило је вредности ове обуке што је условило и формално успостављање теренске обуке студената у току следеће школске године.

Тако је 2000. године усвојен Програм војно-полицијске наставе студената ВШУП-а, а у оквиру њега и Теренске обуке студената ВШУП-а, која је спровођена првих две године, и то прво, 2000 године логоровањем на Гочу, затим 2001. на Беочинским ливадама, а потом 2002. године на Митровом пољу.

¹ Доношењем Закона о изменама и допунама Закона о Војсци Југославије створена је могућност да студенти ВШУП-а буду у истом статусу као и ученици СШУП-а и студенти Полицијске академије у погледу обавезе служења војног рока: «...Од обавезе служења војног рока ослобађа се: ...лице које је завршило Полицијску академију, Вишу или Средњу школу унутрашњих послова или школу унутрашњих послова у трајању од најмање годину дана и које је на дужности официра полиције, полицајца или стражара у КП установи провело најмање четири године...» («Службени лист СРЈ», бр. 74/99, члан 307)

Циљеви и задаци обуке

Са примарним задатком да студенте ВШУП-а оспособљава за примену редовних надлежности и методе наставни предмет Надлежно и методе полиције, који се изучава у Вишој школи унутрашњих послова на другој и трећој години студирања, има и посебан задатак да оштручава студенте за одбрану земље, обучава, увежбава, морално и психофизички припрема за, самостално и у саставу полицијских јединица, ефикасно извршавање и посебних полицијских задатака са тежиштем обуке на противдиверзантској и противтерористичкој борби, заштити и спасавању становништва и имовине, преживљавању и исхрани у природи и др.

Наставни план и програм обуке из 2002. године делимично је измењен терминолошки и кроз одређене програмске иновације које су уобличиле модел обуке студената у теренским условима сада заснованом на демилитаризацији полицијског школства и примени међународних стандарда у обављању полицијских послова.

Теренска обука студената, као језгро полицијске наставе унапређује и одређује потребна оперативно-стручна знања студената ВШУП-а и чини их способним за обављених сложених, па и најсложенијих послова и задатака у свим безбедносним условима и стањима.

Посебни циљеви обуке су:

- * Усвајање стручних знања о систему безбедности и одбране СРЈ у савременој међународној заједници
- * Обучавање, увежбавање и морално и психофизичко припремање студената за самостално, или у саставу полицијске јединице, законито и ефикасно извршавање полицијских задатака
- * Обучавање студената за практичну примену мера и поступака у заштити и спасавању становништва и имовине, преживљавању и исхрани у природи и других задатака који ће им бити од користи у свакодневном раду, али и у обављању ванредних задатака попут: потере, претресања земљишта, заседе, блокаде, принудног заустављања возила и других послова полиције у тзв. посебним и кризним ситуацијама.

Садржај и метод обуке

Теренска обука студената ВШУП-а има два главна дела и то: први, који се назива основном обуком и други под називом специјалистичка обука.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ ТЕРЕНСКЕ ОБУКЕ СТУДЕНАТА ВИШЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Стројева обука			12в
Ватрена обука	* Пиштољ, ЦЗ 99 мм * Аутоматска пушка М-70 7,62 мм		7п+28в
Тактичка обука	* Основна обука	* Радње и поступци војника у борби * Одељење и вод у одбрани * Одељење и вод у нападу * Рад и поступци појединца у улози курира	4п+68в
	* Посебна војно полицијска обука	* Одељење полиције у претресу земљишта и објеката * Одељење полиције у потрази * Одељење полиције у заседи * Одељење полиције у улози извиђачке патроле * Полицијске јединице (одељење, вод) у борби са диверзантско-терористичким групама * Вод полиције на маршу	
	* Тактика примене полицијских овлашћења	* Оперативне полицијске вештине * Полицијска тактичка обука	
Инжињеријска обука		* Заклони за дејство, заштиту и маскирање * Експлозивни и средства за активирање експлозивних пуњења * Мине у наоружању ВЈ и средства за минирање и разминирање * Израда и савлађивање минских поља * Израда и савлађивање фортификацијских препрека * Мине изненађења, импровизоване мине и минско- експлозивна средства за извођење диверзија	12в
Атомско-биолошко-хемијска одбрана		* Употреба средстава за заштиту органа за дисање и заштиту тела у различитим ситуацијама и у контаминираној атмосфери * Употреба средстава за радиолошко-хемијско-биолошку деконтаминацију људи, техничких средстава, одеће, опреме и земљишта * Поступак појединца и јединица пре, за време и после нуклеарног удара	2п+6в
Санитетска обука			2п+4в
Цивилна заштита			3п+3в

У оквиру програмских садржаја теренске обуке су и ваннаставне активности студената које се реализују у току њиховог боравка на логорској просторији, према посебном плану и програму. Укупно студенти на обуци проведу 21 дан, где 24-часовно специфично групно окружење утиче на интериоризацију свих програмски утврђених стручних садржаја, вредности, способности и квалитета, по систему мултипликације ефеката.

Основна обука организује се са циљем да студенти стекну довољно синтетизованих знања, вештина, па и навика, који су садржајно везани пре свега за тзв. Војно-стручну наставу и њену примену у животу и раду јединица полиције у обављању безбедносних задатака.

По обиму ова обука се реализује са 106 часова разноврсне наставе и то из: стројеве обуке; топографије; ватрене обуке; основне (пешадијске) тактичке обуке; посебне тактичке обуке; затим, инжињеријске обуке; обуке из РХБ заштите и Цивилне заштите; Санитетске обуке; примене овлашћења са елементима принуде и примене средстава везе.

Оспособљавање студената за примену овлашћења са елементима принуде у разним тактичким ситуацијама представља новину у односу на постојећи план и програм основне обуке, што је чини јединственом у нашем полицијском школству јер је по први пут изведена по међународним стандардима на основу искустава са обуке мултиетничке полиције.

Специјалистичка обука представља могућност допуне знања и вештина из одређених области које нису обухваћене редовним обавезним планом и програмом обуке, и реализује се у оквиру сегмената:

- * оријентације и кретања на непознатим теренима,
- * ситуационе, специјално физичке обуке,
- * обуке за контролисану употребу физичке силе (средстава принуде) и ватреног оружја у решавању посебних радних, безбедносних проблема и случајева,
- * ситуационог гађања,
- * обуке за практичну примену средстава, мера и поступака приликом пружања помоћи у спречавању и ублажавању последица општих опасности, до обуке у исхрани и преживљавању у природи, и
- * обуке за учешће у вођењу антитерористичких дејстава.

У оквиру основне функције теренске обуке, веома је важан ефекат интеграције студената у заједницу, начин на који они то чине у оквиру одељења, вода и целокупне групе која борави на обуци, и прилагођавање на ситуацију у којој се обука одвија, а то су теренски услови у трајању од 21 дана и живот у групи. У процени њихове успешности активно учествују њихове старешине полазећи од одређених критеријума и услова живота и рада. Из ове чињенице произилази и успех студената који они постижу по завршетку теренске обуке.

Остваривање наставног процеса и других активности Теренске обуке студената ВШУП-а мултимедијски се документује, а адекватно прати од стране средстава јавног информисања. На

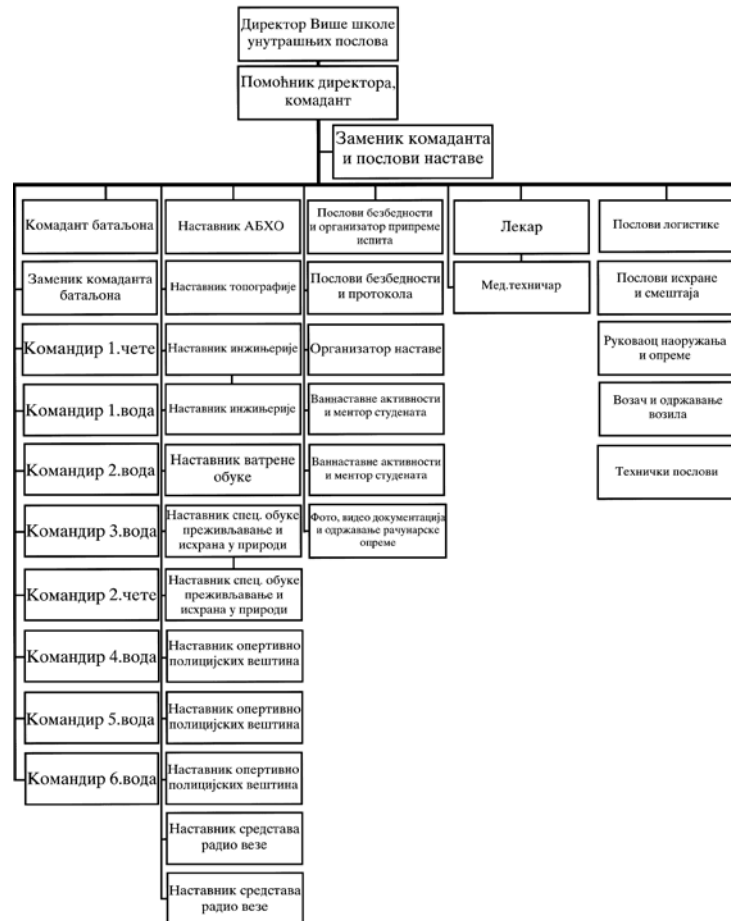
логорску просторију за обуку студената ВШУП-а измештају се и њихови наставници, те се у датим условима наставља припрема испита, а на терену су са њима на одговарајући начин и у потребном обиму припадници јединица у седишту МУП-а и подручних јединица, што несумњиво доприноси да се модел обуке студената у пракси квалитетно дограђује.

Организација и руковођење обуком

Успех обуке у теренским условима конкретно зависи од квалитета следећих функционалних и организационих димензија:

- * организовања обуке,
- * руковођења обуком,
- * наставних садржаја,
- * логистичке подршке,
- * мера безбедности и заштите,
- * ваннаставних активности,
- * степена интеграције студената у ситуационе услове обуке,
- * културно-забавних активности и менторског рада,
- * хигијенско-санитетских услова

Реализација обуке остварује се у ваншколском објекту и посебно уобличеном и структурисаном амбијенту друштвеног живота студената, уз разноврсне ваннаставне, културно-забавне и спортско-рекреативне активности, и пристојним условима смештаја и исхране и са другом примереном логистиком. Обуку стручно усмерава и води Штаб, састављен од наставника, доминантно са предмета Надлежност и методе полиције, али и других официра ВШУП-а, као и из осталих образовних институција МУП-а, затим са Универзитета и из Војске Југославије.

Иако је обука осмишљена да студенте оспособи за обављање ванредних полицијских послова, односно за спровођење интервенција везаних за делатност опасних криминалаца и терористичких група и организација, ипак се не ради о обуци за припаднике специјалних јединица полиције типа Жандармерије, Специјалне антитерористичке јединице и Јединице за специјалне операције, а ни случајно у нас непостојећих, а у теорији и пракси познатих милитаризованих, паравојних полицијских јединица.

Ово не значи да се садејство са поменутих врстама специјалних јединица искључује. Напротив, то садејство се потенцира управо због тога што и редовни састави полиције, хтели то они или не, како пракса говори, учествују у решавању безбедносних проблема употребом силе (средстава принуде и ватреног оружја) према опасним криминалцима, организованим терористичким јединицама и сл. Обука тежи да студенти до аутоматизма овладају применом свих, законом прописаних метода и средстава за обављање полицијских послова, а посебно за употребу ватреног оружја.

То је предуслов да они као професионални припадници полиције успешно и безбедно обављају, како основне и уобичајене тако и ванредне и посебне задатке полиције, попут потере, претресања земљишта, заседе, блокаде, принудног заустављања возила до успешне примене средстава,

поступака и метода приликом пружања разноврсне помоћи грађанима у отклањању последица општих опасности.

Уместо закључка

Обука студената ВШУП-а за обављање полицијских послова у теренским условима, један је од значајних, али није и једини садржај полицијске наставе. Полицијску наставу чини и низ других садржаја, који се дисперзовано и у мери у којој су све друге активности и делатности Школе међусобно повезани и интегрисани, остварују у укупном раду ове институције. Константно радећи на изменама и допунама наставног плана и програма школовања и обуке студената, а кроз иновирани програм теренске обуке посебно на концепту демилитаризације полиције, Виша школа унутрашњих послова на путу је своје даље изградње и хармонизације са другим полицијским установама у земљи, Европи и свету и реалним потребама у остваривању безбедности наших грађана и земље у целини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Наставни план и програм студија у Вишој школи унутрашњих послова
2. Елаборати за организацију теренске обуке (дидактичка збирка у кабинету полиције ВШУП-а)
3. Кековић, Војно полицијска настава у систему знања, вештина и навика које се стичу на студијама ВШУП-а; Зборник наставника ВШУП-а бр. 3 ; Виша школа унутрашњих послова, 2001
4. М. Талијан, З. Кековић, П. Дујковић, С. Митровић, Обука студената ВШУП-а за обављање полицијских послова у теренским условима – фотомонографски приказ модела обуке (у припреми за објављивање)
5. Закон о војсци Југославије, Службени лист СРЈ 74/99

Abstract: The aim of this paper is to present the model of field training of Police College students to the public, to promote it and, if possible, to implement it the work of other institutions engaged in the training and education of police officers. The paper gives a survey of both the very conception and the practical application of the model, resulting in the introduction of field police training into the Police College curriculum. The contents thereof refer to practical reasons and needs for introducing this type of training, describe designing and launching the training, and include a concise survey of aims, tasks, contents, methods, organization and managing the field training of the College students.

Key words: field training, students, special police jobs, expert police training.

**Др Жељко НИКАЧ,
МУП Републике Србије, СУП Београд**

”УЛОГА МЕЂУНАРОДНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ ПОМОЋИ У БОРБИ ПРОТИВ КРИМИНАЛИТЕТА”

Резиме: У раду су изложени различити аспекти међународне кривичноправне помоћи у борби против криминалитета, уз посебан осврт на екстрадицију и развој међународног кривичног правосуђа. Након општег осврта укратко су наведени циљеви, видови и правни основи сарадње држава у борби против криминалитета. У овом делу подробније су размотрена конкретна питања пружања међународне кривичноправне помоћи: извршење кривичнопроцесних радњи, уступање или преузимање кривичних списа од стране државе, трансфер осуђених лица и извршење страних кривичних пресуда. Посебно поглавље посвећено је екстрадицији (изручењу) окривљених и осуђених лица. У том контексту изложени су: порекло, етапе развоја, правна природа и садржина, изузимање политичког кривичног дела, јурисдикција, правни основи изручења и сам поступак екстрадиције страном држави. Нарочито је указано на екстрадицију наших држављана Сталном међународном кривичном суду, као посебан вид изручења. Последњи део је посвећен сарадњи са *ad hoc* трибуналом за некадашњу СФРЈ, који је основан одлуком Савета безбедности ОУН у последњој декади XX века. У овом делу значајно место заузима излагање различите правне аргументације и разлога *pro et contra* у погледу појединих правних питања из делокруга суда.

Кључне речи: међународна кривичноправна помоћ, екстрадиција, трансфер лица, међународно кривично правосуђе, Хашки трибунал.

У в о д

Развој криминалитета на почетку XXI века показује да је ова појава ушла у све поре савременог друштва и озбиљно угрозила његов опстанак. Криминалитет је данас транснационална појава која прети да обезвреди све цивилизацијске тековине и сруши темеље међународне заједнице, док су организовани криминалитет и други појавни облици доведени скоро до савршенства. Стање криминалитета је забрињавајуће не само у развијеним државама западне Европе, САД, Канади и Јапану, већ је достигло катастрофалне размере у Русији и другим земљама источне Европе које су данас у процесу транзиције. Слична је ситуација и на просторима некадашње СФРЈ, након окончања грађанског рата и оружаних сукоба.

Алармантна ситуација приморала је многе државе да се озбиљно супротставе нарастајућем криминалитету. Формиране су специјализоване полицијске службе, одељења и јединице (за борбу против кријумчарења опојних дрога, борбу против тероризма и др.), посебни правосудни органи, мешовити тимови и усвојени бројни специјализовани програми. Међу првима су реаговале развијене земље које су биле и

највише погођене, па је тако Влада САД још 1989.године усвојила Програм борбе против опојних дрога (National drug control strategy,1989). Међутим, и поред постигнутих добрих резултата криминалитет није искорењен и вешто се прилагодио новонасталим околностима.

На ширем плану, као императив опстанка модерног друштва и очувања интереса међународне заједнице, донете су бројне међународне мере у борби против криминалитета. Подсећамо да је на Конференцији ОУН о криминалитету, одржаној априла месеца 1994.године у Напуљу, криминалитет окарактерисан као "планетарно зло" и "хоботница" која се стално опоравља. Презентирани статистички подаци указали су на енормни профит криминалних група (3.000 млрд. долара), чак три пута већи од профита водећих светских компанија – "Џенерал моторса", "Форда" и "Ериксона". Генерални секретар ОУН је описао постојеће стање речима да је "организовани криминалитет претња целокупном демократском свету, ужас који се шири глобусом, подрива базичне принципе Повеље ОУН, људска права и остале демократске тековине савременог света" ("Политика експрес", 22.11.1994.).

Током априла месеца 1996.године у Манили (Филипини) одржана је Конференција ОУН о криминалитету, на којој је посебно указано на штетне последице криминалитета и потребу даље међународне сарадње држава. Шеф Одсека за спречавање злочина и кривично право ОУН са седиштем у Бечу (Е. Ветер) изнео је још фрапантније податке о профиту организованих криминалних група, већем и од буџета САД и новим пословима криминалних гангова - извоз стратешких сировина, нуклеарног, биолошког и хемијског материјала, кријумчарење раритетних уметничких дела, пиратерија и трговина људским органима. На истом скупу заменик шефа ФБИ (А.Риголд) подсетио је на изузетну улогу руске мафије, а посебно на чињеницу да је скоро запосела територију САД.

1. Међународни аспекти борбе против криминалитета

1.1. Међународни односи

Међународна заједница је одређена у доктрини као "заједница повезана процесима који су материјална основа друштва и који омогућавају његов опстанак и развој" (Аврамов, Крећа, 1988: 53). У њој коегзистирају и остварују међусобне релације различити субјекти међународног права и односа – национални, међународни, транснационални и други (Димитријевић, Стојановић, 1988: 23-32). Најзначајнији субјекти међународног права су државе и међународне организације које остварују односе сарадње и разумевања, или пак конфронтације и рата. Међусобни односи зависе од спољне политике учесника, циљева, средстава и других чинилаца, а подробније су регулисани правним стандардима међународног права.

Међународни односи, као шири појам, представљају општи оквир сарадње држава у свим областима друштвеног живота. Идентична је ситуација и у области борбе против криминалитета, сузбијања и спречавања појединих појавних облика и међусобне сарадње држава. У склопу поменутих односа и релација, одредбама међународног права и међународним конвенцијама подробније су регулисана поједина конкретна питања, права и обавезе учесника сарадње. С друге стране, одредбама унутрашњег права држава регулисана су важна процесноправна питања, овлашћења домаћих органа, конкретни облици сарадње и др.

1.2. Правни основи сарадње

Унутрашњи правни основи међународне сарадње утврђени су законима држава (устава и *lex specialis*), подзаконским актима и одлукама највиших државних органа. У нашој земљи оквири међународне сарадње утврђени су највишим правним актима (Устав СРЈ и РС), док су конкретна питања детаљније разрађена одредбама Закона о унутрашњим пословима РС, ЗКП, Закона о сарадњи са Хашким трибуналом и др. Спровођење законских одредаба у пракси и друга питања, пре свега техничке природе, регулисана су подзаконским актима и одлукама државних органа.

Међународни правни основи сарадње утврђени су најпре у Повељи ОУН као *ius cogens*-у међународног права, јер "устав ОУН" афирмише и штити универзалне светске вредности. У ширем смислу, међународноправне изворе даље чине општа правна начела просвећених народа, морална (етичка) схватања и једностранни правни акти држава. (Ђорђевић, 1996: 35-52). Посебан основ сарадње чини међународно кривично право које штити универзалне људске вредности, а употпуњује се кроз унутрашње правне норме држава.

У ужем смислу, најважнији правни основ сарадње чине **међународни уговори** који имају специфичну правну снагу, велики степен обавезности за потписнике и сачињени су у посебној (писаној) форми.

У међународне уговоре из области међународног **положаја** човека спадају: Међународна конвенција о сузбијању трговине белим робљем (1910.), Међународна конвенција о сузбијању трговине женама и децом (1921.), Конвенција о ропству (1926.), Општа декларација о правима човека (1948.), Европска конвенција о заштити права човека (1950.), Конвенција о статусу избеглица (1951.), Конвенција о правном положају лица без држављанства (1954.), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966.), Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1966.), Декларација о територијалном азилу (1967.), Декларација о заштити свих лица од тортуре и других окрутних, нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (1975.) и др.

У уговоре из области међународне **одговорности** човека спадају: Статут Међународног војног суда (1945.), Конвенција о незастаревању ратних злочина и злочина против човечности (1968.), више универзалних конвенција о спречавању међународног тероризма (отмице ваздухоплова, напад на лица под међународном заштитом, напади бомбама), Европска конвенција о спречавању тероризма и друге.

У области сузбијања и спречавања криминалитета најчешћи су међународни уговори о **екстрадицији**, затим уговори који регулишу поједина питања из домена права и слобода човека и уговори из области међународне одговорности појединаца.

1.3. Основни видови сарадње

У области сузбијања и спречавања криминалитета државе аутономно и самостално утврђују основе криминалне политике, могућности и начине остварења постављених циљева. У центру пажње већине држава су најтежи појавни облици криминалитета – тероризам и организовани криминалитет, јер нарушавају базичне друштвене интересе и изазивају бурну реакцију јавности. Државе су зато посебно заинтересоване за сарадњу

у сузбијању ових облика криминалитета.

Основни видови међународне кривичне сарадње држава су судска (кривичноправна помоћ) и полицијска сарадња. Међународна **судска** сарадња одвија се преко органа правосуђа (судова и тужилаштава), док се **полицијска** одвија преко НЦБ Интерпола држава чланица и националних служби безбедности. Полицијска сарадња у највећем броју случајева претходи међународној кривичноправној помоћи, јер се оперативним поступањем полицијских органа стварају процесноправне претпоставке за вођење кривичног поступка (потраге за лицима и предметима, лишење слободе, утврђивање идентитета лица и др.) У пракси постоји мноштво примера заједничког деловања полицијских и правосудних органа држава, мултилатералних и билатералних контаката и размена експерата (Лакчевић, 1980: 61-60).

У правнотехничком смислу, поступак сарадње покреће се замолницом као иницијалним актом којим се тражи обављање одређене радње на страниј територији, према одређеном лицу и за конкретно кривично дело.

У односу на број учесника, територију и друге елементе, разликујемо неколико облика међународне сарадње. **Билатерална** сарадња је најчешћа у пракси и остварује се углавном између пограничних држава, а посвећена је појединачним конкретним питањима (режим преласка и контроле границе и др.). **Регионална** сарадња подразумева контакте више држава на одређеном ширем простору, тиче се идентичних питања и по карактеру је мултилатерална. Са становишта СРЈ (РС) нарочито важна је била Конференција балканских држава (Солун, 1996. год.), на којој је усвојена посебна Декларација о сарадњи држава у области правосуђа, борбе против организованог криминалитета, тероризма, незаконитог промета опојних дрога и оружја (Међународна политика, 1997). **Мултилатерална** сарадња се одвија преко ОУН, специјализованих агенција и међународних организација (Интерпол и др.).

2. Пружање међународне кривичноправне помоћи

2.1. Опште напомене

Значај међународне кривичноправне помоћи у савременом тренутку је изузетно велики посебно ако се имају у виду развој технике и средстава комуникације, језичке баријере, политичке разлике и хетерогени интереси држава. Са чисто правног гледишта посебан проблем чине различити правни системи, карактер судског поступка и његова традиционална спорост. У циљу изигравања правде, поменуте разлике обилато користе осумњичени који беже у друге земље, ангажују лојалне професионалне заступнике, злоупотребљавају процесна права и предузимају све како би избегли кривичну одговорност за почињена дела. Међународна кривичноправна помоћ је пут да државе заштите своје виталне интересе, али и вредности и интересе међународне заједнице у целини.

СР Југославија (РС) заступа официјелни став да је међународна кривичноправна помоћ нужна и неопходна у борби против криминалитета. Она је посебно предвиђена одредбама нашег позитивног законодавства, док су поступак и остала конкретна питања регулисани Законом о кривичном поступку (ЗКП). У пружању међународне кривичноправне помоћи основно начело којим се руководе наши органи је **начело приоритета потписаних међународних уговора** (Јекић-Симић, 1983: 399-408). Тек уколико таквог уговора нема, или су одредбе постојећег уговора нејасне или непотпуне,

претпоставља се примена правила из домена унутрашњег права (чл.530, чл.539 ЗКП).

Наша земља има потписане и ратификоване уговоре о међународној помоћи са великим бројем држава, док је један број међународних уговора остао на правној снази према правилима о континуитету држава (уговори Србије и Црне Горе). Државе са којима је Југославија (Србија и Црна Гора) закључила и ратификовала међународне уговоре о правној помоћи и сарадњи су: Албанија, Алжир, Аустрија, Белгија, Бугарска, Чешка, Грчка, Холандија, Хрватска, Италија, Мађарска, Монголија, Немачка, Пољска, Румунија, Русија, САД, Словачка, Турска, Швајцарска, Шпанија, Велика Британија, Француска, Кипар и друге. Уговор са Немачком предвиђа гоњење за кривична дела и прекршаје, док су Уговором са Аустријом уређени поступак и извршење страних судских пресуда (Василијевић, 1989: 65-70).

Према одредбама ЗКП, међународна кривичноправна помоћ има следеће **видове**:

- а) извршење појединих кривичнопроцесних радњи,
- б) уступање или преузимање списка од стране државе ради кривичног прогона,
- в) извршење кривичне пресуде страног суда и
- г) издавање окривљених или осуђених лица (поступак екстрадиције).

2.2. Помоћ у извршењу процесних радњи

Први вид међународне помоћи односи се на извршење појединих кривичнопроцесних радњи, као што су: претресање, уручење писмена, саслушање окривљеног, сведока и вештака, суочење и друге. Поступак започиње пријемом **молбе** стране државе дипломатским путем преко СМПП-а и достављањем надлежном министарству правосуђа, које је прослеђује подручном органу према месту где се лице налази или где је потребно обавити конкретну радњу.

Поступак даље тече у смислу да надлежни суд одлучује о **допуштености** молбе, начину извршења и поступању. Према досадашњој судској пракси југословенски судови скоро редовно прихватају замолнице страних држава (судова) и извршавају тражене радње. Сагласно одредбама ЗКП у СРЈ су установљени судови делегиране надлежности за послове међународне кривичноправне помоћи. Изузетак чине околности из чл.534 ст. 2 ЗКП када се ради о извршењу кривичне пресуде страног суда, као и када се оцени да за одређено кривично дело по нашим прописима није допуштена екстрадиција. У овим случајевима суд захтева од вишег органа правни став, упутство или сагласност за поступање.

2.3. Уступање или преузимање списка

Други вид међународне кривичноправне помоћи према одредбама ЗКП је уступање списка страног држави, или преузимање списка од стране државе ради кривичног прогона. У питању је процесна радња у функцији вођења кривичног поступка која нема облик активне кривичноправне помоћи.

Уступање списка страног држави на њен захтев подразумева да се кумулативно испуне услови из чл.536 ЗКП. Захтева се да је лице страни држављанин, да има пребивалиште у СРЈ, да је извршио кривично дело на територији СРЈ, да је у питању дело за које се

може изрећи казна затвора до 10 година, или је у питању дело угрожавања јавног саобраћаја. Као неопходан је и услов да се страна држава не противи радњи уступања списка ради предузимања кривичног гоњења. Ако се окривљени налази у притвору, обавезно се захтева да се страна држава у примереном року (до 15 дана) изјасни да ли предузима кривично гоњење.

Релативан услов је сагласност оштећеног држављанина СРЈ да се предмет уступи страни држави. Наиме, ако се он томе противи, уступање се неће дозволити, осим ако је дато обезбеђење за остварење његовог имовинско-правног захтева. Одлуку о уступању списка страни држави може донети надлежни државни тужилац до доношења решења о спровођењу истраге, а након тога истражни судија на предлог државног тужиоца. Истоветну одлуку доноси и ванрасправно веће до почетка главног претреса.

Преузимање списка од друге државе ради кривичног гоњења је друга могућност уз кумулативно испуњење услова из чл.537 ЗКП. Захтева се да је кривично дело извршено од стране нашег држављанина у иностранству, или пак од стране лица које има пребивалиште у СРЈ, а није наш држављанин. Даље је потребно да страна држава поднесе такав захтев и да га СРЈ прихвати, као и да се обавезе да ће списе преузети ради кривичног прогона. Одлуку о захтеву стране државе доноси надлежни државни тужилац на чијој територији лице има пребивалиште.

2.4. Извршење пресуде страног кривичног суда

Према позитивном југословенском законодавству (чл.534 ст.1 ЗКП) у принципу није могуће извршење кривичне пресуде страног суда у нашој земљи. Међутим, након измене раније важећег Закона о кривичном поступку (новела од 1985.године) дозвољено је извршење пресуде страног суда под одређеним условима. Тим изменама Закона, који преузима и нови Законик о кривичном поступку, Југославија је у великој мери реализовала у пракси **препоручу ОУН да државе олакшају и поспеше кривичноправну помоћ и сарадњу**. На тај начин су отклоњене сметње које су постојале у пракси поступања органа, што се нарочито видело у случају закљученог уговора са Аустријом.

Услови који су неопходни ради изузетног извршења кривичне пресуде страног суда тичу се:

- а) месне и стварне надлежности суда,
- б) садржаја пресуде (сагласно нашем законодавству),
- в) обавезе поштовања чињеничног стања и
- г) права осуђеног да уложи жалбу на пресуду.

Сагласно чл.534 ЗКП предвиђена је могућност да осуђени или лице овлашћено уговором, могу поднети молбу првостепеном суду да страни држављанин осуђен од домаћег суда буде упућен на издржавање казне у својој земљи. Идентична могућност је предвиђена у поменутих уговорима Југославије са Аустријом, затим са Данском, Турском и бившом ЧССР (сада Чешком и Словачком).

Питања процесноправног карактера у вези са извршењем пресуде страног суда (рокови, ток поступка и др.) подробније су регулисана одредбама ЗКП. Додајемо да је према чл.535 ЗКП предвиђено да наши органи (НЦБ Интерпола за Југославију) достављају

ОУН и Интерполу податке о правоснажним пресудама, починиоцима кривичних дела и кривичним делима за које је утврђена **међународна централизација података**. То се нарочито односи на кривична дела прављења и стављања у оптицај фалсификованог новца, неовлашћену производњу, прераду и продају опојних дрога, производњу и трговину опасним материјама, отровима, белим робљем и производњу и растурање порнографских списа.

3. Међународна сарадња у издавању окривљених (осуђених) лица

3.1. Екстрадиција – порекло и развој

Екстрадиција (изручење) окривљених и осуђених лица се помиње још у Вавилону, старом Египту и древној Кини. Тадашњи уговори о екстрадицији имали су религиозна обележја и закључивани су у име националних божанстава, а сама екстрадиција је пре била акт међусобног поверења држава. Најстарији познати акт о екстрадицији је Уговор о миру и савезу између египатског фараона Рамзеса II и хетитског владара Хатусилија из 1280.године пре наше ере, који истиче важност и значај међународне сарадње у борби против криминалитета и афирмише начело реципроцитета (Bassiouni, 1969. а: 733).

Развој екстрадиције можемо пратити кроз три временска периода: а) од античких држава до XVII века, б) од XVII до прве половине XIX века и в) од половине XIX века до данас.

Карактеристика уговора античких држава је изручење осумњичених и осуђених лица за кривична дела политичке и религиозне природе (Димитријевић, 1980: 179). У томе је предњачио стари Рим (Византија), док је Грчка пружала уточиште и азил политичким и религиозним кривцима. Дела из области општег криминалитета нису била посебно предвиђена.

Екстрадиционе уговоре средњовековних држава карактерише изручење извршилаца тзв. војних кривичних дела, јер је то период великих ратних сукоба у Европи. Учешће у рату је сматрано приоритетним државним интересом, а избегавање војне обавезе тешким кривичним делом (Ибрахимпашић, 1963: 114). У овом периоду јављају се први екстрадициони уговори из области општег криминалитета.

Трећи период, од половине XIX века до данас, обухвата данашњи појам екстрадиције. Сам термин екстрадиција први пут је употребљен у резолуцији Конституанте од 17.11.1791.године, а своју пуну афирмацију овај принцип у међународном кривичном праву доживео је у трећем периоду, када је и прихваћен од свих цивилизованих држава.

3.2. Правна природа и садржина екстрадиције

У доктрини постоје различита гледишта о правној природи и садржини института екстрадиције, али су се углавном издвојила два водећа мишљења. Прво становиште заступају Grocijus и De Vattel који истичу принцип "aut dedere aut iudicare". Држава у коју је избегло лице чије се изручење захтева, обавезна је да га изручи или да му суди за учињено дело. Овај принцип је "ratio legis" екстрадиције и афирмише **универзалну јурисдикцију** као основу међународне сарадње држава. Друго становиште заступају Pu fend of и Billot, који екстрадицију третирају као вид моралне обавезе државе. Екстрадиција је правна обавеза само у случају постојања међународног уговора заинтересованих држава, а уколико он не постоји такве обавезе нема. Афирмише се

суверенитет држава, али се не доводе у питање принципи међународне сарадње држава (Јекић-Симић, 1986: 1067-1078).

По нашем мишљењу, екстрадиција је акт међународне кривичноправне помоћи **изручења странаца, или лица без држављанства страном држави на њен захтев, ради суђења за учињено кривично дело или ради издржавања казне.** Материјалноправни основ екстрадиције лежи у опасности од неиздавања лица за правни поредак државе у којој се налази, јер је издавање траженог лица сагласно циљевима и начелима кривичног права (Живановић, 1935: 198).

Садржину екстрадиције чине следећи елементи:

- поступак који је прописан и регулисан законом поједине државе,
- однос између суверених држава као субјеката међународног права и међународних односа,
- предмет екстрадиције је захтев и изручење лица које је оптужено, или оглашено одговорним за кривично дело по закону потражиоца,
- кривично дело због којег се захтева екстрадиција је извршено ван јурисдикције замољене државе, а унутар јурисдикције земље потражиоца,
- циљ екстрадиције је вођење кривичног поступка и изрицање кривичне санкције.

Поступком екстрадиције сарадња држава се уздиже на највиши ниво, јер се починилац кривичног дела увек и свуда осећа несигурним. Интерес свих је да се оствари изванредан степен правне сигурности и пружи гаранције да учинилац кривичног дела неће измаћи руци правде. Суштина екстрадиције је у примени правног принципа "**aut dedere aut iudicare**", а у супротном је екстрадиција део свакодневне политике.

3.3. Јурисдикција

Под јурисдикцијом се подразумева делокруг у којем одређена држава има ефективну власт у односу на лица, предмете и територију. У унутрашњем праву означава надлежност одређене врсте судова или органа за поједина правна питања (нпр. кривична јурисдикција), а у међународном праву делокруг рада међународних организација у вршењу овлашћења, односно надлежност државе у одређеној правној ствари. У контексту екстрадиције појам јурисдикције подразумева **надлежност државе у односу на појединца** на основу територијалног принципа, принципа држављанства, заштитног принципа и тзв. универзалног принципа.

Територијални принцип је полазни и означава надлежност државе за кривична дела учињена на њеној територији. Примењује се и у случају када је дело учињено на територији једне државе, а оштећени је држављанин суседне државе и у њој има пребивалиште. Ситуација је посебно компликована у случајевима извршења кривичних дела на отвореном мору и просторима без одређене јурисдикције.

Принцип **држављанства** значи овлашћење државе да гони свог држављанина за кривично дело почињено у матичној земљи, чак и када се налази на територији друге државе (тзв. активни персоналитет). Овај принцип је општеприхваћен у међународном праву, а постоји и принцип посебних персоналних веза (тзв. пасивни персоналитет) између појединца и одређене државе.

Заштитни принцип подразумева надлежност државе када је угрожена њена безбедност.

Нарочито га примењују САД ради заштите својих интереса и уз ангажовање својих војних и других органа ван граница. Са становишта унутрашњег права је оправдан, али са становишта међународног права није прихватљив јер ограничава суверенитет других држава и пружа могућности за злоупотребе.

Принцип **универзалне јурисдикције** се примењује када је кривично дело извршено ван територијалне јурисдикције државе, када је извршилац ван персоналне јурисдикције државе или није њен држављанин. Настао је као резултат борбе држава против пиратерије, а данас је значајан у борби против тероризма и међународних кривичних дела (Василијевић, 1967: 128). Овај принцип није општеприхваћен у међународном праву, јер га прихвата и примењује само одређени круг држава и само за поједина кривична дела. Објективни интерес је да злочинци буду откривени, изведени пред суд и праведно кажњени, па стога унутрашњи правни прописи држава не би смели да буду препрека.

3.4. Правни основи екстрадиције

Унутрашњи основ екстрадиције чине правни прописи држава које смо већ поменули у делу о међународној сарадњи. У питању су уставни као највиши правни акти држава, затим *lex specialis* прописи у кривичној материји, одлуке извршних и судских органа. Одлуке државних органа о екстрадицији могу се заснивати на разлозима реципроцитета и међународне куртоазије, али се доносе сагласно унутрашњем праву. Конкретан поступак екстрадиције регулишу унутрашњи правни прописи који су ограничавајући елемент. У СР Југославији овај поступак је ближе уређен сагласно одредбама Законика о кривичном поступку.

Правна анализа одредби ЗКП указује да је у питању **нови екстрадициони поступак** чије су основне карактеристике дихотомија и промена класичног схватања екстрадиције. Наиме, прихватајући нову реалност савременог међународног кривичног права, нови југословенски ЗКП први пут је предвидео да се као овлашћени **подносилац захтева за изручење** може јавити не само **страна држава**, већ и **међународни суд** који је од стране наше државе признат потврђеним међународним уговором. Са др уе стране, у зависности од тога ко се од ова два субјекта јавља као тражилац издавања, предвиђени су различити услови за његово одобравање. Међутим, пошто стални међународни кривични суд (ИСС) још увек није заживео, овде ће бити речи само о класичној екстрадицији (Мајић, 2002: 201).

У том смислу, међународни основ екстрадиције чине међународноправни документи, а пре свега **међународни уговори**. Билатерални међународни уговори преовлађују у регулисању екстрадиције, а према незваничним подацима данас постоји око 1.500 закључених уговора. Поборници оваквог правног регулисања екстрадиције су пре свега САД и западне земље чија је политичка процена да тако најбоље штите своје интересе, а у питању су обично типски уговори без стандардне клаузуле о изузимању тзв. политичког кривичног дела од екстрадиције. С друге стране, изненађује пракса бившег СССР и држава источног блока које нису закључивале ову врсту уговора, осим у међусобним односима, као и Кине која чак није потписала ниједан овакав уговор.

Мултилатерални уговори о екстрадицији су данас ређа појава, али то не умањује њихов допринос унификацији правних правила у овој материји и пракси држава. Од

значајнијих истичемо Европску конвенцију о екстрадицији (1957.) са два додатна протокола, Бенелушку конвенцију о екстрадицији и судској помоћи у кривичним стварима (1962.), План нордијских држава и Нордијски уговор (1962.), Берлинску конвенцију о предаји особа осуђених на казну лишења слободе у земљи држављанства (1978.). На америчком континенту закључени су: Уговор о екстрадицији криминалаца и заштити од анархизма (1902.), Кодекс приватног међународног права (1928.), Конвенција о екстрадицији (1933.) и Интерамеричка конвенција о екстрадицији (1981.). Велика Британија и њене бивше колоније институционализовале су сарадњу преко Комонвелта и Плана о предаји избеглих починилаца кривичних дела (1966.). Државе чланице Арапске лиге закључиле су Споразум о екстрадицији 1952.године (Крапац, Бирин, 1987: 14).

3.5. Изузимање политичког кривичног дела од екстрадиције

Изузимање политичког кривичног дела од екстрадиције јавља се у време Француске револуције, када је у Уставу Јакобинске власти (1793.) прокламовано **право грађана на слободу, побуну и азил** (Bassiouni, 1969 б: 244-246). Право на побуну ради слободе је одговор на апсолутистичку власт монарха, док је употреба силе у остварењу тог права сматрана легитимном и оправданом. Белгијски Екстрадициони акт (1833.г.) је у чл.6 предвиђао право азила за странце протеране због залагања за слободу у својим земљама, као и изузеће таквих политичких дела од екстрадиције (Срзентић, Стајић, Лазаревић, 1988: 204-205.). Једино ограничење у примени овог решења је "атентатска" клаузула (1855.г.) према којој "напад на личност шефа стране владе или чланове његове породице, када је конституисан као акт насиља, атентата или тровања, неће бити сматран као политичко дело или акт повезан са таквим делом".

Присталице изузимања политичког кривичног дела од екстрадиције истичу суверенитет држава, јер државе суверено доносе одлуку о изручењу. Аргументацију о суверенитету допуњује став о праву појединца да се залаже за политичке промене у својој земљи и заштити од изручења, као и о неутралности држава. Међутим, појам суверенитета не може се апсолутно тумачити, јер држава не сме да "допусти да се њена територија користи за акте супротне праву осталих држава" (Крећа, Ристић, 1985: 97).

У разматрању проблема изузимања политичког дела од екстрадиције ваља указати на неколико проблема, дилема и питања.

Прво, основно питање и полазни проблем је одређење "**политичког дела**", јер не постоји консензус око његових елемената због различитих интереса држава. Bassiouni истиче поделу дела на "чиста" и "релативна" политичка кривична дела (Bassiouni, 1969. б: 206). Под "чистим" се подразумевају дела усмерена против државе и њених (јавних) интереса, док се под "релативним" подразумевају дела која погађају приватне интересе и поседује елементе општег криминалитета (мотив, циљ и околности) које чине дело политичким.

Друго, посебно важно питање односи се на правно одређење појма "**терористичког акта**". Претпоставка за дефинисање овог појма је одговор на више питања: да ли је одређени акт терористички, да ли починилац треба да добије политички азил или да буде изручен потражиоцу. Проблем је тим пре сложенији ако се имају у виду различита пракса држава и другачија решења у међународним конвенцијама. Међутим, по нашем мишљењу политички мотив је основни елемент за разликовање терористичког акта од

акта обичног криминалитета, па бисмо се сложили са мишљењем да "дефиницију тероризма даје одговор званичника на одређени злочин" (Бартон, 1979: 3).

Треће, постоји проблем **тумачења** "политичког кривичног дела" који произилази из његове недовољне одређености и одсуства јединственог става у међународном праву. Тумачења дају судски и извршни органи држава чије се интерпретације разликују, али се сви крећу унутар методолошких оквира: англосаксонског ("incidence"), француског ("објективни") и швајцарског ("предоминантни").

Четврто, у доктрини нема сагласности ни око **правне природе** изузимања политичког кривичног дела од екстрадиције. Једно становиште полази од решења да је то општеприхваћен принцип међународног права, а друго да се ради о изузетку. Евидентно је да не постоји општа међународна обавеза да се неко лице изручи, као и да то није правило међународног обичајног права јер не постоји дуготрајно истоветно понашање и свест о обавезности. То је принцип међународног права који предвиђа већина међународних уговора.

Посебно указујемо на **тероризам и азил** у контексту екстрадиције, тачније да ли починилац терористичког акта може да избегне екстрадицију и затражи азил. Полазећи од основа и суштине института азила, затим разлога хуманости, политике држава у међународној заједници и чињенице да је азил право државе а не појединца, мишљења смо да учинилац терористичког акта **не може избећи екстрадицију** позивањем на право азила. У чл.14 Универзалне декларације о правима човека из 1948.године предвиђа се да се "на право азила нико не може позивати у случајевима гоњења заснованом на кривичном делу које није политичке природе, као и поступку противном циљевима и начелима Уједињених нација".

Право азила даје свака држава у смислу одредаба унутрашњег законодавства, али не и са становишта обавезе по међународном праву. У случају да лице не оствари право на азил и не буде изручено потражиоцу, може бити депортовано или пак предато другој држави. Одбијање изручења лица не значи аутоматско право на азил. Претпоставка је да ће свака држава изручити починиоца терористичког акта, а ако то не учини, да ће му судити ("aut dedere aut iudicare").

3.6. Поступак за издавање лица - окривљених и осуђених

Издавање окривљених и осуђених лица је посебан вид међународне кривичноправне помоћи. У нашем законодавству постоје одређена **ограничења екстрадиције** предвиђена у Уставу СРЈ (РС) и ЗКП-у. Непосредно ограничење односи се на уставну препреку у смислу изручења наших држављана страни држави, док се посредно ограничење односи на поједине категорије лица. Мисли се на лица која нису наши држављани и налазе се на територији Југославије, затим лица која су страни држављани или су без држављанства и имају политички азил у Југославији. У питању су лица прогоњена у својим земљама због залагања за демократију, социјално и национално ослобођење, слободе и права људи.

Издавање окривљених и осуђених лица је посебно значајно ограничено према решењима у новом ЗКП-у. Према чл.539 ЗКП **међународни уговори** наше државе имају предност у односу на друга законска решења, а тек уколико уговора нема, супсидијерно се примењују одредбе ЗКП. Начелан став официјелних органа СРЈ је да наша земља прихвата све наслеђене међународне уговоре, права и обавезе који из њих

проистичу. У уговорној пракси Југославије (СФРЈ, ФНРЈ, Краљевине Југославије, Краљевине СХС, Србије и Црне Горе) најчешћа је примена тзв. **генералне клаузуле о екстрадицији** за сва кривична дела, изузев за политичка и војна кривична дела. Као посебан куриозитет наводимо међународни уговор са Немачком који предвиђа изручење лица која се траже и због прекршаја.

Услови за екстрадицију, материјални и формални, предвиђени су одредбама ЗКП. Екстрадиција је могућа по молби стране државе, затим по молби наше државе и у виду спровођења лица чије је издавање тражила страна држава од друге државе.

а) У случају издавања лица **по молби стране државе** ЗКП предвиђа кумулативно испуњење услова који се тичу починиоца, кривичног дела, доказа и вођења поступка. Претпоставке које се односе на починиоца су тачан идентитет лица, затим да није наш држављанин и да нема право азила у СРЈ.

Захтеви у вези са кривичним делом тичу се места извршења, објекта напада и предвидљивости у закону. Екстрадиција није дозвољена по чл.548 ЗКП за војна, политичка и слична кривична дела.

Претпоставке које се односе на доказе тичу се окривљених и осуђених лица, јер је потребно приложити доказе да је окривљени учинио кривично дело или пак приложити правоснажну пресуду.

У погледу вођења поступка захтева се да буде законит, без обзира да ли је већ започет.

Поступак екстрадиције окривљених и осуђених лица по молби стране државе може бити редован и изузетан (ванредан).

У редовном поступку страна држава треба да достави захтев са образложењем, прилозима (докази о идентитету лица, извод из казнене евиденције, акт оптужења, акт о притвору и др.) и оверене преводе списка на нашем језику. Молбу са списима страна држава доставља дипломатским путем преко СМПП-а, а овај орган је прослеђује надлежном министарству правде федералне јединице. Предмет се потом доставља месно надлежном истражном судији подручног суда где странац борави, односно где се затекне.

Изузетан (ванредан) поступак спроводи се у случају основане сумње да ће страни држављанин побећи из СРЈ, или се сакрити. Страна држава се обавезује да достави посебну изјаву (гарантију) да ће екстрадицију захтевати редовним путем, а у међувремену се страни држављанин лишава слободе и спроводи у тзв. екстрадициони притвор. Притвор траје два месеца уз могућност продужења исто толико, а решење доноси надлежно веће на молбу стране државе (чл.543 ЗКП). Истражни судија путем тзв. извиђаја утврђује да ли су испуњени услови за екстрадицију страног држављанина. Решењем се молба стране државе прихвата, не прихвата или одлаже.

б) Екстрадиција **по молби наше државе** је предвиђена чл.552 ЗКП. Ради се о случајевима када се лице против ког се води кривични поступак налази изван СРЈ, односно када је домаћи суд осудио лице које се налази у иностранству. Поступак тече редовним и ванредним (изузетним) путем. У редовном поступку СРЈ подноси молбу иностранству са списима предмета и то дипломатским путем. Ванредни поступак постоји када лице може побећи из стране државе или се сакрити. Тада СРЈ доставља писмену обавезу (гарантију) да ће екстрадицију тражити редовним путем (чл.553 ЗКП).

Посебно ограничење је предвиђено чл.554 ЗКП у смислу да је издавање лица могуће само за кривично дело за које је екстрадиција одобрена. Услов се односи како на окривљено лице (кривично гоњење), тако и на осуђено лице (извршење кривичне санкције). Начело акузаторности изражено у овом делу ЗКП налаже држави да се креће у границама одобрене екстрадиције.

в) Спровођење лица чије је издавање тражила страна држава од друге државе је предвиђено према чл.555 ЗКП. Оно се врши по молби стране државе упућене СРЈ са потребним списима. У принципу се одобрава спровођење лица, осим у случајевима када се ради о држављанину СРЈ и политичким, војним и сличним делима.

4. Хашки трибунал и Југославија

4.1. Оснивање суда

Међународни трибунал за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења норми МХП почињена на територији бивше Југославије од 1991.године (ICTY), познатији под називом Хашки трибунал, основан је поводом утемељених индиција о почињеним злочинима за време рата на територији бивше СФРЈ.

Са формалноправног становишта, *ad hoc* Трибунал је основан посебном Резолуцијом Савета безбедности ОУН бр. 827/93 (од 25.05.1993.), која се правно ослања на идентичне одлуке - Рез.бр.780/2 (од 06.10.1992.) и Рез. бр. 808/93 (од 22.02.1993.).

Са материјалноправног становишта, Трибунал је овлашћен да испитује ратне злочине из корпуса правних принципа (начела) Нирнбершког суда и Кодекса о злочинима против мира и безбедности човечанства и мериторно утврђује индивидуалну кривичну одговорност за конкретна дела (Василијевић, 1993: 23-25).

Оснивање Трибунала је изазвало изузетну пажњу целокупне светске јавности, а нарочито стручних кругова. У СРЈ је током 1996.године у организацији Фонда за хуманитарно право организован Округли сто о Хашком трибуналу, на којем је вођена запажена стручна дебата.Изнети су различити правни ставови и аргументација о оснивању, надлежностима и другим питањима у вези са Трибуналом.

Група експерата (С.Ђорђевић, Б.Кошутић, Р.Булајић, З.Стојановић) је оспорила **легитимитет Трибунала**, јер је основан одлуком СБ као органа који нема формалне законодавне ингеренције у систему ОУН. По њиховом мишљењу, овом одлуком се СБ значајно удаљио од базичних принципа Повеље ОУН, посебно што слични судови нису основани поводом ранијих ратних сукоба (Кореја, Камбоџа, Вијетнам, Лаос, Панама, Авганистан и др.). Посебно је негативно оцењено понашање САД и селективни приступ правди, па је у том контексту наведено закаснило изручење ратног злочинца Андрије Артуковића.

Друга група експерата (В.Димитријевић, К.Обрадовић, В.Василијевић) изнела је правни став да је Хашки трибунал потпуно легитиман, јер је СБ централни орган ОУН који према Повељи има значајне компетенције. По њима, Трибунал је коректив националних судова у случајевима изигравања правде, или поступака који су пристрасно вођени. Веома значајан правни аргумент је чињеница да је потписан Дејтонско-париски мировни аранжман којим су потписници признали надлежност Трибунала. Према чл.29 Статута Трибунала утврђена је обавезна екстрадиција осумњичених лица Трибуналу, без обзира на уставна и друга унутрашња правна решења.

4.2. Правни ставови Трибунала

Ad hoc Трибунал у Хагу, у недостатку вишег органа у систему ОУН, заузео је одређене правне ставове о појединим конкретним правним питањима. То је посебно било важно због бројних примедба оптужених (одбране), појединих институција, експерата и јавности. У овом делу ћемо укратко указати само на најважније правне ставове Трибунала и поједина "аутентична тумачења", јер су она на извешан начин отклонили неке правне дилеме.

Прву групу чине **питања статусног карактера**. Конкретно, оптужени и њихови правни заступници (одбрана) су углавном постављали питање легитимитета Трибунала, као претходно правно питање. Подједнако су оспоравани оснивање, постојање и сам рад суда. Трибунал се упустио у разјашњење поменутих питања и одбацио све приговоре о нелегитимности и начину оснивања, док је свој рад и поступање правно образложио функционалистичким тумачењем појма "надлежности". По правном схватању Трибунала, овај појам творе "ratione temporis, loci, personae et materiae", као и "правна моћ" да на ауторитативан начин одлучује "шта је то право" у сваком конкретном случају (Милинковић, 1996: 12-15). И даље од тога, Трибунал је самостални правни систем у међународном правном поретку, поседује примарну ("инхерентну") надлежност, поступа сагласно "владавини права" (rule of law) и пружа права (гарантије) свим оптуженим лицима.

Друга група питања тиче се **питања одбране** оптужених лица. Оптужени и њихови браниоци су указали да немају исте могућности као Тужилаштво у Хагу, а посебно у веома важној претходној фази прикупљања доказа. Велики проблем одбрани је и створена лоша медијска слика о оптуженима и њиховој улози у минулом рату, док је са правног становишта проблематично недовољно познавање англосаксонске судске процедуре.

Посебан хендикеп оптужених (одбране) чини недоступност тзв. заштићених сведока тужилаштва, обзиром да се њихов идентитет не саопштава до суђења, нити је са њима могућа било каква комуникација до почетка главног претреса. Трибунал је одбацио и ове примедбе, а своју позицију правно аргументовао позивањем на усвојене базичне документе - Статут и Правила поступка и доказивања.

Последња група питања односи се на **поступак пред Трибуналом** и суђење лицима у одсуству (trial in absentia). Прецизније, према чл.61 Статута постоји могућност да се отпочне са поступком и против окривљеног који није тренутно доступан, уз обавезан услов да је подигнута оптужница и покренут доказни поступак. Трибунал има значајна овлашћења да започне поступак, преиспита и потврди оптужни акт (reconfirm), распише међународну потерницу и др. У овом делу поступка учешће одбране је условљено првим појављивањем оптуженог пред Трибуналом, а до тог момента одбрана учествује у правном статусу посматрача. Суд је одбацио примедбе оптужених (одбране) о неравноправности у овом делу поступка, а своје становиште правно образлагао позивањем на основна документа.

4.3. Сарадња CPJ са Трибуналом

Дејтонско-париски мировни споразум, потписан крајем 1995.године, довео је до прекида рата и успостављања мира на овим просторима. Стране потписнице прихватиле су, поред осталог, и надлежност Хашког трибунала и преузеле на себе обавезу сарадње са судом. Међутим, фактичка ситуација није била у сагласности са преузетим међународноправним обавезама, посебно због великог неповерења између дојучерашњих непријатеља и тешког наслеђа рата. De facto, потписници споразума нису прихватили део сопствене одговорности и занемарили су индивидуалну кривичну одговорност, пребацујући је на друге учеснике рата. У овој фази нису се снашли ни Трибунал и Тужилаштво, јер нису правилно проценили реално стање на терену. Резултат поменутих околности је међусобно неповерење страна потписница и Трибунала, па је све остало само на актима декларативне природе.

Конкретна сарадња CPJ са Хашким трибуналом успостављена је тек после **демократских промена** код нас, почетком 2001.године. Новоизабрана власт је истакла концепт новелиране спољне политике и потпуне сарадње са међународном заједницом. Уз подршку релевантних чинилаца, CPJ се за кратко време вратила у ОУН и остале међународне организације и прихватила преузете међународне обавезе, а посебно обавезу сарадње са Трибуналом. Због нестабилних политичких прилика и правних недоумица у примени одредаба унутрашњег права, ова сарадња је доведена у питање. Посебан проблем представљали су захтеви Трибунала за изручење наших држављана осумњичених за ратне злочине, који се налазе на територији CPJ. Правне дилеме су посебно продубила нормативна решења из Устава CPJ и ЗКП која забрањују изручење држављана CPJ страним државама, као и различита тумачења ових одредаба у пракси.

У циљу заштите националних интереса и избегавања нових санкција, Савезна влада је попунила правну празнину усвајањем **Уредбе о поступку сарадње са Међународним кривичним трибуналом** (Службени лист CPJ бр.30/01). Према Уредби, Хашки трибунал је овлашћен да предузме конкретне истражне радње у CPJ и затражи кривичноправну помоћ у смислу ЗКП (уступање кривичног поступка који се води пред домаћим судом, извршење пресуде суда на територији CPJ и др.). Решењима из Уредбе Савезна влада је истакла примат међународног права и обавеза преузетих по међународним уговорима, а посебно непосредну примену Статута Трибунала. Полазећи од супротног правног становишта и приоритета унутрашњег права, Савезни уставни суд је утврдио да поједина решења из Уредбе нису сагласна Уставу CPJ и ЗКП. Новонасталу ситуацију је привремено разрешила влада Републике Србије усвајањем **Уредбе о сарадњи са Међународним кривичним трибуналом** (Службени гласник РС бр. 14/02), са правном аргументацијом да се тим актом отклањају могуће негативне последице и даље условљавање међународне заједнице.

Доношење новог подзаконског акта није решило евидентне политичке несугласице на унутрашњем плану, па је почетком 2002. године Савезна скупштина усвојила **Закон о сарадњи CPJ са Међународним трибуналом** за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије од 1991.године (Службени лист CPJ бр.18/02).

Са становишта правне технике, ради се о релативно кратком и језгровитом закону који садржи укупно 41 одредбу у VII одељака (опште одредбе, овлашћења Трибунала за

вршење истражних радњи у СРЈ, уступање домаћих предмета, поступак предаје окривљених, правну помоћ Трибуналу, извршење пресуде Трибунала на територији СРЈ и остале одредбе).

Са материјалноправног становишта, према правној природи у питању је *lex specialis* пропис који истиче **начело приоритета међународних обавеза** по међународном праву, међународним уговорима и Статуту Трибунала (чл.2). Даље се предвиђају решења у случају колизије захтева Трибунала и неповредивости суверенитета СРЈ (чл.4), као и оснивање Националног савета за сарадњу са Трибуналом (чл.7).

Са процесноправног становишта, закон је релативно прецизно регулисао поступак сарадње наших органа са Трибуналом. Према одредбама чл. 9-11 (II одељак) посебно су утврђена **овлашћења Трибунала** за предузимање истражних радњи у СРЈ: прикупљање обавештења, саслушање (осумњичених, оптужених, оштећених, сведока, вештака), вршење обдукција и ексхумација лешева, прикупљање материјалних доказа, разгледање и преписивање списка (исправа) и др. Једино ограничење постоји у смислу поштовања националног суверенитета, безбедности и правног поретка СРЈ (чл.10 ст.3). Решењима из чл.12-17 (III одељак) је регулисано уступање кривичног поступка који се води пред домаћим судом, што је сагласно одредбама ЗКП о кривичноправној помоћи.

Поступак предаје окривљених заузима централно место у Закону и предвиђен је одредбама чл.18-31 (IV одељак). Према чл.18 поступак предаје оптужених лица предвиђа примену без изузетака, привилегија и имунитета чак и за највише државне функционере (шефови држава, председници влада, сл.).

Поступак почиње пошто надлежно министарство правде достави писмени захтев стварно и месно надлежном суду, уз потврђену оптужницу и наредбу за лишење слободе. Истражни судија одређује обавезни притвор лицу чија се предаја тражи, с тим да у овој фази поступка окривљени мора имати браниоца. Притвор се може одредити и пре достављања захтева за предају, нарочито у хитним и оправданим случајевима (бекство, сакривање и др.). Закон утврђује стандардне правне гаранције у односу на дело и учиниоца. Поред осталих, предвиђено је обавезно пуштање на слободу уколико се суду благовремено, у року до 48 часова, не достави ваљани захтев са потврђеном оптужницом.

Полиција има законска овлашћења за лишење слободе окривљених лица (чл.23), чак и у случајевима када није издата формалноправна наредба истражног судије. Ради се о лишењу слободе лица по расписаним потерницама домаћих органа или Хашког трибунала. Полиција има обавезу да лице лишено слободе одмах преда у надлежност суда (ЗКП).

Остале одредбе у овом одељку тичу се одређења притвора, процедуре жалбеног поступка и доношења коначне одлуке.

Завршне одредбе (чл.32-35) предвиђају познате облике међународне кривичноправне помоћи. Последњи одељак (VII) обухвата остале одредбе, а најважнија се односи на **добровољну предају** лица (чл.36) и гаранције домаћих органа за одбрану са слободе.

Уместо закључка

Доношење посебног закона о сарадњи са Трибуналом је попунило постојећу правну празнину, пружио одређене правне гаранције окривљеним лицима и отклонило могућност различитих тумачења поступка екстрадиције наших држављана.

Хашки трибунал је упутио посебну замерку на решења установљена у чл. 39 Закона, којом је ограничена примена Закона на оптужнице подигнуте и потврђене до његовог ступања на правну снагу (12.04.2002.г.).

Изложена решења потврђују да је СРЈ у потпуности прихватила надлежност Хашког трибунала као органа који има **специјални статус** и налази се под **посебним правним режимом**.

Новелирани приступ наше земље, политички и нормативноправни, створио је претпоставке да се олакша поступак међународне кривичноправне помоћи у пракси и истакне улога домаћих органа у заједничкој борби против криминалитета.

Литература:

1. Аврамов С., Крећа М. (1988), *Међународно јавно право*, Београд: Научна књига.
2. Bassiouni M. Ch. (1969a), International Extradition, A summary of the Contemporary American Practice and Proposed Formula, *Wayne Law Review*, 15.
3. Bassiouni M.Ch. (1969b), Ideologically Motivated Offenses and the Political Offense Exeptions in Extraditions – A Proposed Juridical Standard for Unruly Problem, *De Paul Review*, 14, 2.
4. Barton L.I. (1979), *Political Crime in Europe*, University of California, USA, California Press.
5. Василијевић В. (1993), Глава ВИИ Повеље ОУН и међународно кривично право, *Међународна политика*, 1018-1022.
6. Василијевић В. (1989), Међународна кривичноправна помоћ у законодавству и пракси СФРЈ, *13 Мај*, 2.
7. Василијевић В. (1967), Међународна кривична дела у националним кривичним законима, *ЈРМП*, 1-3.
8. Вујин М. (1998), Међународни трибунал за претходну Југославију – однос права и неправда, *ЈРКК*, 3.
9. Димитријевић В., Стојановић Р. (1988), *Међународни односи*, Београд: Савремена администрација.
10. Димитријевић В. (1980), Политичко кривично дело и екстрадиција, *ЈРКК*, 2.
11. Ђорђевић С. (1996), Једностранни правни акти у међународном праву, *Анали ПФ*, 4-6.
12. Живановић Т. (1935), *Основи кривичног права (општи део)*, Београд.
13. Ибрахимпашаић Б. (1963), *Политички деликт*, Сарајево: Веселин Маслеша.
14. Јекић-Симић З. (1983), *Кривично – процесно право*, Београд: Привредна штампа.
15. Јекић-Симић З. (1986), Екстрадиција у југословенском праву, *Правни живот*, 10.
16. Јовановић И. (2002), Начини покретања надлежности МКС, *Међународна политика*, 1107.
17. Крапац Д., Бирин В. (1987), *Међународна кривичноправна помоћ*, Загреб: Информатор.
18. Крећа М., Ристић М. (1985), *Извори међународног јавног права*, Београд: Савремена администрација.
19. Лакчевић Д. (1980), Међународна кривичноправна помоћ-значајан фактор у сузбијању криминалитета, *Безбедност*, 1.
20. Мајић М. (2002), Издавање окривљених и осуђених лица и нови југословенски Законик о кривичном поступку, *Практична примена новог југословенског Законика о кривичном поступку*, Београд: Удружење за кривично право и криминологију Југославије.
21. Мајић М. (2001), Основне карактеристике Статута МКС, *Билтен Округног суда у Београду*, 54.
22. Марковић М. (1968), Питање одговорности за злочине против човечности као повреде најбитнијих људских права, *ЈРКК*, 4.
23. Милинковић Б. (1996), Досадашња пракса Хашког трибунала, *Међународна политика*, 1048.
24. *National drug control strategy* (1989), Washington: US Government printing office.
25. Прљета Љ. (1992), *Злочини против човечности и међународног права – Нирнбершка пресуда и други документи*, Београд: НИО Службени лист.
26. Рачић О. (1998), Један поглед на (стални) Међународни кривични суд,

- Међународн политика*, 1072.
27. Солунска декларација о добросуседским односима, стабилности, безбедности и сарадњи на Балкану (1997), *Међународна политика*, 1057.
28. Срзентић Н., Стајић А., Лазаревић Љ. (1988), *Кривично право, општи део*, Београд: Савремена администрација.
29. Стојановић З. (1997), *Међународни кривични суд: Сукоб права и политике*, *ЈРКК*, 1.
30. Стојановић З. (1999), *Ад хоц Трибунал за бившу Југославију и међународно кривично право*, *Право-теорија и пракса*, 1.
31. Цетинић М. (1997), 141. година ка Међународном кривичном закону и Међународном кривичном суду, *Међународна кривичноправна питања и Хашки трибунал*, Београд: Правни факултет.

THE ROLE OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW ASSISTANCE IN COMBATING CRIME

Abstract: The paper reviews various aspects of international criminal legal assistance in combating crime, placing a special emphasis on extradition and the development of an international criminal justice system. The paper offers an elaborate consideration of specific issues related to international criminal legal assistance: conducting criminal proceedings, ceding or taking over criminal documents on the part of a foreign state, transferring the convicted persons and the execution of foreign criminal sentences.

A special chapter has been dedicated to extradition of accused and convicted persons. It contains information regarding the origin of the institute, the stages of its development, legal nature and contents, the exclusion of political crimes, jurisdiction, legal grounds for extradition, as well as the act of extradition itself. Special attention has been given to the extradition of our citizens to the Hague tribunal, as a special form of extradition.

The closing part has been dedicated to the cooperation with the *ad hoc* tribunal for the former (Socialist Federal Republic of) Yugoslavia, formed by a decision of the UN Security Council in the last decade of the 20th century. A prominent position in this part has been given to different legal arguments and reasons *pro et contra* regarding certain legal questions concerning the activity of the tribunal.

Key words: international criminal legal assistance, extradition, transfer of persons, international criminal justice system, Hague tribunal.

Мр Милица Тошић, Виша школа унутрашњих послова, Земун

ЗНАЧАЈ СПРЕЧАВАЊА КОРУПЦИЈЕ И АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ У БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ

Резиме: Након кратког прегледа проблема везаних за дефиницију корупције, типова и обима корупције у Србији, рад се бави општим методама борбе против корупције, њиховим предностима и недостатцима, дајући детаљнију анализу активности усмерених на превенцију корупције. Ове активности и мере које врши саветодавно тело владе - Савет за борбу против корупције, који се састоји од више независних и истакнутих интелектуалаца, утичу на узроке и услове који претстављају плодно тло за дела корупције; то јест, они су усмерени на икорењивање корупције. Спровођење мера превенције анализирано је на основу примера Србије у 2001. и првих пар месеци у 2002.

Кључне речи: корупција, превенција, сузбијање корупције

ДЕФИНИЦИЈА КОРУПЦИЈЕ

Конвенција Уједињених Нација садржи следећи декрет:

"Свака земља чланица Уједињених Нација овбавезује се да следеће поступке казни на одговарајући начин:

а) Нуђење, обећавање и давање било ког износа новца, поклона или било које друге вредне ствари од стране било ког приватног лица, у његово лично име или у име компаније, било правном или приватном лицу, било ком јавном службенику, или у његову корист, као нелегално утицање на вршење или уздржавање од вршења дужности;

б) Директно или индиректно изнуђивање, тражење или прихватање било ког износа новца, поклона или било ког другог вредног објекта од стране јавног чиновника у име било каквог незаконитог вршења дужности или уздржавања од вршења дужности" и индиректно нуди прихватљиву дефиницију корупције.

Једну ширу и прихватљивију дефиницију дао је Вито Танци, а према којој корупција постоји само ако је принцип непристрасности нарушен приликом доношења неке одлуке како би се извукла нека корист, због чега је она свеобухватна и прецизна.

Активна дефиниција Светске банке враћа нас на границе задате горе поменутом декларације Конвенцијом Уједињених Нација, да корупција представља злоупотребу јавне власти како би се остварила приватна корист и повезује корупцију са државом, њеним функцијама и интвенцијама, то јест, са јавним сектором. Ова дефиниција није широка као она коју је дао Вито Танци, због тога што не обухвата приватни сектор.

За анализу и истраживање корупције у већини земаља, као и у Србији, ова потоња дефиниција је, по нашем мишљењу, најбоља, јер је корупција у јавном сектору по ширини и последицама далеко важнији феномен.

Јавни сектор у Србији веома је широк, јер поред државне администрације, он такође укључује јавна предузећа, која још увек имају доминантну улогу у

свеукупној економији. Због тога узимамо управо ову дефиницију за нашу полазну тачку.

ТИПОВИ И ШИРИНА КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ

Корупција је негативна појава у друштву која укључује како економске (производња и трговина) тако и друге факторе (државна управа, тужилаштво, судство, полиција, царина, здравство, образовање, итд.), јавља се у различитим облицима и формама, од којих сваки има (по ширини и интензитету) различите последице.

Корупција са циљем да се примени на прописе (корупција без крађе), представља најлакши тип корупције у Србији, иако није малог интензитета.

Озбиљнији тип је онај који води до избегавања прописа и њиховог кршења. Према јавном мњењу, овај тип је такође најраспрострањенији, иако анкета која је спроведена у приватном сектору то не показује.

Оба ова типа заједно представљају такозвану административну корупцију, другим речима ону у којој на основу прејудицираних мишљења јесте немогуће спровести државне законе и прописе.

Најозбиљнији тип корупције јесте политичка корупција, која доводи до мењања закона и прописа у складу са одређеним (приватним) интересима оног који корумпира и када финансијски моћници преузимају државу. Овај тип корупције је најопаснији за друштво. Истраживање је показало да је овај облик корупције доста присутан у Србији.

Без улажења у објашњавање зашто је корупција штетна и које су њене последице, желели бисмо да нагласимо само њене економске и друштвене ефекте, зато што трансакциони трошкови корупције директно смањују друштвени просперитет и утичу на пораст економске неједнакости у друштву. Последице корупције по једно друштво које се налази на прекретници у свом развоју далеко су озбиљније зато што ометају реформу ка продуктивнијем друштву.

Према истраживањима које су спровеле Светска банка и друге институције, нарочито *Transparency International*, Југославија (а такође и Србија) налази се међу земљама са израженом корупцијом. Оцене стручне јавности су да је степен корупције висок, али и оцене грађана на бази различитих анкета. Истраживање које су спровели Центар за проучавање алтернатива и агенција "Аргумент" у марту 2002. године показује да 70% учесника анкете сматра да су судство и друге државне институције у Србији веома корумпиране (треба имати на уму да ова изјава представља субјективно гледиште људи који сматрају да државу треба кривити за многе проблеме).

Корупција је у супротности са постојећим законима у Србији. Поред давања и примања мита, кривична дела корупције јесу злоупотреба службеног положаја, фалсификовање службених исправа и проневера. Кривично дело узимања мита често се узима као синоним за корупцију.

Иако се корупција често сматра једним од кључних проблема српске државе и друштва, примање мита представља веома мали проценат у структури привредног криминалитета, мањи од 1%. У обзир су узета кривична дела привредног криминалитета дефинисана у члановима 136, 139, 139а, 140, 147, 154,

171, 242, 245, 248, 251, 254 и 255 Кривичног законика Србије. По годинама он је износио 0,52% у 1997.; 0,87% у 1998.; 0,63% у 1999.; 0,64% у 2000. Ситуација је веома слична у погледу учешћа давања мита у свеукупном криминалитету, а посебно у привреди.

Званична документа Министарства унутрашњих послова показују изненађујући низак број пријава које се односе на давање и прихватање мита. У последње две године забележено је само 350 кривичних дела овакве природе.

ПРЕВЕНЦИЈА И БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ

Истраживања у вези са корупцијом у Србији и индиректне индикације указују на висок ниво корупције у Србији и на потребу за одлучном борбом против ње. Корупција је последњих година постала предмет интересовања у Србији, иако није нови феномен у овим крајевима. Слаби резултати у откривању корупције нису могли преварити никога у Србији - ни јавност ни владу.

Септембра 2001. године основан је Савет за борбу против корупције. Српска влада такође је најавила да ће у наредном периоду посебна пажња бити поклоњена сузбијању сиве економије, корупције и организованог криминала. Одмах затим, антикорупцијски тимови основани су у 25 градова у Србији у оквиру локалних организационих јединица Министарства унутрашњих послова. Грађани су позвани да слободније пријављују корупцију и објашњено им је да уколико је лице дало мито некоме, а затим пријавило лице које је подмићено, неће бити кривичног гоњења против лица које је дало мито.

Југославија и Србија придружиле су се Антикорупцијској иницијативи - мађународном програму у оквиру Пакта за стабилност Југоисточне Европе (SPAИ) у октобру 2001. године.

Полазећи од тога да се ефикасна антикорупцијска стратегија не може дефинисати ако се прво не анализирају стубови који треба да је носе, *Transparency International*, међународна организација специјализована за борбу против корупције, формулисала је методологију анализе “стубова интегритета” за борбу против корупције.

Студије засноване на *National Integrity System – NIS*, који представља свеобухватан метод борбе против корупције, показале су се, према ауторима,¹ добром подлогом за израду стратегије борбе против корупције у 19 земаља у којима су примењена.

Састоји се од анализе једанаест “стубова“, који представљају носиоце борбе против корупције, а то су: извршна и законодавна власт, судство, тужилаштво, полиција, јавне службе, главни ревизор, антикорупцијске агенције (комисија), омбудсман, медији и цивилно друштво.

Анализа стубова интегритета за Србију извршена је од стране независног тима експерата, ангажованих од стране Европског покрета у Србији и *Transparency International Serbia*. Састоји се из два дела, од којих се први односи на упитник у коме су експерти одговарали на питања која су формулисана на основу “Књиге

¹ Уредници студије "Антикорупцијски стубови друштва": др Предраг Јовановић, председник *Transparency International Serbia* и Немања Ненадић

извора” *Transparency International 2000 (Source Book 2000)*, док су у другом делу аутори елаборирали одговоре дате у упитнику.

Налазима ове анализе даје се у овом раду посебан значај² и од њих се углавном полази у анализи актуелног стања у превентивном делу борбе против корупције.

Извршна и законодавна власт

У Републици Србији не постоји закон о обавезном пријављивању имовине функционера, као ни закон о административној контроли. Осим привредних, чланови Владе могу да несметано обављају друге јавне делатности.

Чланови Владе, такође могу да се налазе и у управним одборима јавних предузећа и установа. Чланови Владе могу да буду и савезни и републички посланици.

Народни посланици у Скупштини Србије могу да обављају и друге јавне функције, укључујући и оне у привреди.

Посланици у скупштини Србије могу да буду и чланови републичке владе, функционери у локалној самоуправи и директори јавних предузећа.

У Србији не постоје законски прописи који би спречавали конфликт интереса.

Ради се на изради закона о конфликту интереса и то ће бити први закон у Србији који ће спречавати да дође до сукоба интереса функционера и осталих који се налазе на одговорним функцијама у структури власти. Такође се предлаже закон о утврђивању порекла имовине функционера. Гаранција за примену закона о спречавању сукоба интереса је формирање Комисије за спречавање сукоба интереса, које је такође предвиђено. Наравно, да би систем контроле почео ефикасно да функционише потребно је да се нова правила поштују и постану стварност у Србији.

Финансирање политичких партија

Закон о финансирању политичких странака предвиђа механизме контроле прилива средстава (порекло новца), утрошка средстава и јасно дефинише изворе прихода за финансирање политичких странака.

Фактичко финансирање партија у Србији крајње је нетранспарентно и одвија се мимо прописа. Потребно је донети нови закон о финансирању политичких партија којим би се регулисало да се политичке партије финансирају пре свега из буџета у зависности од заступљености у представничким домовима савезне државе, републике и локалних скупштина. Такође је потребно забранити политичким странкама да буду оснивачи предузећа, агенција и слично и да на тај начин стичу новац

Главни ревизор

² Детаљније о налазима анализе “стубова друштва” у борби против корупције у “Антикорупцијски стубови друштва”

Институција главног ревизора у Србији не постоји.

Институција главног ревизора треба да има снажну правну подршку у уставу, закону и другим пратећим прописима Републичка влада планира да, у другој половини 2002., усвоји закон на основу којег би се формирала канцеларија главног ревизора који би требало да има функционалну, организациону и финансијску самосталност како би могао ефикасно да обавља своју контролну функцију

Судство

Судска заштита је неефикасна. Материјални положај правосуђа је лош.

Судије немају утицај на избор нових судија и председника судова

Основно је де се обезбеди независност судства која би била ослоњена на систем гаранција, у коме посебан значај имају сталност судске функције, резиденцијална сталност судије, имунитет судије, забрана инкомпатибилних активности судија и правило случајног судије при добијању предмета у рад.

Иако је материјални положај судија релативно бољи него пре неколико година, потребно је подићи материјални положај судија на ниво који одговара значају функције коју обављају и одговорности коју имају

Тужилаштво

Очекују се промене материјалног и процесног законодавства. Број процеса за кривична дела корупције је врло мали. Корупција се ретко пријављује.

Потребно је поправити материјални статус носилаца јавних тужилачких функција, како би се, с једне стране, спречио одлазак најбољих кадрова на друга, боље плаћена радна места и како би се избегло да их размишљање о egzистенцијалним питањима омета у послу.

Неопходно је извршити компјутеризацију тужилаштва, како би се убрзала комуникација са полицијом и другим државним органима. Такође је потребно законом предвидети ослобађање од кривичног гоњења за лице које добровољно пријави давање мита (заштићени сведок).

Полиција

Министар полиције је одговоран парламенту и председнику.

Политичке партије које чине владајућу коалицију надмећу се у јачању свога положаја унутар полиције. Предложен је нови закон о полицији.

Не постоје специјане јединице ни специјана средства за борбу против корупције

Унутар Министарства унутрашњих послова организована је нова Управа за борбу против организованог криминала. Потребно је увести праксу редовне контроле рада полиције од стране одговарајућих скупштинских органа. Без одлагања увести независне институције за спољашњу контролу и надзор (надзорна комисија, омбудсман). Унутрашњу контролу остварити оснивањем посебног одељења унутар Министарства унутрашњих послова. Потребно је остварити бољу

координацију у сарадњи са полицијама других земаља како би међународна подршка била делотворнија.

Јавне службе

Органи државне управе често се поистовећују са јавним службама.

Примењивање прописа о државној управи проширује се и на јавне службе, што има за последицу зависност од буџетског финансирања јавних служби, смањивање њихове креативности и тржишне оријентације у раду, јачање бирократизма у друштву и непотребно администрирање. Законом и другим прописима није утврђена обавеза вођења службених евиденција (регистара) о примању и издавању поклона и других услуга.

Влади је предложен кодекс који се односи на ниже структуре државних службеника и њиме се прописује како би они требало да се понашају у комуникацији са грађанима уз предвиђене казне за кршење тог кодекса. Међутим, потребна је дубока и свеобухватна реконструкција законодавства о управи и јавним службама, извршити консолидацију материјалних, организационих и процесних закона у области државне управе и јавних служби и уградити објективне елементе уместо субјективних.

Јавне набавке

Јавне набавке су биле регулисане одредбама које су разбацане у више различитих закона. Директно споразумевање је било равноправно са јавним конкурсом и није било ограничено само на инвестиције мање вредности или на хитне случајеве.

Не постоје додатне одредбе које обезбеђују транспарентност јавних набавки, осим декларативне дужности инвеститора да обезбеди једнаке услове учешћа за све заинтересоване стране на конкурс.

Влада Србије је усвојила Предлог закона о јавним набавкама који ће инсистирати на обезбеђењу: транспарентности, одговорности и интегритета. Јавне набавке треба да стимулишу отворену конкуренцију.

Треба установити централно државно тело за јавне набавке, које би било независно од министарства и органа који врше набавку. Овом телу (агенцији) би се упућивале жалбе у случајевима кршења процедуре, било да су мотивисана корупцијом или не. Такође, предвидети санкције за компаније и појединце који су у поступку тендера нудили мито или су сеслужили другим недозвољеним поступцима.

Истражне агенције (Антикорупцијске комисије)

Борба против корупције истакнута је као приоритет у раду Владе Републике Србије. Влада РС још када је формирала Комисију за испитивање злоупотреба у области привреде и финансијског пословања у периоду од 1989 - 2000. Године. Постоје теškoће у прибављању доказа. Та Комисија није била надлежна за рад са грађанима.

Савет за борбу против корупције (формиран у септембру 2001. године) предложио је до сада влади три закона (о спречавању конфликта интереса о утврђивању порекла имовине функционера и трећи који се односи на финансирање политичких партија), као и један кодекс (о понашању службеника у јавним службама).

Грађанима Србије се кроз информативне материјале приближава рад успостављених антикорупционих тимова..

Омбудсман

Омбудсман у Србији није постојао.

Влада је усвојила Предлог Закона о омбудсману - заштитнику права грађана. Потребно је променом Устава Србије да се функционална, организациона и финансијска самосталност омбудсмана ојачају. Информисати грађане о надлежностима заштитника, његовом раду, као и о његовим налазима и препорукама. Такође, прописи треба да обезбеде најшира могућа овлашћења заштитника у приступу информацијама о раду органа јавне управе.

Медији

Гарантована је слобода медија. Недовољна је законска регулатива у области електронских медија. Међу штампаним медијима преовлађују приватни. Власти се не одричу контроле над медијима. Ретки су примери истраживачког новинарства.

Потребно је донети закон којим ће се гарантовати приступ информацијама којима расплаћу државни органи. Све изузетке од права на слободу информисања дефинисати једним законом.

Власти треба да омогуће пуну демократизацију у сфери медија која подразумева, пре свега, једнак приступ медијима за све актере на политичкој сцени, разноликост гледишта и уравнотежено приказивање супростављених политичких ставова.

Медији треба чешће да извештавају о корупцији и ова тема треба да буде један од медијских приоритета.

Препоручује се више облика обуке за истраживачко новинарство.

Цивилно друштво

Рад невладиних организација и даље регулишу закони о удржењима грађана и о друштвено - политичким организацијама.

Потребно је усвојити либералне законске прописе који ће регулисати оснивање и рад невладиних, непрофитних организација у Републици Србији, како би се поспешила транзиција друштва и државе. Ревидирање пореских прописа, нарочито оних који регулишу индиректне порезе (порез на промет) и порез на добит, како би се јасно установио недобитни карактер невладиних организација и у Србији.

Такође је потребно спроводити одредбе битне за финансијску транспарентност невладиних организација, путем обавезе објављивљања годишњих финансијских резултата и подстицања спровођења ревизије рачуноводствених исказа.

Адвокатска професија

Закон прописује основне услове. Санкције спроводе органи предвиђени статутима комора. Проблеми се јављају због ситуације у окружењу, посебно у судству

Потребно је донети нови закон о адвокатури који би обезбедио да селекција буде заснована на стручним и моралним квалитетима

Неопходне су промене процесних закона, које би смањиле могућности адвокатима да успоравају судске поступке Такође је потребно да држава да адвокатским коморама одговарајућу улогу у области давања и одузимања права на рад адвокатима на основу њихове стручности и моралних квалитета. За државу је јефтиније да овај посао еснафска организација, која је уз то и заинтересована, јер на тај начин подиже сопствени углед.

Рачуноводствено- ревизорска професија

Закони регулишу начин обављања ове професије. Онемогућен је сукоб интереса. Контролу врши савезни орган надлежан за финансије.

Кодекс кажњава подмићивање.

Држава би законом требало да да већа овлашћења Удружењу рачуновођа и ревизора Србије. Удружење рачуновођа би, уз већа овлашћења, требало да се ангажује на јачању интерних механизма заштите угледа професије

Лекарска професија

Не постоји лекарска комора. Нису регулисана питања сукоба интереса. Постоје различити пројекти закона о лекарској комори. Материјална ситуација у здравству је лоша, а многи здравствени радници напуштају јавни сектор.

Нови закон би посебно требало да уреди питања рада у приватном и државном сектору Требало би донети закон о лекарској комори која би имала самосталност у раду. Држава не би имала непосредну контролу над радом коморе Законом утврдити и права пацијената, попут права на избор лекара и права на заштиту приватности, кроз заштиту тајности медицинске документације.

Локална самоуправа

Опитине су и даље обезвлашћене. Претерана политизованост је највећа сметња за контролу рада локалних власти

Нови закон о локалној самоуправи доноси веће ингеренције локалној власти, али не и одговарајуће изворе прихода. Потребан је Закон о локалној самоуправи

којим би вратиле функције, али и аутономни извори финансирања општинама који су предвиђени принципима садржаним у Европској повељи о локалној самоуправи.

Ово је важан фактор за развој јер омогућава креативни приступ општине у привлачењу капитала, људи, идеја, инвестиција итд. Требало би да држава овај закон што више афирмише у јавности, како би сами грађани постали свесни значаја локалне самоуправе.

Закључак

Корупција је узрок великих поремећаја у функционисању привреде и друштва у целини у Србији. Бескрупулозно искоришћавање позиција у друштву и привреди долази најчешће из редова одређених угледних и утицајних друштвених група, па су могућности негативних утицаја на односе производње, потрошње, расподеле и размене велики.

Ради се о незаконитим, односно противзаконитим делатностима, противправном стицању имовине и бесправном богаћењу појединаца или друштвених група, али и о негативним утицајима на економске односе у целини, па су импликације по привреду и друштво утолико веће.

Ширење корупције имплицира губљење поверења у државу и државне функције које се остварују преко надлежних органа, што посредно доводи и до блокирања неопходних реформи у друштву ба је одлучна борба против корупције услов остваривања укупних реформи.

На другој страни, корупција је недовољно истражена, и теоријски и методолошки, па је тешко говорити о лаком постављању конзистентне стратегије сузбијања ових појава која се може применити у свим условима. Могуће је, међутим, размотрити неке опште принципе код доношења мера. На пример, нису довољне само репресивне мере, већ би требало адекватно деловати на узроке – кроз системске мере и економску политику у целини. Затим и то да се поступа уз одређено уважавање социјалних проблема, итд.

Због тога је неопходан утицај државе, преко својих органа власти и других надлежних органа, односно кроз државни инструментариј и механизам, адекватним мерама утицати на смањење и елиминацију услова и фактора настајања корупције, односно на превентивном деловању у борби против ове негативне друштвене појаве. Та борба мора бити на дуги рок планирана уз примену брижљиво одабраних мера и активности на широком фронту, са јасним методама и носиоцима тих активности, због чега и говоримо о стратегији у сузбијању корупције, а превентивне мере у тој борби имају посебан значај.

Може се закључити да су у Србији су начињени први институционални потези за успешно сузбијање корупције. За почетак законодавне иницијативе најзаслужнији је Савет за борбу против корупције који је за кратко време свог рада предлозио влади више законских и других пројеката и најављује израду средњорочне националне стратегије за борбу против корупције која би се односила на период од пет година.

Можемо да закључимо да је лек за корупцију, међутим, је у радикалној и комплетној реформи правног система. Тиме се осигуравају “стубови” друштва који

се могу ефикасно носити са корупцијом у будућности, делујући на корене тј. делујући на саме услове и узроке ове појаве, јер је “боље спречити него лечити.”

Л и т е р а т у р а

1. Бошковић, М., 2000. Актуелни проблеми сузбијања корупције, Београд: Полицијска академија
2. Бошковић, М., 2001. Појавни облици корупције и методи супростављања, Безбедност 2/01, Београд: МУП Републике Србије
3. Gao, G., 1995. Causes of Corruption and its Preventing Measures, Seventh International Anti-Corruption Conference, Peking
4. Guodao, H., 1995. On the prevention of the Organized Corrupt Crime, Seventh International Anti-Corruption Conference, Peking
5. Johnson, B.T., Holmes, K.R., Kirkpatrick, M., 1999. Index of Economic Freedom 1999. New York: The Heritage Foundation and the Wall Street Journal.
6. Маџар, Љ., 2000. Политички и економски корени корупције, Систем и корупција. Београд: Институт друштвених наука.
7. Петронијевић, Г., 2001. Репресивне и превентивне мере у сузбијању корупције. Привредни криминал и корупција. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
8. Розански, Ц., 1995. Корени корупције и мере превенције - приступ који се усресређује на институционални облик. Пекинг: Седма међународна конференција о борби против корупције.
9. Tanzi, V. 1998. Corruption around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures, IMF Staff Papers, Vol 45, No4
10. Вукотић, В., 2000. Економски систем и корупција, Систем и корупција. Београд: Институт друштвених наука.
11. Жесток обрачун са корупцијом, Реформатор бр. 4/01. Београд: Агенција за унапређење државне управе Владе Републике Србије
12. Јелачић, М., 1996. Корупција – друштвено-правни аспекти и методи супростављања. Београд: МУП Републике Србије.
13. Јовановић, П., Пантић, Д., 2000. Корупција као економски феномен: узрци, последице и реформе. Систем и корупција. Београд: Институт друштвених наука.
14. Корупција и подмићивање у Србији, “Политика”, 26. 08. 2001.

Abstract: Following a brief survey of problems regarding the definition of corruption, the types and width of corruption in Serbia, the paper focuses on to general methods of combating corruption, their advantages and drawbacks offering a more detailed analysis of corruption-preventing activities. These activities and measures have been made the responsibility of an advisory board of the Serbian government - The Council for Combating Corruption, which consists of a number of independent and esteemed intellectuals. The said activities affect the causes and conditions that constitute a flourishing ground for acts of corruption; that is, they are aimed at eradicating corruption. The implementation of preventive measures has been analyzed based on the example of Serbia in 2001 and the first couple of months in 2002.

Key words: prevention, corruption, suppression, Serbia

ИСТОРИЈА ПОЛИЦИЈЕ

Бранислав Божовић

МЕСТО И УЛОГА ЧАСОПИСА „ПОЛИЦИЈА“ 1910. – 1940.

РЕЗИМЕ: Током три деценије излагања, од 1910. до 1940. године (са прекидом за време Првог светског рата), часопис „Полиција“ је имао запажено место и улогу у развоју српске полиције, посебно у унапређивању полицијске струке и стручном уздизању полицијског кадра. Остварени увид у садржај објављених прилога показује да је реч о општем стручном часопису, који се бавио целокупном полицијском проблематиком и био од користи свим службама и припадницима органа унутрашњих послова. „Полиција“ је све време аналитички разматрала актуелне проблеме, критиковала слабости, указивла на потребу и начине њиховог превазилажења и показала се као веома ангажован и упоран поборник реорганизације и модернизације полицијске службе. У том смислу часопис је успешно извршио своју друштвену мисију, па се по том основу сврстао међу оне чиниоце из прошлости наше полиције из чијег рада се може имплементирати оно што је било позитивно и корисно.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *стручни часопис, полицијска проблематика, реорганизација и модернизација полицијске службе, унапређење струке, стручно уздизање кадра.*

ИСТОРИЈА ПОЛИЦИЈЕ

Бранислав Божовић

МЕСТО И УЛОГА ЧАСОПИСА „ПОЛИЦИЈА“

1910. – 1940.

У Београду је, пре и после Првог светског рата, тј. у време Краљевине Србије и Краљевине Југославије, излазило више полицијских часописа – „стручних листова“, како су се у почетку звали. Најстарији од њих, „Полицијски гласник“, појавио се давне 1887. године, најпре у приватној режији, а од 1904. као „службени орган Министарства унутрашњих дела“, тј. стручни лист за полицију, безбедност администрација полицијских и општинских власти¹. Од 1937. године редовно се штампа „Службени гласник Министарства унутрашњих послова“, у коме се објављују уредбе, упутства, расписи и сл. Поред тих службених издања одређене (уже) намене, током три деценије излазио је часопис „Полиција“, о коме ће овде бити речи.

Првих година излажења „Полиција“ није стављала ознаку о каквом је часопису реч, а потом је словила као „Стручно популарни лист“, „Управно-административни часопис“ и три варијанте о часопису за управну, полицијску, судску и самоуправну праксу.²

Оснивач и власник „Полиције“ био је Васа Лазаревић, управно-полицијски функционер, који је све време вршио и дужност главног уредника, упоредо са службеним функцијама у државном апарату.

Часопис се појавио октобра 1910. и редовно излазио до избијања Првог светског рата 1914. године, када је дошло до петогодишњег прекида, а потом до поновног излажења од 1919. до 1940. године

Међу чиниоце који су имали удела у развоју полицијске службе у поменутиим временским периодима спада и „Полиција“. Какво је било њено место и улога? У чему се састојала њена активност, како је вршила своју друштвену функцију, у којој је мери, као часопис, могла да утиче на позитиван ток развоја полиције?

„Полиција“ у Србији 1910. – 1914.

„Полиција“ је отпочела своје излажење септембра месеца 1910. године са задатком да, поред тада постојећег службеног листа „Полицијског гласника“, у својим чланцима поради на што бољој и бржој реорганизацији и усавршавању наше струке по искуствима наше и других полиција, а према потребама савременог живота. Исто тако да поради на што успешнијем личном оспособљавању и стручном васпитању полицијских и самоуправних органа, како би што боље испуњавали своје многобројне и тешке дужности, као представника реда, безбедности и администрације.“

¹ Почев од 1932. године, у Сремској Каменици (седиште жандармеријске школе) штампа се „Жандармеријски вепник“

² Навести тачке све три варијанте.

Овако је Уредништво „Полиције“ накнадно објаснило мотиве и циљеве покретања и издавања часописа.

Следила су подробнија објашњења о задацима, Садржају и профилу „Полиције“. Наглашена су настојања да се часопис не ограничава само на теоријаска и ужем кругу читалаца приступачна питања, већ да у подједнакој мери обраћа пажњу и практичном васпитању полицијских и општинских органа, упућујући их у рад и упознавајући их са методама и новинама модерних страних полиција. При конципирању садржине и профила часописа, Уредништво се определило за то да објављује пригодне поучно-забавне прилоге, приступачне широј читалачкој публици, са циљем да полицијску службу и проблематику афирмише и приближи грађанима.

„Уместо сухопраног и једностраног стручног листа“, каже се даље, “ „Полиција“ је у след оваквог свог уређивања постала, по општем признању, прави модерни часопис, у коме су сарађивали наши најбољи полицијски чиновници.“³

Основни правци садржинског усмеравања часописа, утврђени 1910. године, остали су непромењена оријентација током читавог периода излажења у старој Србији, па и касније у Југославији.

Међу прилозима објављеним у оовом периоду, доста их је било посвећено збивањима и истакнутим личностима полицијске струке у престоници Краљевине Србије. Одговорни уредник се потрудио да децембра 1910., на основу званичних докумената, припреми и објави попис свих управника града Београда од 1839. до 1910. године, са тачним датумима њиховог постављења и разрешења (укупно 46 постављења, од чега четири по други пут). Доследан у томе да критички разматра све податке, он је и у овом случају осудио појаву олаког и пречестог постављања и смењивања одговорних личности на овој функцији – и то из политичких, а не професионалних разлога (види посебан прилог).

Часопис се, иначе, од почетка залагао за афирмисање и одавање признања истакнутим функционерима полицијске службе. То се чинило поводом вести о постављењима, у рубрици „Наши полицијски ветерани“, поводом смрти или помена итд. Такви прилози су објављивани о: Јовану Герману, првом управнику града Београда; Милошу Брки, првом команданту жандрамерије; потоњим управницима вароши, односно града Београда: Драгутину Милићевићу, Јакову Туцаковићу 8био и министар унутрашњих дела) Ристи Бадемлићу, Михаилу Рашковићу и другима.

Године 1914. завршио се први период излажења „Полиције“. Излазио је петнаестодневно: 1. и 15. у месецу.⁴

Обновљена „Полиција“ у новој државној заједници

После петогодишњег прекида изазваног ратом, у тек образованој заједничкој држави – Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, поново је покренута иницијатива за издавањем часописа „Полиција“. Овог пута се као иницијатори, власници и уредници, појављују Васа Лазаревић и инспектор Министарства унутрашњих дела Душан Алимпић. Први број обновљеног часописа појавио се почетком октобра 1919. године. „Полиција“ је и даље излазила као полумесечник, а задржала је и раније одређену основну концепцију и профил.

³ Полиција, бр. 1, октобар 1919. стр. 1: „Наша реч“ и стр. 2.

⁴ Уредништво Полиције: Карађорђева 69, цена два динара, штампан у штампарији „Свети Сава“, Вука караџића 22 и 24.

Нови часопис се појавио у измењеној ситуацији и условима, што је захтевало прилагођавање актуелном стању и потребама, као и да се одреде правци деловања и најважнији задаци. Уредници су у уводној речи⁵ предочили да ће се посебно заложити за превазилажење затеченог стања провизоријума, са којим су се сви суочили на почетку пута за изградњу нове државне заједнице. Разнострност наслеђених полицијских уређења у појединим крајевима земље тражила је опште напоре да се припреми и изврши реорганизација и унификација полиције и образује јединствени полицијски систем. Стога је Уредништво позвало све људе полицијске струке да тај проблем „озбиљно и стручно претресају у јавности“ и обавестило да ће таквим питањима посветити нарочиту пажњу.

Часопис је задржао ранију основну оријентацију на објављивање превасходно стручних радова, али и на ширину и разноликост рубрика у циљу пообушвања и одржавања интересовања што већег броја читалаца. Порука уредника гласила је:

„Полиција“ ће доносити и коментарисати важније случајеве из праксе, разне поуке и обавештења опримени закона, као и важније одлуке судских и административних инстанција, а у циљу поуке и забаве: одабране поучно забавне ствари из наше и стране књижевности, новине из страних полиција, разне интересантне белешке из полицијског и криминалног света и остале сличне ствари.

И нова „Полиција“ сматраће за дужност, као што је то чинила и стара, да нарочиту пажњу поклони професионалном васпитању наших жандарма, тих неуморних чувара јавног поретка и јавне безбедности, јер од њихове спреме, умешности, писемности, енергије и њиховог пожртвовања зависи у врло веомај мери успешна акција полицијских власти. У овом циљу у „Полицији“ ће бити отворена нарочита рубрика за жандарме, на којој ће, надамо се, сарађивати и г.г. жандармеријски официри, као што су то и раније чинили.“⁶

Већ у првих неколико бројева крајем 1919. године, часопис је објавио неколико прилога⁷ полицијских стручњака, који су критички указали на незадовољавајуће стање (застарела решења, неприхватљива неорганизованост, превазиђене методе рада, недостатак правне регулативе и др) и давали предлоге како да се решавају проблеми, а полиција боље организује и унапреди по угледу на развијене европске земље. Уредници су били задовољни првим корацима обновљеног часописа. Предлог једног полицијског стручњака да „Полиција“ буде иницијатор организовања полицијских чиновника у посебно удружење - ради заштите својих интереса, спремно су прихватили, видећи у њему признање конструктивном деловању и активної улози часописа.⁸

Током 1920. године „Полиција“ објављује чланке: Организација обавештајне службе, Полиција и држава, Полиција и шпијунажа, Старање о сигурности државе; доноси текстове и коментаре полицијских уредби, наредби, расписа; даје приказе, гелешке и вести о раду Комисије за реорганизацију београдске полиције, железничко-паробродарске полиције, старању органа јавне безбедности о одржавању реда и мира и правног поретка у земљи. Те године се, поред Алимпића и Лазаревића, као власника и главних уредника, потписује и Божо Маршићанин (управник града Београда у пензији), као директор администрације часописа.⁹

⁵ Полиција, бр 1, 1.10.1919., стр. 2-3: Наша реч.

⁶ Исто.

⁷ У првих 6 бројева часописа (октобар - децембар 1919) објављени су чланци: Реорганизација полиције, Препорођај полицијске слућбе, О квалитацији полицијских чиновника, За стручну спрему жандармеријског кора и др.

⁸ Полиција, 1919., стр. 35.

⁹ Маршићанин је умро 30.06.1921. Уредништво и администрација „Полиције“ преселили су се у Краља Александра број 5, па у Косанчићев венац 9.

У првој половини 1921. године објављивани су стручни радови о жандармерији, свечаном отварању Полицијске школе у Београду (08.02.1921.), лошем безбедносном стању и положају полицијских чиновника на Косову и Метохији (Јужној Србији), Антропометријском одсеку, пограничним секретаријатима итд. Бавећи се таквим разматрањем проблема, „Полиција“ је дочекала и крај првог периода развоја југословенске државе.

Часопис у раздобљу парламентарне монархије

У новм периоду развоја државне заједнице, од успостављања парламентарне и наследне нибаргухе 1921. до шестојануарског државног (краљевог) удара 1929. године, „Полиција“ је натавила разматрање актуелних проблема, критиковала уочене слабости и недостатке, залагала се за доношење низа мера у циљу унапређења полицијске службе и осавремењивања њеног рада.

Године 1922. часопис је дао осврт на двогодишњи пређени пут употребе полицијски агената у јавној безбедности (кривична полиција) и општој (политичкој) полицији у пресотоници државе. Израчена је оцена да су постигнути повољни резултати и да откривање и хапшење починилаца „скоро свих крупнијих кривичних дела“ представља речити успех „ових младих органа јавне безбедности“.¹⁰

Часопис је заузимао критички став опревеликом бројном стању полиције и жандармерије у односу на број становника (упоређујући га са стањем у развијеним земљама Европе) и залагао се за то да се безбедност у земљи остварује са мањим али стручнијим полицијским кадром.¹¹

Није запостављено ни информисање о ситуацији на Косову и Метохији, као ни безбедности проблеми на том подручју, па је 1924. године објављен прилог „Борба против арнаутских банди“.¹²

Залажући се за енергичније мере у изградњи савремене и јединствене полиције, Душан алимпих је 1925. године објавио два чланка: „Реорганизација и унификација полиција Срба, Хрвата и Словенаца“ и „Тежак положај полицијских чиновника и нови чиновнички закон“.¹³ Значај изнетих ставова и залагања био је утолико већи, што је Алимпих иступио са позиција не само главног уредника часписа, него и начелника инспекторског одељења МИнистарства унутрашњих дела.

Објављујући прописе који су донели више реда и организованости у рад полицијске службе (градски саобраћај, чување мира, реда, чистоће, јавног морала итд.), „Полиција“ је упозоравала на несклад између добрих прописа и њихове недоследне примене у пракси, тј. стварног стања ствари које је одликавало них слабости, непоштовање и изигравање попис, али и пасивно држање полицијских органа у вези с тим.

У погледу градског саобраћаја, на пример, часопис је стално скретао пажњу на недостатке и негативне појаве. Градски саобраћај се брзо развијао, упоредо са тим расли су прекшаји и злоупотребе ученика, а показало се да саобраћајна полиција „није дорасла да управља како треба овим саобраћајем“.¹⁴

¹⁰ Полиција, 1922., стр. 295: Полицијски агенти у Београду.

¹¹ Полиција, 1923., стр. 315. Часопис је поставио питање: „Како да се овај многоброји апарат искористи, па да и са много мање снаге добијамо успешне и задовољавајуће резултате у погледу јавне сигурности“.

¹² Полиција, 1924., стр. 606-609.

¹³ Полиција, 1925., стр. 80, 275, 287-292.

¹⁴ Полиција, 1926., стр. 363, 1.140-1.141.

Часопис се „приближио“ широком кругу читалаца из полицијских редова и на тај начин што је редовно објављивао званична постављења, разрешења и пензионисања чиновника, као и друге вести од професионалног значаја, материјалне и друге заинтересованости полицијског кадра.¹⁵

Београдски затвори били су такође предмет критике. стање у апсанама при Управи града Београда и Првостепеног варошког суда било је бедно, писала је „Полиција“ и обавестила о интервенцијама за подизање још једне, нове зграде у ту сврху, са довољно простора и повољнијим хигијенским и другим условима.¹⁶

Последњу годину овог раздобља часопис је обележио општим освртом на десетогодишњи рад Министарства унутрашњих дела (1918-1928.), који је за „Полицију“ написао помоћник министра Живојин Лазић. У чланку се опширно говори о служби унутрашњих послова, њеном развоју и приликама у којима је радила, тешкоћама са којима се суочавала, о привредној ситуацији (до доношења 20 закона и 30 уредби и правилника са законском снагом), безбедносним проблемима (комунисти стављени ван закона, оружане банде: качаци, комите, хајдуци, пљачкаши, атентатори и др) са посебним указивањем на Јужну Србију (Косово и Метохију).¹⁷

Време Шестојануарског режима

„Полиција“ је у наредном шестогодишњем периоду (1929. - 1934.) радила у условима шестпачкиарсле долтатире дп шпгобоке краља александра Карађорђевића октобра 1934. у Марсеју.

Године 1929. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца постала је Краљевина Југославија, подељена на 9 бановина, срезове и општине. Управно-полицијске власти предузимале су појачане мере у циљу одржавања и учвршћивања таквог државног поретка. због те њихове улоге, полицији је поклањана одговарајућа пажња и пружана појачана подршка. То се, поред осталог, огледало и у планском упућивању полицијских функционера у иностранство „ради студијског изучавања организације и рада страних земаља“, о чему је писао и часопис 1929. године и 1930. године.¹⁸ Табекежен је и резултат напора за организовану самопомоћ: полицијски агенти Београда образовали су удружење за међусобно помагање.¹⁹

Мета прворазредног интересовања „Полиције“ били су садржај и ток реализовања два значајна документа Управе града Београда. Августа 1929. донета је општа наредба управника града Београда, којом су регулисана сва питања из делокруга рада престоничке полиције. Нешто касније, јануара наредне године, објављена је Уредба о устројству и делокругу Управе града београда. Оба документа су остала на снази све до Априлског рата 1941. године, па је током тог времена о њима често било говора.

Петог октобра 1930. у Београду је преминуо Душан Алимпић, што је представљало тежак губитак за „Полицију“. Поводом његове смрти часопис је донео два запажена прилога: дугогодишњег управника града Београда Манојла Лазаревића и универзитетског професора др Д. Арадђеловића. Они су бираним речима приказали алимпићев лик, рад и каријеру, одајући му признања као правнику, полицијском

¹⁵ Полиција, 1926., стр. 39-40.

¹⁶ Полиција, 1927., стр. 507.

¹⁷ Полиција, 1928., стр. 1060-1066.

¹⁸ Полиција, 1929., стр. 159; исто, 1930, стр. 386.

¹⁹ Полиција, 1929., стр. 45-48, 327-330.

функционеру и стручњаку, а Васа лазаревић - као колеги главном уреднику и писцу запажених стручних дела.²⁰

Часопис је подржавао убрзавање процеса јачања квалитативног побољшавања полицијске службе, као и амбиције да она стане у ред европских полиција. Он се залагао за афирмацију Централне полицијске школе у земуну и за њен већи допринос у стручном оспособљавању полицијског кадра од дотадашњих (импровизованих) школа и курсева који нису постигли жељени успех. У објављеним радовима се говори о новим законима и уредбама, које користе напретку управно-полицијске струке.²¹

Било је то време знатно увећане активности полиције, како одмах после укидања Видовданског устава и забране рада политичких партија, так и у раздобљу од доношења устава и забране рада политичких партија, тако и у раздобљу од доношења септембарског Октобарског устава (1931, у доба разбуктавања политичких сукоба и страначких трвења, нереда и др. Утолико су полицијске и жандармеријске снаге имале више обавеза, а режим енергичније подржавао њихово јачање и ефикасност. Пратећи ситуацију, часопис је доносио званичне изјаве високих функционера (министра унутрашњих послова Милана Сршкића и Живојина Лазића), али и мишљења других познавалаца актуелних проблема полицијске струке који су износили и критичке примедбе⁶.

Период Намесништва

После атентата на краља Александра дошло је до многих промена и судбоносних збивања која су обележила наредно раздобље: до краја 1934. до окупације Југославије априла 1941. године. Познат је ток тих збивања и учешће органа Министарства унутрашњих послова у њима. "Полиција" је настојала да и даље држи корак са догађајима, да активно учествује у разматрању проблема и предлагању актуелних мера, да указује на негативне појаве.

Актуелна тема после атентата у Марсеју била је борба против терористичких организација, пре свега усташа и припадника ВМРО као најопаснијих и најагресивнијих терориста. Многи од њих су живели у страним земљама (уживали азил) и деловали из иностранства. Стога је Југославија, у оквиру међународне полицијске сарадње, настојала да се у борбу против међународног криминала укључи и тероризам (поред већ постигнутих облика сарадње против илегалних комунистичких организација). Повољну прилику да се оживе такви напори представљало је то што је предстојеће заседање Међународне комисије криминалне полиције требало да се одржи у Београду 1936. године. О свему томе опширно је писала "Полиција"⁷.

Истовремено се звонило на узбуну због тога што је ојачала комунистичка пропаганда и акција, како је упозорио министар унутрашњих послова Антон Корошец у експозеу у Народној скупштини 6. марта 1936. године. Часопис је пренео министрово излагање, али и осврт главног уредника Васа Лазаревића, који је указивао на то да се последње две године повећао број кривичних дела против краља и државе – услед форсиране комунистичке агитације⁸.

²⁰ Отада, на заглављу часописа пише: Стручно популарни лист. Власник и издавач Васа лазаревић. Уредништво и администација Карађорђева 69. Штампарија „Дан“, Влајковићева 4.

²¹ Полиција, 1931.

⁶ Полиција, 1932-1934.

⁷ Полиција, 1935-1936. прилози Живојина Симоновића, Владете Милићевића, Васа Лазаревића и др.

⁸ Полиција, 1936. стр. 228-230, 654-659.

Као посебан, значајан проблем, истакнуто је појачано деловање страних обавештајних служби, о чему је било говора и у Народној скупштини почетком 1937. године. Констатовано је да никада до тада делатност страних обавештајаца није била у толикој мери развијена, што је изискивало енергичну противакцију органа безбедности, откривање и хапшење страних шпијуна⁹.

Те, 1937. године, појавили су се нови прилози у часопису на тему комунистичке опасности. Посебно су запажени чланци двојице истакнутих полицијских функционера, Ђуре Сарапе и Владете Милићевића. С обзиром да су у питању два позната стручњака за тај сектор рада, њихови чланци представљају огледало сазнања, ставова и оцена полиције о југословенским комунистима. Констатује се да Комунистичке партија мења тактику и преоријентише се на коришћење легалних организација и издава борби: Народни фронт, окупљање за борбу против фашизма и одбрану државних граница од агресије нацифашистичких земаља итд. Указујући на то, Милићевић упућује позив да се свака опасност по друштвени поредак "без милости сузбија"¹⁰.

Није било сличних позива у вези са опасношћу од нацифашизма. Та опасност за земљу није поменута ни у једном броју "Полиције" у 1937. години. Напротив, објављени су афирмативни прилози о полицији Хитлеровог Трећег Рајха, што је било у духу тадашње политичке владе и сарадње Југославије са немачком полицијом¹¹. Наредне године објављена је похвална белешка о шефу немачке полиције Хајнриху Химлеру¹², а 1939. чланак др Вернера Беста, заменика шефа Главног уреда безбедности Рајха¹³.

Управа града Београда била је све време у средишту пажње часописа. Преко ње се могао пратити развој целокупне полиције, уочавати позитивне и негативне стране, сагледавати проблематика процеса унапређења службе. Престоничка полиција имала је посебно место и улогу у полицијском систему земље, па је располагала и одговарајућим овлашћењима. Тај њен специфични положај, као и њено непосредно општење са двором и министром унутрашњих послова, ишли су, по мишљењу неких функционера и стручњака, на уштрбг редовног односа њене подређености Врховној полицијској управ. Та подређеност није довођена у питање формално, али јесте у пракси.

Такво, критичко виђење проблема дошло је на странице "Полиције" објављивањем расправе др Еугена Гудеца из Министарства унутрашњих послова. Специјална овлашћења Управе града Београда задиру у надлежност Врховне полицијске управе, каже се у расправи. Непосредним извештавањем двора и министра унутрашњих послова, управник Београда мимоилази Врховну полицијску управу, коју накнадно и парцијално информисе о томе. С друге стране, и сама Врховна полицијске управа није функционисала организовано. Укинута је функција помоћника министра који је био задужен да њоме руководи, па се у пракси све свело на то да начелници одељења за државну заштиту и за јавну безбедност (два одељења која су представљала Врховну полицијску управу) извештавају министра сваки посебно. По предлозима за превазилажење тог стања и решавање наведених проблема – није се поступило¹⁴.

Године 1939. Васа Лазаревић је најавио да ће "Полиција" престати да излази, што се наредне године и обистинило. Прошло је 30 година од појаве првог броја часописа;

⁹ Полиција, 1937. стр. 225-228.

¹⁰ Полиција, 1937. стр. 20-25, 136-143, 242-245, 700-706.

¹¹ Полиција, 1937, стр. 191-193, 259, 732-737; прилози: "Задаци националсоцијалистичке полиције у Немачкој", "Организација полиције реда у Немачкој", и "Организација полиције у националсоцијалистичкој Меначкој".

¹² Полиција, 1938, стр. 936-937: "Хајнрих Химлер".

¹³ Полиција, 1939, стр. 739-744: "Како се брани Трећи Рајх од злочинаца и асоцијалних елемената".

¹⁴ Полиција, 1937, стр. 1046-1052: "Организација наше Врховне полицијске управе".

угасио се у 27. години излажења (ако се не рачунају године прекида због Првог светског рата)¹⁵.

За време окупације појавио се часопис са истим именом, али другачијег профила – доносио је само уредбе, наредбе и сл.

Признања за допринос

Како су високи полицијски функционери и стручњаци оцењивали часопис и његов допринос, поводом обележавања две и по деценије његовог рада 1938. године?

Манојло Лазаревић, који је више од две деценије био на челу Управе града Београда, говорећи о укупним резултатима рада на реорганизовању и унапређењу полиције, написао је:

"Што се овом послу приступило, има се захвалити и часопису "Полицији", који је непрекидно, а нарочито последњих година после рата, пропагирао преуређење полицијске струке и стављање ове важне установе на савремену основу".

Лазаревић је посебно истакао залагање часописа за школовање и стручно оспособљавање полицијског кадра:

"Уопште, "Полиција" је, за све време излажења, стално вршила васпитни и поучни утицај на читаву полицијску струку, а специјално на млађе полицијске чиновнике и службенике, упознавајући их са савременим, правилним и савесним отпављањем дужности"¹⁶.

Милан Аћимовић, тадашњи управник Београда, а после тога министар унутрашњих послова, дао је следећу оцену:

"У нашој стручној литератури из ове области, ми смо имали, и имамо и данас, изван број часописа. Несумљиво је да на челу тих часописа стоји "Полиција", која већ 25 година са успехом обавештава своје читаоце о догађајима из праксе и о свим новинама из области криминалне технике и криминалистике у опште.

Читаве генерације наших младих чиновника налазиле су и налазе корисна обавештења у "Полицији", која им у обављању послова допуњује знања стечена у школи"¹⁷.

Бивши управник града Београда, и помоћник бана Вардарске бановине, Душан Филиповић, истакао је:

"Часопис "Полиције" учинио је великих услуга како самој струци, тако и њеним органима. Од највиших њених функционера, па до најнижих, били су њени ревносни читаоци. У "Полицији" су, за 25 година њеног излажења, изашли многобројни чланци и расправе о појединим институцијама, законским нормама и прописима и њиховим применама у управно-полицијској служби. Безброј је драгоцених упутстава и обавештења за правилно вршење службе. Читајући и пратећи редовно "Полицију" отварао се је видик сазнања у служби...

"Полиција" има за собом 25 година корисних и плодних резултата. У рукама њених уредника, који су у струци и за струку много учинили, она је била и данас је од непроцењиве вредности. "Полиција" је часопис приватне иницијативе, али можда једини добро уређиван стручни часопис за управно-полицијску струку код нас.

¹⁵ На насловној страни 1. свеске часописа у 1940. години било је назначено: оснивач Васа Лазаревић, уређује Уређивачки одбор; главни уредник др Гојко Никетић.

¹⁶ Полиција, 1938, стр. 871-872.

¹⁷ Полиција, 1938, стр. 894-895.

Њен је велики удео у популарисању наше управно-полицијске струке. Она има велики број читалаца и ван струке.

"Полиција" и на страни ужива велики углед. И тамо су можда ретки стручни часописи њеног ранга. На њој сарађују најеминентније стручне личности и са стране...

Ако би се и за један стручни часопис могло рећи да је испунио потпуно свој задатак, мислим да би се са сигурношћу то могло рећи за "Полицију".

Тим духом одишу и оцене других истакнутих и компететних личности полицијске струке. Иако се имају у виду свечарски тон и похвале, уобичајене приликом обележавања јубилеја, нема сумње да у овом случају изречене оцене нису само пригодног карактера.

Општи осврт

Са ове временске дистанце могу се објективно оценити место и улога часописа "Полиција", осврнути се на његову уређивачку политику, утврдити колико је сктивно учествовао у решавању полицијске проблематике и развоју службе унутрашњих послова, како је широки круг читалаца информисао о новостима и занимљивостима у земљи и иностранству итд.

Чињеница је да се "Полиција" одржава 30 година и да се за то време није осетила потреба за другим полицијским часописом општег профила, најбоље потврђује да је то гласило успешно извршавало своју друштвену мисију и професионалну обавезу.

Ширином захвата полицијске проблематике, разноликошћу рубрика и врсти прилога (од теоретско-стручних радова до занимљивих новости и забавног штива), "Полиција" је постала часопис за целокупни полицијски кадар, а допринео је и популаризацији полицијске службе међу становништвом.

Као незванични часопис, "Полиција" је имала релативно независан статус, што јој је омогућавало да гради позицију објективног анализатора, слободнијег критичара и конструктивнијег иницијатора решавања проблема, неспутаваног бирократским препрекама.

Значај ставова часописа произилазио је из чињенице да су главни уредници и сарадници – писци стручних радова, критичари слабости и иницијатори предузимања нових мера – истовремено били функционери и стручњаци који су важили за предводнике у ослобађању од баласта старог и увођења новог у изградњи савремене полиције.

Тако садржајно богата, друштвено и професионално ангажована, "Полиција" представља драгоцен и незаобилазан извор документације и података за историју наше полицијске службе, као и за обраду појединих тема.

Часопис који је одиграо тако значајну улогу и остварио такав допринос развоју наше полиције током три деценије, заслужује да се постави питање евентуалног настављања традиције овог часописа и његовог назива.

PRAVNI ASPEKTI PRIHVATANJA POLIGRAFA U SAD

Čarls V. Denijels

UVOD

Nijedna kategorija dokaza u istoriji američkog pravosuđa nije bila izložena oštrijoj kontroli od strane sudova, niti je bilo većeg otpora da se u sudnici prihvate naučna dostignuća, kao što je to bio slučaj sa poligrafskim dokazima. Ironija je u tome da se ovako neprijateljski stav suda prema poligrafu dešava u zemlji u kojoj se ovaj aparat veoma često koristi u drugim okolnostima, a naročito ga koriste isti oni vladini entiteti koji se najčešće i energično protive njegovoj upotrebi protiv njih na sudu.

U ovom članku prikazaćemo istorijski razvoj odnosa sudova u SAD prema prihvatanju rezultata poligrafskih ispitivanja, analiziraćemo sadašnju situaciju i razmotriti šta bi se ubuduće moglo očekivati u ovoj oblasti.

TEST »OPŠTE PRIHVAĆENOSTI U NAUČNOJ ZAJEDNICI« IZ SLUČAJA FRAJ

Na razvoj američkog zakona o poligrafu odlučujuće je uticao slučaj *Fraj*¹. Optuženi Fraj, koji je u saveznom sudu u Vašingtonu osuđen zbog ubistva, podneo je žalbu na presudu u kojoj je naveo da je sud nepravilno odbio da prihvati dokaz odbrane zasnovan na gruboj preteči modernog poligrafa. Test za otkrivanje laži na osnovu sistoličkog krvnog pritiska, koji je korišćen u slučaju *Fraj*, bio je zasnovan na periodičnom očitavanju vrednosti putem obične manžetne za merenje krvnog pritiska, tokom razgovora sa optuženim o navodnom zločinu. Tada nije postojao naučno zasnovan metod merenja ili poređenja reakcija na određena pitanja. Ova tehnika je zapravo bila zasnovana na jednoj psihofiziološkoj teoriji koja je obećavala, ali je po metodologiji bila toliko nenaučna, da je bila nepouzdana.

Osnovni problem u dokazivanju sa kojim su se suočili sudovi u slučaju *Fraj* prevazilazio je pitanje konkretne tehnike. Sudovi su se sve više sretali sa novim oblicima dokaza zasnovanim na modernim naučnim studijama, međutim, obična porota nije bila u stanju da ih procenjuje na osnovu sopstvenog svakodnevnog iskustva i znanja. Sudije su imale sličan problem kada je trebalo da odluče da li da prihvate dokaze pre porote bez saveta stručnih članova naučne zajednice. Obrazloženje koje su davali apelacioni sudovi kada su potvrđivali odluke nižih sudova da odbijaju nove vrste dokaza postalo je opšte poznato kao »*Frajev test*«. Odnosilo se ne samo na poligrafske dokaze, već na sve nove naučne dokaze:

Teško je definisati gde je granica između eksperimentalnog i dokaznog nivoa naučnog principa ili otkrića. Negde u ovoj zoni sumraka mora se naći dokazna snaga principa, i mada će sudovima biti potrebno mnogo vremena da prihvate stručno svedočenje

¹ Frye v. United States, 293 F. 1013 (D.C. Cir 1923)

izvedeno iz opšteprihvaćenog naučnog principa ili otkrića, ono na osnovu čega se dolazi do zaključka mora biti dovoljno potvrđeno da bi bilo opšte prihvaćeno u svojoj oblasti.²

U slučaju *Fraj*, sud je zaključio da test otkrivanja laži putem sistoličkog krvnog pritiska nije dovoljno prihvaćen od strane stručnjaka u oblasti fiziologije i psihologije da bi bio prihvatljiv za sud.

Frajev test »opšte prihvaćenosti od strane naučne zajednice« odlučujuće je uticao na kriterijum za prihvatanje naučnih dokaza uopšte, a posebno poligrafskih dokaza, u sledećih 70 godina. Za to vreme, dok se smatralo da su drugi oblici novih naučnih dokaza razvili nivo prihvatljivosti koji je odredio *Fraj*, sudovi su ignorisali nova otkrića u psihofiziologiji koja su primenjivana na poligrafsko testiranje. Dok je za druge vrste dokaza *Fraj* korišćen kao analiza prihvatljivosti, za poligraf je korišćen da bi potvrdio zaključak da je ovaj dokaz po zakonu uvek neprihvatljiv (MekKol, 1996).

Postojala su dva značajna izuzetka od ove učestale isključujuće reakcije u državnim i saveznim sudskim sistemima u SAD. Slučaj *Država protiv Dorsija*³ i usvajanje pravila o dokazima 11-707 u Novom Meksiku koje je usledilo posle toga, označili su priznanje poligrafskih dokaza u saveznim sudovima Novog Meksika od 1975. pa sve do današnjih dana. Nijedna druga država ne prihvata poligraf kao dokaz bez pristanka obe strane koje učestvuju u slučaju, što gotovo uvek dovodi do isključenja dokaza.

Godine 1989. mišljenje saveznog apelacionog suda u slučaju *SAD protiv Picinone*,⁴ obećavalo je da će imati veći uticaj. Tom prilikom urađena je do tada najdetaljnija sudska studija na temu naučnih i pravnih pitanja u kojoj je rečeno da je »od odluke u slučaju *Fraj* postignut izuzetan napredak u tehnici i instrumentalizaciji poligrafa, da FBI, tajna služba, vojna obaveštajna služba i agencije javne bezbednosti koriste poligraf,⁵ da je poslednjih godina poligrafsko testiranje sve više prihvaćeno kao korisno i pouzdano naučno sredstvo, da nema dovoljno dokaza da se na porote preterano utiče, i da pravilo koje *per se* zabranjuje poligrafski dokaz više nije opravdano.«⁶ Stoga je ovaj sud formulisao standarde za prihvatanje u jedanaestom saveznom sudskom okrugu koji obuhvata savezne sudove u jugoistočnom delu SAD. Mada ova odluka nikada nije bila poništena i teoretski je i danas na snazi⁷, nijedna druga jurisdikcija nije sledila presedan slučaja *Picinona*.

² Id. at 1014.

³ State v. Dorsey, 88 N.M. 184, (N.M. 1975).

⁴ United States v. Piccinonna, 885 F.2d 1529 (11th Cir. 1998).

⁵ Id. at 1532.

⁶ Id. at 1535.

⁷ United States v. Padilla, 908 F. Supp. 923 (S.D. Fla. 1995); Elortegui v. United States, 743 F. Supp. 828 (S.D. Fla. 1990).

PRISTUP »NAUČNOG SAZNANJA« IZ SLUČAJA DOBER

Zagovornike novog odnosa prema prihvatanju poligrafskih dokaza najviše je ohrabrilo mišljenje izneto nekoliko godina posle slučaja *Picinona*, kada je Vrhovni sud SAD izričito ukinuo test *Fraj* za utvrđivanje prihvatljivosti naučnih dokaza u slučaju *Dober*⁸, koji je takođe označio prekretnicu. U ovom slučaju je zaključeno da je strogi *Fraj* pristup čekanja na opštu prihvaćenost od strane zajednice pre nego što naučne inovacije budu prihvaćene suviše restriktivan, s obzirom na liberalniji pristup prihvatanju modernih saveznih zakona o dokazima uopšte, a posebno kad je reč o zakonu broj 702 o ekspertskim dokazima. Ovaj zakon dozvoljava da se pred porotom izvede svedočenje eksperta ukoliko je ono zasnovano na »naučnom saznanju« i ako će »pomoći u utvrđivanju činjenica«. Slučaj *Dober* je uspostavio opšte smernice za utvrđivanje da li je ponuđeni dokaz zasnovan na naučnom saznanju, odnosno, da li se do njega došlo naučnim metodom ili neosnovanim teoretisanjem. Činjenica da naučna zajednica može biti podeljena ili da većina još uvek ne bude saglasna sa zaključcima, više nije automatski značila odbijanje dokaza.

Relevantni faktori navedeni u slučaju *Dober* su sledeći:

1. da li se može proveriti teorija ili tehnika na kojoj je zasnovano svedočenje;
2. da li tehnika o kojoj se radi ima poznatu stopu grešaka u svojoj primeni;
3. da li je dotična teorija ili tehnika razmotrena u stručnim krugovima i da li je publikovana;
4. nivo prihvaćenosti teorije ili tehnike u relevantnoj naučnoj zajednici; i
5. do kog stepena postoje standardi za određivanje prihvatljive upotrebe tehnike.

Predviđeno je da nijedan od faktora koje je sud naveo ne bude rigidno primenjivan, a da ispitivanje bude fleksibilno, uz stalnu svest o potrebi da se pred porotu ne iznose nepouzdana pseudonaučni dokazi, a da sudovi ostanu otvoreni za nova naučna dostignuća.

Govoreći o posledicama slučaja *Dober* na prihvatanje poligrafa kao dokaza, nekoliko saveznih sudova je priznalo da rigidni isključujući stav, koji je nametnuo slučaj *Fraj*, nije više opravdan i da je potrebna nova vrsta analize, po ugledu na slučaj *Dober*.⁹ Nekoliko sudova je uradilo temeljne analize po faktorima iz slučaja *Dober* i došli su do zaključka da je moderno kontrolno pitanje na poligrafu naučni dokaz koji treba prihvatiti u skladu sa zakonom 702.¹⁰ Međutim, većina mišljenja iznetih posle slučaja *Dober* često

⁸ *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.* 509 U.S. 579 (1993)

⁹ *United States v. Cordoba*, 104 F.3d 225 (9th Cir. 1997); *United States v. Pulido*, 69 F.3d 192 (7th Cir. 1995); *United States v. Posado*, 57 F.3d (5th Cir. 1995).

¹⁰ *United States v. Galbreth*, 908 F. Supp. 877 (N.N.M. 1995); *United States v. Crumby*, 895 F. Supp. 1354 (D. Ariz. 1995); *Ulmer v. State Farm Fire and Casualty Co.*, 897 F. Supp. 299 (W.D. La. 1995).

su vrlo otvoreno pokazivala da ne žele da menjaju isključujući stav prema poligrafskim dokazima.¹¹

S obzirom da postoji obilje literature na ovu temu, objektivna primena faktora iz slučaja *Dober* na poligraf bi trebalo da bude jednostavna i za stručnjake iz te oblasti i za sudije koji moraju da donesu konačnu odluku o prihvatljivosti dokaza. Činjenica je, međutim, da slučaj *Dober* u realnosti nije imao za posledicu korišćenje poligrafskih dokaza u američkim sudovima.

Dominantan trend u donošenju odluka u periodu posle slučaja *Dober* je bio takav da su se i dalje isključivali poligrafski dokazi, bilo na osnovu prestroge analize po kriterijumima iz slučaja *Dober*, koja nije primenjivana ni protiv jedne druge vrste dostavljenih naučnih dokaza¹², bilo korišćenjem bilo kog sredstva koje bi neizbežno onemogućilo da se dokaz uopšte razmatra po kriterijumu *Dober* (Imvinkelrajd i MekKol, 1997). Neke od teorija su ili same po sebi neobjašnjive, ili se međusobno ne mogu pomiriti. Na primer, u slučaju *SAD protiv Pulida*¹³, savezni apelacioni sud je isključio poligrafski dokaz optuženog, gde su rezultati ocenjeni kao nevažni za »suštinska pitanja«, dok je već sledeće godine, u slučaju *SAD protiv Šerlina*¹⁴, savezni apelacioni sud u susednom okrugu isključio poligrafski dokaz drugog optuženog zato što je njegov kredibilitet »možda bio centralno pitanje u ovom slučaju«.

Jedna od najčešće korišćenih tehnika za isključivanje dokaza je korišćenje saveznog zakona 403 i njegovih ekvivalenata na državnom nivou, koja omogućava sudiji da ignoriše druga pravila o prihvatanju i da isključi dokaz koji je relativno slab ili unosi zabunu, oduzima suviše vremena ili uzrokuje nepotrebne predrasude kod zainteresovanih strana. Upotrebom ovog pravila sud čak može izbeći razmatranje po kriterijumima iz slučaja *Dober* ili razmatranje bilo kakvih naučnih dokaza.¹⁵ Uprkos obećanju iz mišljenja o slučaju *Dober*, iz sudske prakse tokom narednih godina jasno je da će poklonici poligrafskog dokaza verovatno osporiti često ponavljane stavove o isključenju dokaza koji se navode u sledećem poglavlju.

PITANJA O ISKLJUČENJU DOKAZA KOJA SE UVEK IZNOVA POSTAVLJAJU

1. DA LI BI POLIGRAF ZAMENIO FUNKCIJU POROTE

Među mišljenjima koja se zalažu za isključenje poligrafa preovladava stav koji je često jasno formulisan i implicitan, a to je da bi uvođenje poligrafskog dokaza dovelo do suštinske promene u sistemu utvrđivanja istine u američkom sudstvu. Osnovna premisa

¹¹ Videti Cordoba, supra, na 226 ("već dugo pokazujemo oštro neslaganje sa prihvatanjem neutvrđenih poligrafskih dokaza") i United States v. Call, 129 F.3d 1402, 1408 (1997) ("naš stav (da *Dober* dozvoljava mogućnost prihvatanja poligrafa) ne treba shvatiti kao entuzijazam prema poligrafskim dokazima").

¹² Videti, na pr., United States v. Cordoba, 991 F. Supp. 1199 (C.D. Ca. 1998) (o vraćanju u pritvor za saslušanje u slučaju *Dober*), i United States v. Orians, 9F. Supp. 2d 1168 (D. Ariz. 1998).

¹³ United States v. Pulido, 69 F.3d 192 (7th Cir. 1995).

¹⁴ United States v. Sherlin 67 F.3d 1208 (6th Cir. 1995)

¹⁵ United States v. Call, 129 F.3d 1402 (10th Cir. 1997).

tog sistema je da je »porota detektor laži«. ¹⁶ Smatra se da poligrafsko svedočenje treba isključiti »zato što ono preuzima ključnu ulogu porote i zato što ne pomaže poroti.« ¹⁷

Kod ovakvih mišljenja radi se o nerazumevanju prirode dokaza. Poligrafista ne određuje konačnu presudu, pa čak ni to da li svedok govori istinu u sudnici. Poligrafsko svedočenje se jednostavno svodi na to da je prethodno, van suda, ispitanik pokazao merljive psihofiziološke reakcije koje, prema naučnim studijama, ukazuju na verovatnoću da je svesno govorio istinu ili lagao prilikom davanja konkretnih odgovora na relevantna pitanja na poligrafu.

Porote su uobičajeno bile podsticane da uzimaju u obzir ponašanje svedoka u sudnici kako bi utvrdile da li oni svesno lažu ili govore istinu, iako je poznato da je teško izvesti precizne zaključke na taj način. Bekstvo, uklanjanje dokaza, ometanje izvršenja pravde i brojne druge fizičke aktivnosti koje odražavaju osećaj krivice, uobičajeno su prihvatane u svim sudovima (Imvinkelrajd, 1996). Slično tome, posredni dokazi o subjektivnom osećanju nevinosti se prihvataju »kao relevantni jer pokazuju da optuženi ne zna činjenice koje bi znao izvršilac« (MekLaflin, 1997). Poligraf jednostavno pruža jednu drugu, možda precizniju vrstu posrednih dokaza o svesti o krivici. ¹⁸

Uprkos preovlađujuće negativnom stavu sudija o uticaju poligrafa na porotu, povremeno se primenjuje manje isključujući pristup kada poligrafski dokaz razmatraju obučene sudije u proceduri bez porote. ¹⁹

2. DA LI BI DOKAZI ZAVELI I ZBUNILI POROTU

Ova bojazan je povezana sa prethodnim pitanjem, a potiče više od straha da je nestručna porota jednostavno nesposobna da racionalno razmotri svedočenje eksperta za poligrafiju, koji bi bio gotovo obavljen »aureom nepogrešivosti, slično drevnim proročicama u Delfima«. ²⁰ Čini se da je Vrhovni sud SAD odbacio ovaj argument kada je odustao od pravila *Fraj* u slučaju *Dober protiv Merel Dau Pharmaceuticals, Inc.* ²¹

Ispitanik izražava bojazan da će napuštanje »opšteg prihvatanja« kao isključivog zahteva za priznanje krivice imati za posledicu »dozvolu-za-sve« u kojoj su porotnici zbunjeni apsurdnim i iracionalnim pseudo-naučnim tvrdnjama. Po ovom pitanju čini se da je ispitanik preterano nepoverljiv kad je reč o sposobnostima porote i sistema uopšte predstavljenog suprotnom stranom. Energično unakrsno ispitivanje, iznošenje suprotnih dokaza i pažljivo izvođenje svih dokaza su tradicionalna i odgovarajuća sredstva borbe protiv klimavih ali prihvatljivih dokaza.

¹⁶ United States v. Barnard, 490 F.2d 907, 912 (9th Cir. 1973), cert. denied. 416 U.S. 959 (1974).

¹⁷ United States v. Call, 129 F.3d 1402 (10th Cir. 1997).

¹⁸ Videti, United States v. Scheffer, 523 U.S. 303, 332 (1997) (Stevens, J., se ne slaže). "Nijedna ustavna odredba, zakon ili pravilo ne zahteva automatsko isključenje svedočenja eksperta samo zato što se ono tiče pitanja kredibilitnosti." United States v. Shay, 57 F.3d 126, 131 (1st Cir. 1995).

¹⁹ United State v. Posado, 57 F.3d 428 (5th Cir. 1995); United States v. Holguin, 946 F. Supp. 157 (D. Conn. 1996); United States v. Chaney, 1996 U.S. App. LEXIS 8657 (10th Cir.).

²⁰ United States v. Alexander, 526 F.2d 161, 168 (8th Cir. 1875).

²¹ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579, 595-96 (1993).

Ta opomena iz slučaja *Dober* ignorisana je u mnogim slučajevima koji su se oslanjali na preterani uticaj porote u isključivanju poligrafa kao dokaza. Takva mišljenja se nikada ne oslanjaju na neko stvarno istraživanje ili iskustvo koje bi potvrdilo stav da će porota biti pod preteranim uticajem svedočenja poligrafskog eksperta; umesto toga, ona se samo oslanjaju na ranije iznete neosnovane tvrdnje.²² Nekoliko mišljenja koja se oslanjaju na stvarna istraživanja po ovom pitanju ne daju nikakve dokaze koji bi potkrepili bojazan da će poligrafski dokazi zbuniti ili dezinformisati porotu.²³

Sudovi koji odbijaju poligrafski dokaz ignorišu iskustvo jedne američke jurisdikcije u kojoj se poligrafski dokazi rutinski prihvataju i iznose pred porotu na isti način kao i drugi ekspertske dokazi. U slučaju *Država protiv Dorsija*,²⁴ Vrhovni sud države Novi Meksiko je presudio da je totalno isključenje neugovorenog poligrafskog dokaza po prirodi rigidno i da nije u skladu sa savremenim zakonima o dokazima. Od tada se poligrafski dokazi prihvataju u sudovima Novog Meksika.

Sud je 1983. godine ponovio mišljenje iz slučaja *Dorsi*, objavljujući zakon o dokazima 11-707 države Novi Meksiko, koji utvrđuje proceduru za obaveštavanje pre suđenja, otkrivanje i prihvatanje poligrafskih dokaza.²⁵ Posle više od četvrt veka prihvatanja poligrafskih dokaza u sudovima Novog Meksika, rezultati pokazuju da su porotnici sasvim sposobni da se suoče sa ovim, kao i sa svim drugim dokazima (Denijels, 1997). Ovi dokazi nisu ni na koji način bili dominantni na suđenjima u Novom Meksiku (Raskin, 1986). Zapravo, korišćeni su samo povremeno, kako u kriminalističkim, tako i u građanskim parnicama, mada su prihvatani i u jednim i u drugim (MekKol, 1996).

3. DA LI JE POLIGRAF SUVIŠE NEPOUZDAN DA BI BIO RAZMATRAN

Mnogi sudovi nameću poligrafu visok standard tačnosti (u literaturi se uglavnom koristi termin pouzdanost) koji se ne traži ni od jedne druge vrste dokaza. U većini laboratorijskih i istraživanja sa terena se navodi da je stopa tačnosti pravilno vođenih uporednih poligrafskih testova preko 85%.²⁶ Sudovi u SAD uobičajeno prihvataju dokaze sa mnogom stopom tačnosti, kao što su identifikacije očevidaca, svedočenja informatora i slično. Nestručnim svedocima se dozvoljava da svedoče o duševnom stanju i karakteru drugih osoba. Kad je konkretno reč o naučnom svedočenju, sudovi prihvataju grafološka poređenja rukopisa, predviđanja koliko osoba u budućnosti može biti opasna, analize mrlja od mastila i druge psihijatrijske dijagnoze, iako podaci ukazuju da su takvi dokazi manje pouzdani, ili čak da su jednostavno pogrešni (O’Koner, 1988).²⁷

²² Videti, na pr., *United States v. Wright*, 1998 U.S. Dist. LEXIS 15127 (W.D. Tenn. 1998); *State v. Dean*, 103 Wis. 2d 228 (1981).

²³ Videti, na pr., *United States v. Scheffer*, supra at 337 (Stevens, J., ne slaže se); *United States v. Piccinonna*, 885 F.2d 1529, 1533 (11th Cir. 1989) (“istraživanja opovrgavaju tvrdnju da su porotnici skloni da pridaju suviše važnosti poligrafskim dokazima.”); *United States v. Starzecpyzel*, 880 F. Supp. 1027, 1048-49 (S.D.N.Y. 1995); *United States v. Galbreth*, 908 F. Supp. 877, 895 (D.N.M. 1995).

²⁴ *State v. Dorsey*, 88 N.M. 184, 539 P.2d 204 (1975).

²⁵ N.M.R. Evid. 11-707 (Michie 2001).

²⁶ *United States v. Crumby*, supra; *United States v. Galbreth*, supra.

²⁷ *United States v. Scheffer*, supra, at 334.

Pravilo 402, Saveznog zakona o dokazima, koje je slično analognim pravilima većine državnih jurisdikcija, postavlja okvir za prihvatljivost dokaza uopšte. Još nije zabeležen slučaj sa poligrafom koji bi izlazio iz okvira tog zakonskog standarda.

Mišljenje o nedovoljnoj pouzdanosti često dele sudije koje se jednostavno plaše potencijalnog uticaja poligrafa na sudski proces i koji to ne izražavaju otvoreno kao što je učinio jedan sud: »Čak i ako je tačnost poligrafskih ispitivanja blizu osamdeset ili devedeset posto, kako tvrde poligrafski eksperti, mišljenje (porote) o poligrafu kao apsolutnom pokazatelju istine stvara ogroman potencijal za predrasude...«²⁸ Jedan ugledni američki pravnik, sudija Hans Lind iz Vrhovnog suda države Oregon, dao je tačan opis realnosti: »Sumnjam da bi nelagodnost zbog elektronskog detektora laži nestala čak i kada bi oni bili toliko usavršeni da im pouzdanost bude van svake sumnje. Zapravo, ne bih bio iznenađen ako bi takav napredak samo pojačao osećaj nelagodnosti i podstakao potragu za uverljivim pravnim primedbama.«²⁹

4. DA LI POLIGRAFSKI DOKAZI ODUZIMAJU SUVIŠE VREMENA

Mnogi stavovi protiv poligrafa kao dokaza se zasnivaju na uverenju da bi poligraf jednostavno oduzeo sudu suviše vremena.³⁰ Ipak, nijedan se ne oslanja na bilo kakvu empirijsku studiju koja bi potvrdila ideju da poligrafski dokazi generalno oduzimaju više vremena od raznovrsnih naučnih dokaza koji se redovno iznose pred sud. Zapravo, postoje suprotni dokazi (Piters, 1982). Ni u jednom slučaju nije objašnjeno zašto bi potencijalne rasprave o kvalifikacijama, osnovanosti, unakrsnom ispitivanju i neslaganja među ekspertima oduzimali više vremena kada je u pitanju poligraf nego analiza DNK, psihijatrijske rasprave, pravna ili pitanja koja se tiču hipnotisanih svedoka, kojima se bavio Vrhovni sud u slučaju *Rok protiv Arkanzasa*.³¹ Problem sukoba među ekspertima »je prisutan u svakoj oblasti ekspertskog svedočenja i najbolje rešenje je razborita presuda porote,« prema nahođenju suda.³² U kontekstu drugih oblika ekspertskog svedočenja, sudovi su priznali da pravo da se odbace dokazi koji oduzimaju mnogo vremena »ne znači da sud može da isključi dokaze koji bi doveli do produženja parnice, bez obzira na njihovu dokaznu vrednost.«³³

²⁸ Brown v. Darcy, 783 F.2d 1389, 1396 (9th Cir. 1986).

²⁹ People v. Lyon, 744 P. 2d 231, 238 (Or. 1987) (Linde, J. slažući se).

³⁰ State v. Grier, 307 N.C. 628 (1983).

³¹ Rock v. Arkansas, 483 U.S. 44 (1987).

³² State v. Mendoza, 80 Wis. 2d 122, 163, 258 N.W.2d 260, 278 (1977).

³³ Johnson v. United States, 780 F.2d 902 (11th Cir. 1986); Ballou v. Henri Studies, Inc., 656 F.2d 1147 (5th Cir. 1981); Bower v. O'Hara, 759 F.2d 1117 (3d Cir. 1985).

5. DA LI JE POLIGRAFISTA STRUČNJAK ZA LIČNOST

Argument koji se stalno ponavlja, a zasnovan je na potpuno pogrešnoj predstavi o prirodi poligrafskih dokaza, je da »su rezultati poligrafskog testa neprihvatljivi dokazi o ličnosti optuženog.«³⁴

Pravilo 608 Saveznog zakonika o dokazima, kao i mnoga slična državna pravila, nameće određene uslove prilikom svedočenja o nečijem karakteru, što porota može koristiti kao osnovu za zaključak da se osoba o kojoj je reč prilikom događaja koji je predmet suđenja ponašala u skladu sa svojim karakterom. Pravilo 608 (a) dozvoljava svedočenje o ličnosti u formi iznošenja mišljenja svedoka o karakteru osobe ili njenom ugledu u zajednici, pod uslovom da postoji dovoljno osnove da svedok to zna. Pravilo 608 (b) zabranjuje svedočenje o ličnosti kad je reč o određenim vrstama nedoličnog ponašanja ili laganju.

Sudovi koji kao argument za isključivanje poligrafskog dokaza koriste teoriju ličnosti, navode da kada poligrafista svedoči o iskrenim ili lažnim odgovorima ispitanika na poligrafskom testu, on to čini da bi pokazao da ispitanik ima karakter iskrene ili neiskrene osobe. Budući da mišljenje poligrafiste ne zadovoljava standarde za prihvatanje dokaza o ličnosti, njegovo mišljenje se smatra neprihvatljivim.

Ovakva mišljenja su jednostavno pogrešna (Imvinkelrajd i MekKol, 1997). Poligrafista ne testira niti svedoči o karakteru osobe u celini. Takva mišljenja su nebitna kad je reč o najvažnijoj funkciji poligrafskog testa: da obezbedi naučne dokaze manifestacija koje ukazuju da ispitanik svesno govori istinu ili laže na konkretno pitanje. Da li ta osoba laže ili govori istinu u drugim prilikama nema uticaja na rezultat testa i nije predmet interesovanja poligrafiste.

6. DA LI JE SUPROTNA STRANA BILA PRISUTNA TOKOM POLIGRAFSKOG ISPITIVANJA

U pravilima koja se odnose na dokaze i ostalim kontrolnim odredbama ne postoji nikakav opšti zahtev da jedna strana mora da pozove suprotnu da bude prisutna prilikom izvođenja bilo kog naučnog testa, medicinskog ili psihološkog pregleda, da bi rezultati mogli da budu ponuđeni kao dokaz. Pa ipak, u priličnom broju mišljenja suda poligrafski test se odbacuje na osnovu te teorije, čak i kada je suprotna strana imala priliku da sprovede sopstveni test ili da pregleda testovne podatke, audio i video zapise prvog ispitivanja.³⁵

³⁴ *Madox v. Cash Loans of Huntsville II*, 1998 U.S. Dist. LEXIS 14938 (N.D. Al. 1998); *United States v. Pittner*, 969 F. Supp. 1246 (W.D. Wash. 1997).

³⁵ *United States v. Gilliard*, 133 F.3d 809 (11th Cir. 1998); *Conti v. Commissioner*, 39 F.3d 658 (6th Cir. 1994) (“jednostrano dobijeni poligrafski dokaz gotovo nikada nije prihvatljiv” u šestom sudskom okrugu).

7. DA LI JE SUPROTNA STRANA PRISTALA NA PRIHVATANJE TESTA

Metod dogovora koji se često sreće i koji je uobičajen u državnim sudovima (MekKol, 1996) i »rasprostranjen u većini (saveznih sudskih) okruga«³⁶, ne može se opravdati nikakvim pravnim argumentima.³⁷ Ako je dokaz relevantan i pouzdan, advokat suprotne strane ne bi trebalo da ima jednostranu moć da odluči da li će se izneti pred porotu. I obrnuto, ako dokaz nije relevantan i pouzdan, zašto bi poroti bilo dozvoljeno da ga koristi kao osnovu za donošenje važne odluke? Ne postoji nijedna analogna kategorija dokaza na koju se primenjuje ovakav uslov prethodnog dogovora.

ZAKLJUČCI U SLUČAJU ŠEFER I NJIHOV UTICAJ NA BUDUĆNOST

Slučaj u kome se Vrhovni sud SAD najviše suočio sa pitanjem prihvatanja poligrafskog dokaza desio se nedavno. Radi se o slučaju *SAD protiv Šefera*,³⁸ koji je u tehničkom smislu ograničen, ali je istovremeno izuzetno značajan po uticaju na isključivanje poligrafskih dokaza iz američkih sudnica. Svako ko se bavi pitanjem prihvatanja poligrafskog dokaza mora dobro da poznaje slučaj *Šefer*.

Ovaj slučaj je započeo u vojnim sudovima. Oružane snage SAD su mnogo godina proučavale i koristile poligraf, a od slučaja *SAD protiv Gipsona*³⁹ 1987. godine, vojni sudovi su zvanično prihvatili naučnu pouzdanost poligrafa i podobnost njegovog korišćenja kao sudskog dokaza. Izvršni ogranak Savezne vlade odgovorio je na slučaj *Gipson* tako što je doneo novi vojni zakon o dokazima koji nameće zabranu *per se* na poligrafske dokaze u vojnim sudovima, zabranjujući bilo kakvu mogućnost da se dokaže da je poligraf naučno zasnovan, pouzdan ili relevantan dokaz. Slučaj *Šefer* je podvrgao analizi ustavnost te zabrane *per se* u odnosu na Šesti amandman koji daje pravo optuženom da iznese svoje dokaze. Ta teorija je ranije korišćena da bi se ukinule zabrane da optuženi iznese oslobađajuće izjave iz pogovaranja, svedočenja saučesnika i svedočenja uz pomoć hipnoze⁴⁰ (Deri, 1999).

Jedan pilot, optužen da je koristio drogu, podvrgnut je testu analize urina i poligrafskom testu; oba su uradili eksperti Vazduhoplovnih snaga SAD. Ekspert za analizu urina je zaključio da su pronađeni tragovi metamfetamina, dok je poligrafski ekspert u izveštaju naveo da je ispitanik reagovao kao da govori istinu kada je poricao da je svesno uzeo drogu. Kao posledica novog zakona o isključenju dokaza, pred vojni sud koji je bio ekvivalent poroti nije iznet poligrafski dokaz, dok je analiza urina prihvaćena. Optuženi se žalio na presudu, a vojni apelacioni sud je doneo presudu da zakon koji nameće *per se* isključenje poligrafskih dokaza krši Šesti amandman koji garantuje pravo

³⁶ United States v. Crumby 895 F. Supp. 1354, 1356 (D. Ariz. 1995).

³⁷ Videti, na pr. United States v. Oliver, 525 F.2d 731 (8th Cir. 1975) (Poligrafski dokaz koji je dovoljno pouzdan da bi bio prihvaćen **pored** protivljenja optuženog, gde se on, pre nego što se podvrgao testu, složio da se dokaz prihvati).

³⁸ United States v. Scheffer, 523 U.S. 303 (1998).

³⁹ United States v. Gipson, 24 M.J. 246 (C.M.A. 1987).

⁴⁰ Rock v. Arkansas, 483 U.S. 44 (1987).

na odbranu.⁴¹ Vlada je zatim slučaj predala Vrhovnom sudu SAD koji je preinačio presudu apelacionog suda i potvrdio prvobitnu presudu.

Oni koji su se nadali da će slučaj *Šefer* pružiti neke konačne odgovore na pitanja koja se tiču korišćenja poligrafa u sudovima SAD, nisu našli konačan zaključak u odluci Vrhovnog suda. Zapravo su postojala tri različita mišljenja, od kojih nijedno nije dobilo punu podršku većine u devetočlanom sudu. Potrebna je pažljiva analiza da bi se ustanovilo šta je sud rekao, a šta nije, a mišljenje je već pogrešno interpretirano i zloupotrebjeno. Jedini sigurni stav većine koji se može izvesti iz mišljenja suda je da jurisdikciju koja odluči da isključi poligraf kao dokaz u tome ne sprečava Ustav SAD, bar za sada. Taj zaključak su donela četvorica sudija koji podržavaju Tomasov stav (»Tomasova četvorka« – Tomas, Renkvist, Skalia i Sauter) i četvorica sudija koji podržavaju Kenedijev stav (»Kenedijeva četvorka« – Kenedi, O’Konor, Ginsberg i Brejer).

Samo se Tomasova četvorka čvrsto držala stava da je isključenje *per se* ispravno, navodeći nekoliko uobičajenih teorija isključenja koje su analizirane u prethodnom tekstu. Kenedijeva četvorka se nerado saglasila sa Tomasovom četvorkom po pitanju ustavnosti, kako bi izbegla da se svi sudski sistemi u zemlji obavežu na ustavnu odluku da nemaju pravo da isključe poligrafski dokaz. Oni su eksplicitno zasnovali svoj zaključak samo na osnovu toga da »odluka o isključenju nije tako proizvoljna da bi bila neustavna«. Kenedijeva četvorka je, međutim, dalje iznela da se ne slaže sa isključenjem *per se* i da bi neki kasniji slučaj mogao da ih navede da preispitaju svoju saglasnost sa ustavnošću isključujućeg stava. Takođe su napomenuli da postoji neslaganje doktrina iz slučaja *Šefer* i *Dober*, kao i kontradikcija u stavu vlade koja se protivi tome da optuženi koristi poligraf, dok ga u isto vreme redovno koristi za sopstvene svrhe.

Sudija Stivens je jasno izrazio svoje neslaganje, rekavši da sudovi treba da prihvataju rezultate poligrafskih testova i da Ustav zaista zabranjuje isključenje *per se*.

Sažimajući tri odvojena stava, petočlana većina suda (Stivens, Kenedi, O’Konor, Ginsberg i Brejer) je ovako formulisala svoje stavove o sledećim pitanjima:

1. Isključenje poligrafa *per se* je ili neustavno (Stivens) ili nije mudro (Kenedi, O’Konor, Ginsberg i Brejer).
2. Nije ustanovljeno da je poligrafski dokaz nepouzdan. Zapravo, nijedan od devet sudija nije došao do tog zaključka. Tomasova četvorka i Kenedijeva četvorka su se složile da je moguće »doći do različitih zaključaka po pitanju prihvatanja poligrafskih dokaza« u skladu sa Ustavom. Sudija Stivens je zaključio da je poligraf dovoljno pouzdan da bi bio prihvaćen.
3. Većina članova suda nije došla do zaključka da poligrafski dokazi ometaju porotu. Vlada je koristila ovaj poznati argument, ali nije uspela da ubedi većinu članova suda. Mada je Tomasova četvorka prihvatila taj argument, preostalih pet sudija ga je eksplicitno odbacilo.
4. Sud nije rekao da razmatranje poligrafskog testa oduzima suviše vremena. Tomasova četvorka je podržala ovaj argument, ali to nisu učinila petorica ostalih sudija.

Uprkos činjenici da će i zagovornici i protivnici poligrafskih dokaza naći podršku za svoje argumente, bilo kroz različita mišljenja, bilo u konačnom rezultatu, neka

⁴¹ United States v. Scheffer, 44 M.J. 442

predviđanja su prilično izvesna. Od Tomasove četvorke se bez sumnje ne može očekivati da promeni neprijateljski stav prema korišćenju poligrafskih dokaza, dok je za preostalu petoricu sudija verovatno da će biti otvoreniji za promenu mišljenja. U budućnosti se može očekivati da većina članova suda iznese stav da je prihvatanje poligrafskih dokaza neophodno po ustavu, mada nema razloga da očekujemo da će se to uskoro desiti. Dok se ovim pitanjima ponovo ne pozabavi Vrhovni sud, niži sudovi u tehničkom smislu i dalje zadržavaju slobodu da razmatraju prihvatljivost poligrafskih dokaza u skladu sa doktrinom iz slučaja *Dober*.

Posle objave mišljenja Vrhovnog suda o slučaju *Šefer*, sve veći broj nižih sudova je navodio da se oslanja na taj slučaj. Uprkos činjenici da je većina članova suda u slučaju *Šefer* bila spremna da razmotri poligrafski dokaz u skladu sa *Doberovim* smernicama, bila je uočljiva tendencija nižih sudova da donose isključujuće odluke. Niži sudovi su često citirali stavove sudije Tomasa kada su donosili zaključke da je poligraf nepouzdan, ili da zbunjuje porotu, ili se na neki drugi način mora isključiti u skladu sa Zakonom 403⁴². Ironija je da je mišljenje najvišeg suda SAD, u kojem je većina sudija bila naklonjena korišćenju poligrafskih dokaza na sudovima, zapravo iskorišćeno da podrži tradicionalno negativan odnos nižih sudova prema prijemu poligrafa kao dokaza.

REZIME I ZAKLJUČCI

Tokom čitave istorije odnosa prema poligrafskim dokazima u sudovima SAD, postojao je jasan model straha i isključivanja, sa samo povremenim izuzecima, kada su takvi dokazi prihvatani. Opšti zakoni i teorije o prihvatanju dokaza, a posebno naučnih dokaza, uglavnom su favorizovali prihvatanje poligrafa, ali su te teorije bivale ignorisane ili su primenjivane na neobično stroge načine kako bi isključile poligrafske dokaze iz sudskog postupka. I mada će zagovornici nesumnjivo nastaviti da pokušavaju da utiču na sudove da doslednije primenjuju te teorije na poligrafske dokaze, dosadašnji odnos sudova u SAD ne daje nam nadu da očekujemo značajne promene u opštoj tendenciji isključivanja poligrafa u bližoj budućnosti.

LITERATURA

Daniels, C. (1997) New Frontiers in Polygraph Evidence. *The New Mexico Trial Lawyer*, 97, 107.

Dery, G. (1999) Mouse hunting with an elephant gun: The Supreme Court's overkill in upholding a categorical rejection to polygraph evidence in *United States v. Scheffer*. *Am. J. Crim. L.*, 227.

⁴² Videti, na pr. *United States v. Orians*, 9 F. Supp. 2d 1168, 1189 (D.Ariz. 1998); *United States v. Reed*, 147 F.3d 1178, 1183 (9th Cir. 1998); *United States v. Wright*, 1998 U.S. Dist. LEXIS 15127, 15138 (W.D. Tenn. 1998).

Imwinkelried, E. (1996) *Uncharged Misconduct*, 3:04.

Imwinkelried, E. and McCall, J. (1997) Issues once moot: The other evidentiary objections to the admission of polygraph examinations. *Wake Forest Law Review*, 1045.

McCall, J. (1996) Misconceptions and reevaluation – polygraph admissibility after *Rock* and *Daubert*. *U. Ill.L. Rev.*, 363.

McLaughlin, J.M. (ed.) (1997) *Weinstein's Federal Evidence*, 401.08(4) at 401-59 (2nd edn).

O'Conner, D. Jr. (1988) The polygraph: Scientific evidence at trial. *Naval Law Review*, 97, 106.

Peters, R. B. (1982) A survey of polygraph evidence in criminal trials. *ABA Journal*, 162.

Raskin, D. (1986) The polygraph in 1986: scientific, professional and legal issues surrounding acceptance of polygraph evidence. *Utah Law Review*, 29, 66.

#

Prevod rada *Legal Aspects of Polygraph Admissibility in the United States*, Charles W. Daniels-a, iz zbornika *Handbook of Polygraph Testing*, objavljen 2002.godine.

Priredio: Dragan Mijović, MUP R Srbije

ПРИКАЗ

Проф. Др Живојин Алексић:

***ДР БОЖИДАР БАНОВИЋ: "ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ДОКАЗА У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ
ОБРАДИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРИВРЕДНОГ
КРИМИНАЛИТЕТА" (МОНОГРАФИЈА)***

Током октобра 2002. године, у издању Више школе унутрашњих послова, из штампе је изашла монографија под насловом **"Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета"**, аутора др Божидара Бановића, која представља његову, делимично измењену и за објављивање прилагођену, докторску дисертацију.

Привредни криминалитет заузима значајно место у структури укупног криминалитета, како по квантитету, тако и по структури, динамици, материјалним и другим последицама, које изазивају све снажнију друштвену реакцију, као и све чешћу међународну сарадњу на његовом спречавању и сузбијању. Проучавање привредног криминалитета у данашње време добија на актуелности, с обзиром на суштинске и бурне промене у социјалном, економском и политичком бићу друштва. Нарочиту пажњу изазивају појаве организованог вршења кривичних дела привредног криминалитета, које добијају све карактеристике професионалног криминалитета.

Осим тога, потребно је напоменути да у криминалистичкој обради већине кривичних дела привредног криминалитета основни проблем представља фаза обезбеђења доказа. Постојећа литература која се бавила материјом сузбијања и спречавања привредног криминалитета, кретала се, углавном, у оквирима општих разматрања и глобалних сагледавања ове проблематике.

Ова публикација представља допринос у правцу конкретизације, односно сагледавања ове материје кроз криминалистичку контролу и обраду које, обезбеђењем квалитетних доказа, треба да доведу до судског поступка и кажњавања извршиоца.

Ова монографија подељена је на четири дела.

Пр и в део под наслово м **"Појам и карактеристике привредног криминалитета"** (стр.11-54) има три целине. У првој, изложено је појмовно одређивање привредног криминалитета, кроз детаљну анализу и критички осврт на бројне дефиниције овог појма, и формулисање сопствене, ауторове, дефиниције појма привредног криминалитета. У следећој целини првог дела аутор анализира опште, а у последњој, трећој, посебне карактеристике привредног криминалитета, при чему се ослања на разноврсне, првенствено статистичке податке, који се односе на квантитативна обележја привредног криминалитета (обим или масовност), његово релативно учешће у маси целокупног криминалитета, као и територијалну дистрибуцију, динамику и структуру, ове категорије криминалитета.

Други део монографије носи наслов **"Феноменологија привредног криминалитета"** (стр.55-178) и сачињавају га две главе. У првој глави даје се детаљна анализа тзв. класичних појавних облика привредног криминалитета. Друга глава **"Савремени појавни облици привредног криминалитета"** знатно је садржајнија и састоји се од пет целина. У њој су изложени и анализирани најактуелнији појавни

облици привредног криминалитета, уз ослањање на практична искуства домаћих органа откривања и гоњења, али и инострана искуства и литературу, када су у питању појавни облици, који до сада нису идентификовани у домаћој пракси. У том смислу, посебно су детаљно обрађени појавни облици у области својинске трансформације, као и појмови и појавни облици компјутерског криминалитета и прања новца.

Трећи део под насловом “**Појам доказа и значај њиховог обезбеђивања за вођење кривичног поступка**” (стр. 179-195) бави се појмом доказа, предмета доказивања и доказних средстава, као и обезбеђења доказа, те улогом полиције у том процесу. У овом делу теоријски, уз широко коришћење адекватне литературе, детаљно је обрађен сваки од поменутих појмова.

Четврти део под насловом “**Откривање кривичних дела привредног криминалитета**” (стр. 197-339) представља њен централни део и подељен је на три главе: 1. **Улога полиције у откривању кривичних дела и обезбеђењу доказа**; 2. **Улога неполицијских органа и орагнизација у обезбеђењу доказа**; 3. **Мере и радње којима се обезбеђују докази**.

У првој глави анализирани су проблематика криминалистичке контроле и криминалистичке обраде као фаза оперативне делатности полиције, и специфичне методе, које полиција примењује у свакој од њих, када су у питању кривична дела привредног криминалитета. Осим тога, апострофиран је значај појединих метода, које су у актуелној полицијској пракси запостављени, при чему су анализирани разлози таквог стања, ослањајући се на резултате интервјуа, које је аутор спровео са одговарајућим бројем руководилаца и оперативних радника Министарства унутрашњих послова, који раде на сузбијању криминалитета у привреди. Поред тога, у посебном сегменту ове главе сагледана је ефикасност полиције у откривању кривичних дела привредног криминалитета, а као критеријум узет је број одбачених кривичних пријава од стране јавног тужиоца у петогодишњем периоду.

Друга глава обухвата садржаје који се односе на улогу неполицијских органа и организација у откривању и доказивању кривичних дела привредног криминалитета. У погледу ове тематике, критички и са аспекта домаће праксе, анализирана су инострана искуства из Сједињених Америчких Држава, Енглеске и Немачке, односно појединих органа, организација и специјализованих агенција ових држава, који самостално или у сарадњи са полицијом учествују у појединим фазама откривања и доказивања кривичних дела привредног криминалитета. У следећем сегменту извршена је анализа доприноса домаћих неполицијских органа у сузбијању привредног криминалитета, уз критички осврт на овлашћења и праксу Финансијске полиције, инспекцијских органа, Царине, Народне банке Југославије и других неполицијских органа и организација.

Трећа глава односи се на мере и радње којима се обезбеђују докази, при чему нису обухваћене све, већ само поједине, најзначајније за обезбеђење доказа код кривичних дела привредног криминалитета. Издвојене су и веома детаљно анализирани следеће радње : увид у документацију, као непроцесна радња, која претставља основ за обезбеђење материјалних доказа, у виду књиговодствених исправа и пословних књига и вештачење пословних књига и докумената, при чему су веома прецизно и детаљно, са техничког и тактичког аспекта, представљени методи ових вештачења. Одговарајућа пажња посвећена је правном основу, недостацима и слабостима, као и доказној вредности поменутих вештачења. Посебан део ове главе односи се на надзор комуникација, као метод за обезбеђење доказа, уз излагање иностране легислативе (Немачка, Италија, Швајцарска, Сједињене Америчке Државе) која се тиче ове проблематике и критички осврт на домаће законодавство и праксу.

На крају овог дела обрађене су специфичне методе откривања и доказивања кривичних дела компјутерског криминалитета. Посебно је апострофирано питање доказне вредности компјутерских записа, уз дескрипцију судске праксе Сједињених Америчких Држава, обзиром да је домаћа у погледу ове проблематике скоро занемарљива.

Посматрајући монографију у целини, може се констатовати да је њен садржај изложен на јасан, систематизован и логички консеквентан начин. У методолошком погледу монографија чини комбинацију критичке анализе најновијих научних сазнања и праксе иностраних и домаћих органа откривања и гоњења, што јој даје посебну вредност. Осим тога, актуелност садржаја чини ову књигу препоручљивом и веома употребљивом како за студенте, тако и за све субјекте који раде на сузбијању привредног криминалитета, а посебно припаднике криминалистичке полиције, али и тужиоце и судије, нарочито оне који раде по кривичним предметима привредног криминалитета.

Потребно је указати и на коришћену домаћу, а посебно инострану литературу и правне изворе, који су су веома обимни, али и релевантни за проблематику која је обрађена у монографији.

Посебну вредност представљају закључци и вредносни ставови до којих је аутор дошао проучавајући и критички анализирајући, како релевантну литературу, тако и праксу органа откривања и гоњења, у чијој надлежности су поједини сегменти спречавања и сузбијања привредног криминалитета. На основу њих, аутор је формулисао и одговарајуће конкретне предлоге, који се односе на унапређење и осавремењивање организације и функционисања органа унутрашњих послова и других неполицијских органа и организација ради ефикаснијег откривања кривичних дела привредног криминалитета и обезбеђења доказа. Осим тога, аутор је дао и предлоге *de lege ferenda*, који се тичу проблематике материјалног, али и процесног кривичног законодавства, уз детаљно образложење сваког од њих.

П Р И К А З И

Мр Младен Бајагић,

Виша школа унутрашњих послова

Доц. др Драган Р. Симић¹

"НАУКА О БЕЗБЕДНОСТИ – САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ БЕЗБЕДНОСТИ"

Крајем 2002. године у издању Службеног листа СРЈ и Факултета политичких наука из Београда објављена је монографија доц. др Драгана Р. Симића "Наука о безбедности – Савремени приступи безбедности". Написана је на 233 стране на српском језику, а њену композицију чине предговор, увод, основни садржај састављен из 12 поглавља, анекс - прилози докумената везаних за ОУН, ОЕБС, ЕУ, ЗЕУ и НАТО, и списак изабране литературе. Поред тога, на енглеском језику су дати закључак, и садржај.

У предговору насловљеном као "Реч унапред" др Драган Симић наводи да сврху свог истраживачког напора и коначног обликовања овог, по нама вредног, научног дела види управо у чињеници да "Наука о безбедности" представља данас, и у догледној будућности, истовремено и науку о опстанку човека и друштва у научном и теоријском промишљању опстанка људске цивилизације. С тим у вези, он оцењује да је конституисање "Науке о безбедности" на нашим просторима као самосталне и засебне научне дисциплине, веома значајно, превасходно због тога што ће се *омеђивањем њеног истраживачког поља* боље и садржајније разумети замисао, систем и функција савремене безбедности. Наравно, аутор при томе има у виду да се неке безбедносне дилеме и питања, као на пример питање рата и мира, већ налазе у "самом срцу" науке о међународним односима.

Имајући у виду да је у међународним односима после Хладног рата дошло до преобликовања укупне замисли безбедности аутор у **Уводу** књиге износи да је њен

¹ Доц. др Драган Р. Симић је наставник Факултета политичких наука у Београду, на катедри за међународне односе. На основним студијама изводи наставу на предметима *Међународни односи* и *Глобална и национална безбедност*. Наставник је и на последипломским студијама на матичном факултету и другим високошколским установама у Републици Србији. Поред ове монографије, аутор је још две књиге: *Поредак света* и *Позитиван мир – схватања Јохана Галтунга*, као и већег броја научно-тероријских радова из области међународних односа и теорије безбедности.

циљ, најконкретније, да у временима "глобалне узбурканости" истражи и препозна главне узроке који утичу на "појединачну, групну, националну, међународну и глобалну безбедност". Упориште за овакав приступ промишљању и схватању појма безбедности, којим успева изградити особени истраживачки и научно-теоријски приступ изучавању феномена безбедности, аутор заснива на тврдњи да управо у "промишљању безбедности", у условима настајања глобалног друштва, треба имати у виду значајне измене укупне "замисли безбедности", као и чињеницу да су до сада мање познати изазови и претње утицали да се достизање, очување и унапређење безбедности доведе у исту равн са проблемом опстанка човека и људског друштва.

Основни садржај књиге чини 12 поглавља, насловљених као: "Промене у систему или промене система?; Основни узроци и услови преобликовања замисли безбедности; Напуштање мишљења и понашања уобрасцу "безбедносне дилеме"?; Национална безбедност и национални интерес: важнији видови; Различити приступи промишљању безбедности и преобликовање замисли безбедности; О појму и значају безбедносне заједнице; Светски интереси и светска безбедност; Критички приступи безбедности; Омеђивање предмета (истраживачког поља) науке о безбедности; Разнолики приступи промишљању безбедности: "струје" унутар главних токова; Замисао сарадње у безбедности; и Заједничка безбедност у Европи". Наведена поглавља хронолошки и садржајно граде, уз уважавање најстрожијих научних критерија, једну "питку" и складну целину, која читаоце, својом богатом научном и методолошком апаратуром, са високог нивоа теоријско-филозофског уопштавања, постепено уводи у "арену" интелектуалне и теоријске борбе у антиципирању и схватању актуелних изазова и претњи безбедности. При томе аутор не заборавља на задатак јасног, језгровитог, концизног и прецизног изражавања, и својим стилем и богатством изражавања показује да пред нама имамо великог znalца и заљубљеника матерњег језика.

Држећи пажњу читаоца на највишем нивоу, аутор од првог до последњег поглавља општи појам безбедности промишља у све три равни: као стања, као функције, и као система, уважавајући при томе обавезу да се "промишљање безбедности" у новим условима мора неумитно довести у равн актуелних трендова у међународним односима, посебно процеса настајања глобалног (светског) друштва и појаве нових изазова и претњи који утичу на (не)безбедност појединца, одређене друштвене групе, нације, међународног и глобалног окужења. Оценом да нема никакве сумње да *"безбедност мора да буде осмишљена на основном нивоу појединог људског*

бића, да би имала смисла на међународном плану", аутор за полазиште свог и сваког будућег исправног промишљања замисли безбедности узима појединца, чиме га афирмише као незаобилазног чиниоца и субјекта међународних односа, а тиме и безбедносних процеса којима се одликује почетак XXI века. Исти третман код аутора имају и надржавни субјекти (наднационалне владине и невладине организације, и др.), које су се, такође, у условима глобализације међународних односа, коначно потврдиле као битни субјекти међународних односа, а тиме и важни чиниоци у антиципацији свих трендова који се тичу међународне и светске безбедности. Теоријски ниво ове књиге захтева, како и сам аутор сматра, висок ниво теоријске културе читалаца, али се ипак, њеним пажљивим ишчитавањем, може оценити да је аутор успео да промишљање и замисао безбедности у новим условима, и при новим изазовима и претњама, обогати појмовима који се налазе у самој сржи науке о међународним односима. Ту, пре свега, мислимо на питање рата и мира, односа и веза између националног интереса и националне безбедности, појам моћи, његове нове изворе и димензије, силу и политичко насиље, итд. Упознајући нас са "разноликим приступима промишљања безбедности", аутор даје критички осврт на концепт мишљења и понашања у обрацу "безбедносне дилеме", карактеристичног за хладноратовско раздобље и реалистичку школу, која безбедност схвата уско и само у њеном војном виду, при чему се "способност и претња" исказују у војој димензији, а безбедност "једносмерно и једнозначно веже за увећање моћи". Насупрот овом приступу, аутор отвара нове видике у промишљању и схватању замисли безбедности, нудећи нови безбедносни образац, који за своје угаоне каменове има "поштовање људских и мањинских права, очување животне средине, политичку демократију, политичку стабилност, и зајемчене процедуре и процесе", што нас доводи до релативно новог појма "социјеталне безбедности" насупрот уско схваћене "државне и/или националне безбедности".

На тај начин аутор извлачи укупну замисао безбедности из ужег контекста и своју пажњу усмерава на неке друге кључне појмове који обележавају "преобликовану замисао безбедности" у реалтивно новијим расправама о међународним односима, безбедности и студијама мира: "безбедносни режим" (*Security regimes*), "безбедносни комплекс" (*Security complex*), "заједничку безбедност" (*Common security*), "светску безбедност" (*World security*). Широко, али заиста неопходан истраживачки захват аутора не одвлачи од основног проблема, већ га доводи у прилику да тешко оборивим научним аргументима изложи своје гледиште о светским интересима, светској безбедности и обрацима који се могу очекивати у новом осмишљавању замисли безбедности. По

његовој оцени, у "условима рачвања глобалне структуре", која је условила потребу преобликовања досадашњег концепта безбедности, *преговарање, попуштање и сарадња* постали су симболички израз схватања безбедности код традиционалних европских народа. Препознајући у нужности *међусобне сарадње и јачању поверења* између главних актера међународних односа прави начин *достизања, очувања и унапређења* безбедности на свим новоима, аутор кроз замисао изградње једне "кантијанске" глобалне федерације више система сарадње у безбедности, израсле из претходно неколико регионалних безбедносних заједница, види праву перспективу за развој "*глобалног система у безбедности*", који би обухватио све појединце и све народе на Земљи. Тај *глобални систем безбедности* могао би, коначно, бити можда једини пут да се пронађе општецивилизацијски одговор надлазећим глобалним изазовима и претњама (међународни тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, ратови четврте генерације, еколошке претње, итд.). Препознајући у напетости између система држава и глобалног друштва у настајању "опште место" у процесу преобликовања замисли безбедности, аутор оцењује да глобалисти ипак "помало занесено" предвиђају разрастање и проширивање актуелних "безбедносних заједница". По његовој оцени, у обзир се морају узети и другачија размишљања по којима "држава остаје и даље стожер у садашњој замисли безбедности", чиме се афирмише став да управо "систем држава" може делотворно одговорити на глобалне изазове и претње. Сучељавајући ова два различита, али по дефиницији не потпуно супротстављена приступа промишљању замисли безбедности у условима настајања глобалног друштва, др Симић са особеним аналитичким и синтетичким слухом покушава и успева пронаћи одређени заједнички именоватељ и помирити интелектуалну и научну напетост између њих.

Аутор примећује да, с једне стране, приврженици теорије глобалног друштва не виде само у појединцима и друштвеним групама једине "референтне објекте безбедности" већ и у државама, а с друге стране, да они који државу сматрају за стожер укупне безбедности на свим нивоима, не поричу увећан значај појединачне, друштвене, "социјеталне" и глобалне, наспрам уско схваћене државне безбедности. У том напетом емпиријском и научном амбијенту он отвара питање вредносног миљеа замисли сарадње у безбедности, односно тзв. концепта *кооперативне безбедности (Cooperative Security Concept)*. Сажето и прегледно износећи историјски пресек развоја идеје о сарадњи између држава у безбедности, кроз сагледавање процеса развоја заједничке безбедности у Европи, др Симић оцењује да су "у будућности извесније регионалне

безбедносне заједнице обухваћене глобалним системом сарадње у безбедности, него што је реално настајање глобалног поретка сарадње у безбедности". Јер, како и сам закључује, "безбедносне заједнице и системи сарадње у безбедности су један од најделотворнијих начина за заштиту и унапређење националне безбедности" и истовремено су прилагођене "измењеној природи безбедносних изазова и претњи, стању, функцијама, као и преобликованој замисли безбедности после хладног рата".

У **Закључку** књиге, наглашавајући да се предмет изучавања замисли и система безбедности показао као веома сложен и променљив приликом писања овог дела, аутор оцењује да ће на безбедност, од појединачне до глобалне, у надолазећим деценијама, поред већ познатих процеса и појава којима се одликовао XX век, утицати и видљиве последице процеса глобализације: "пребрзе друштвене промене, увећање економске неједнакости, као и потискивање етнонационалне, верске, односно културно-цивилизацијске самобитности различитих друштвених група и народа". У "стратешкој рачуници" и "разлозима моћи", као животно важним састојцима деловања било које државе у XXI веку, аутор види опасност даље афирмације "обеспокојавајуће безбедносне дилеме". Основну снагу за њено превазилажење аутор на хоризонту XXI века види у идеји и замисли *свеобухватне безбедности (Comprehensive Security Concept)* и *сарадње у безбедности (Cooperative Concept)*.

На крају, вредност овог научног дела огледа се у актуелној, богатој и садржајној изабраној литератури, посебно страним изворима, који су аутору били камен темељац у промишљању замисли безбедности у актуелном тренутку развоја међународних односа и надолазећим изазовима и претњама по опстанак и развој људског друштва. Наравно, њен високи научни квалитет гарантују и имена рецензента: проф. др Мирослава Хацића и проф. др Јохана Галтунга, истакнутих научних ауторитета у области изучавања међународних односа и безбедности. Због свега поменутог књига "Наука о безбедности: Савремени приступи безбедности" по садржини и форми јединствено је научно дело на нашим просторима, и шире, које се намеће као незаобилазно научно штиво у утемељивању "Науке о безбедности" као нове научне дисциплине на нашим просторима. Зато је са задовољством препоручујемо научној и широј читалачкој публици, која гаји креативни и критички однос према проблему превазилажења нагомиланих безбедносних проблема, и настоји својим личним ангажманом допринети преобликовању укупне замисли и система безбедности у будућим временима.

Уводник

Аутор	Назив	Страна
Број 1		
Уредништво	ИЗ ИЗВЕШТАЈА О РАДУ УРЕДНИШТВА У 2001. ГОД.	3
	СВЕЧАНО ПРОСЛАВЉЕН ДАН МУП-а И РДБ	8
Број 2		
Драгана Анђелковић	РАДНО И СВЕЧАНО ОБЕЛЕЖЕН 8. ФЕБРУАР – ДАН ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА	149
Број 3		
Проф. др Предраг Илић	САВЕТОВАЊЕ О РЕФОРМИ МУП РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ	403
Број 4		
Валентина Баић	СТАВЉЕН У ФУНКЦИЈУ НАУЧНО-ОБРАЗОВНИ ЦЕНТАР ВШУП НА АВАЛИ	545
Душан Михајловић	ИЗЛАГАЊЕ НА ОТВАРАЊУ ОКРУГЛОГ СТОЛА У НАУЧНО-ОБРАЗОВНОМ ЦЕНТРУ ВШУП НА АВАЛИ	550
Проф. др Момчило Талијан	ОСВРТ НА ЗАСНИВАЊЕ, РАЗВОЈ И ПЕРСПЕКТИВЕ НАУЧНЕ МИСЛИ У УНУТРАШЊИМ ПОСЛОВИМА И УЛОГА ВШУП	552
Број 6		
Марга Ивановић	СВЕЧАНИ ПРОГРАМ ОБЕЛЕЖАВАЊА ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ ПОСТОЈАЊА И РАДА ВШУП	849

Реформа полицијског школства

Број 2		
Душан Михајловић	ГОВОР НА ОТВАРАЊУ ОКРУГЛОГ СТОЛА О РЕФОРМИ ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА	155
Проф др Љубомир Стајић	ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА МУП-а РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	159
Проф. др Момчило Талијан Проф. др Желимир Кешетовић	У СУСРЕТ РЕФОРМАМА ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА – ЈЕДНА ВИЗИЈА	174
Драгић Јосифовић	НУЖНОСТ ПРОМЕНА- РЕФОРМА ОБРАЗОВАЊА У СШУП	188
Мр Данило Видојковић Мр Јаков Савић	КИБЕРНЕТСКИ ПРИСТУП МОДЕРНОМ УЧЕЊУ	194
Проф. др Мирослав Живковић	УПОРЕДНИ МОДЕЛИ ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА СА ОСВРТОМ НА РЕФОРМУ ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА У СРБИЈИ	202
Драган Мијовић Владимир Алексић Миле Новковић	РЕФОРМА ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА СА СТАНОВИШТА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ	210
Проф. др Андреја Савић	ПОЛИЦИЈСКО ШКОЛСТВО НА РАСКРШЋУ	222
Dinesh Thakkar	ОСНОВНА ПИТАЊА ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И РЕФОРМЕ ШКОЛСТВА	225

Андрија Фенрих Миодраг Реџић	РЕФОРМА ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ-ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕФОРМУ НАСТАВЕ ИЗ ОБЛАСТИ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈА	231
Проф. др Предраг Илић	ЗАВРШНА РЕЧ НА ОКРУГЛОМ СТОЛУ О РЕФОРМИ ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА	243

Теоријски радови

Аутор	Назив	Страна
Број 1		
Др Слободан Пантазијевић	ПРИСТУП ОБЛИКОВАЊУ МОДЕЛА УПРАВЉАЊА ПОЛИЦИЈОМ НА ПОСЛОВИМА БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА	13
Др Зоран Килибарда	ПОЛИЦИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ У УСЛОВИМА НАТОИЗАЦИЈЕ БАЛКАНА	35
Мр Горан Милошевић	САРАДЊА ДРЖАВНИХ ОРГАНА У ПОСТУПКУ УТВРЂИВАЊА, НАПЛАТЕ И КОНТРОЛЕ ЈАВНИХ ПРИХОДА	49
Др Александар Милић	СТРЕСНЕ СИТУАЦИЈЕ РАТА-ПРЕТПОСТАВКА ПОСТТРАУМАТСКИХ СТРЕСНИХ ПОРЕМЕЊАЈА	65
Број 2		
Др Драган Јовашевић	КРИВИЧНА ДЕЛА РАЗБОЈНИЧКЕ КРАЂЕ И РАЗБОЈНИШТВА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ У УПОРЕДНОМ ПРАВУ	247
Доц. др Миодраг Јовић	ПРИНУДА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ	268
Број 3		
Проф. др Бранислав Симоновић	ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЛИЦА НА ОСНОВУ УТВРЂИВАЊА ДНК ПРОФИЛА (I део)	407
Мр Миливој Допсај др Миленко Милошевић др Мирољуб Благојевић Горан Вучковић	ЕВАЛУАЦИЈА ВАЉАНОСТИ ТЕСТОВА ЗА ПРОЦЕНУ КОНТРАКТИЛНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА МИШИЋА РУКУ КОД ПОЛИЦАЈАЦА	434
Број 4		
Проф. др Бранислав Симоновић	ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЛИЦА НА ОСНОВУ УТВРЂИВАЊА ДНК ПРОФИЛА (II део)	561
Број 5		
Проф. др Владимир Кривокапић	ТЕРОРИЗАМ КАО ОБЛИК ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И МЕРЕ СУПРОСТАВЉАЊА	665
Проф. др Бранислав Симоновић	НОВЕ МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА	685
Мр Дане Субошић Мр Саша Милојевић	ПРИМЕНА МЕТОДА ЛИНЕАРНОГ ПРОГРАМИРАЊА У РЕШАВАЊУ ПРОБЛЕМА ТРАНСПОРТА У ПОЛИЦИЈСКОЈ ДЕЛАТНОСТИ	717
Ивана Илић	ЕВРОПСКА УНИЈА У ДЕСЕТ ТАЧАКА	760
Број 6		
Проф. др Владимир Кривокапић	ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ И ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО ОБЛИЦИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА	859
Др Миодраг Јовић Проф. др Желимир Кешетовић	НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У СВЕТЛУ НОВИХ ИНКРИМИНАЦИЈА	866

Мр Даг Коларевић	ИЗРАДА ПСИХОЛОШКОГ ПРОФИЛА ИЗВРШИОЦА КРИВИЧНОГ ДЕЛА	889
------------------	--	-----

Стручни радови

Аутор	Назив	Обим АТ
Број 1		
Др Здравко Вејновић	ТИПОВИ РЕНДГЕНСКИХ УРЕЂАЈА У АНТИТЕРОРИСТИЧКОЈ ЗАШТИТИ	75
Др Жељко Никач	МЕЂУНАРОДНА ОРГАНИЗАЦИЈА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ – ИНТЕРПОЛ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СТАТУС ЈУГОСЛАВИЈЕ	92
Број 2		
Др Драгмила Вујовић	ОВЛАШТЕЊА ОРГАНА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ПРЕМА ЗАКОНУ О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ ИЗ 2001. ГОДИНЕ	298
Драган Обрадовић Мр Зорица Суботић	АУДИО БАЛИСТИЧКО ВЕШТАЧЕЊЕ КОД КРИВИЧНИХ ДЕЛА СА ЕЛЕМЕНТИМА НАСИЉА	325
Мр Радоман Бендераћ Јован Кокотовић	НЕКИ ОД РЕЗУЛТАТА МЕРА ЗАШТИТЕ ИЗ ОБЛАСТИ ЈОНИЗИРАЈУЋИХ ЗРАЧЕЊА НА ГРАНИЧНИМ ПРЕЛАЗИМА СРЈ	337
Љиљана Дапчевић - Марковић	ЖЕНЕ У ПОЛИЦИЈИ	344
Број 3		
Др Крсто Липовац Мр Благоје Милинић	ОДНОС САОБРАЂАЈНЕ ПОЛИЦИЈЕ И ЈАВНОСТИ У БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЂАЈА	445
Стојан Сукновић	ПРЕГЛЕД ЕЛЕКТРО - ЕНЕРГЕТСКИХ ОБЈЕКТА - ТРАФОСТАНИЦА	469
Мр Дане Субошић	АНГАЖОВАЊЕ СПЕЦИЈАЛНИХ ЈЕДИНИЦА У СВЕДИМЕНЗИОНАЛНИМ ОПЕРАЦИЈАМА	477
Дијана Петровић	ИНФОРМАЦИОНО-ДОКУМЕНТАЦИОНА (ИНДОК) ДЕЛАТНОСТ МУП-А СРБИЈЕ	493
Број 4		
Драган Обрадовић	НОВА РЕШЕЊА У ЗКП ОД ПОСЕБНОГ ЗНАЧАЈА ЗА ПОСТУПАЊЕ ПРИПАДНИКА ОРГАНА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА	558
Ранко Балтић Мр Ђурица Амановић Синиша Суботички	ПОЛУГА НА ШАЦИ УВРТАЊЕМ -КОТЕ МАWASHИ	602
Бошко Милић	ПОСРЕДОВАЊЕ У ВРШЕЊУ ПРОСТИТУЦИЈЕ СА ОСВРТОМ НА ПОЈАМ ОБМАНЕ	610
Душан Алексић	ПРЕДВИЂАЊЕ БУДУЋНОСТИ КАО ФАКТОР УСПЕШНОСТИ РАДА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА	614
Марга Ивановић	НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ КАО ДРУШТВЕНИ ПРОБЛЕМ	627
Број 5		
Оливер Лајић Остоја Јовишевић	ПРЕВЕНЦИЈА НАРКОМАНИЈЕ У НОВОМ САДУ	771
Мр Милица Тошић	СУЗБИЈАЊЕ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ И РЕЗУЛТАТИ У РАДУ АНТИКОРУПЦИЈСКИХ ТИМОВА	781

Валентина Баић Јелена Јововић	МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА-ЕКСПЛОРАЦИЈА УЗОРКА ДЕЛИНКВЕТНОГ ПОНАШАЊА	791
Доц. др Зоран Кековић Др Драган Вујић	СТАЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА УГРОЖАВАЊА У СТУДЕНТСКИМ НАСЕЉИМА	803
Доц. др Бошко Родић	ЕЛЕКТРОМАГНЕТНО ЗРАЧЕЊЕ-РИЗИК ЗБОГ ПРИСЛУШКИВАЊА	815
Број 6		
Проф. др Слободан Пантазијевић	САОБРАЋАЈНО-ПОЛИЦИЈСКИ МЕНАџМЕНТ	899
Мр Горан Милошевић	КРИВИЧНО ДЕЛО ИЗБЕГАВАЊА ПЛАЋАЊА ПОРЕЗА	910
Мр Данило Видојковић	НЕКЕ МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У ПОЛИЦИЈСКОМ ТРЕНИНГУ	926
Др Зоран Ћировић Проф. др Срећко Јовановић Мр Горан Касум Мр Зоран Обрадовић	ПРИМЕНА РВАЧКИХ ТЕХНИКА У СПЕЦИЈАЛНОМ ФИЗИЧКОМ ВАСПИТАЊУ	937
Миле Чучковић	РАЧУНАРСКА МЕТОДА ОДРЕЂИВАЊА ТИПА ОРУЖЈА НА ОСНОВУ ТРАГОВА НА ЧАУРИ И ЗРНУ	941

Из историје полиције

Аутор	Назив	Страна
Број 1		
др Видак Кривокапић Светлана Ристовић	ДОПРИНОС ПРОФ. ДР АРЧИБАЛДА РАЈСА ИЗГРАДЊИ ПОЛИЦИЈСКОГ ШКОЛСТВА У СРБИЈИ	117
Број 2		
Бранислав Божовић	БЕОГРАДСКА ПОЛИЦИЈА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ	357
Број 3		
др Видак Кривокапић Светлана Ристовић	РАЈСОВ ПРОЈЕКАТ ЗА ИЗГРАДЊУ МОДЕРНЕ ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ	506

Из стране литературе

Аутор	Назив	Страна
Број 1		
Весна Кашић	THOMAS WEIDMANN: СТРУКТУРЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА	127
Број 2		
Маја Чучковић	DENNIS J. STEVENS: ОДРЖАВАЊЕ РЕДА У ЗАЈЕДНИЦИ И ТЕХНИКЕ РУКОВОЂЕЊА – КВАЛИТЕТ ТЕХНИКА РУКОВОЂЕЊА	373
Број 3		
Предраг Златић	АНДРЕЈ ШТЕР: СТРАТЕГИЈА СЛОВЕНИЈЕ ЗА ПРИЈЕМ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ	519
Број 4		
Весна Николић	DR MARCEL/EUGENE LEBEUF: ПОЛИЦИЈА И УПОТРЕБА ИНФОРМАТИЧКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ – ЈЕДНА ОЦЕНА	634

Мр Душан Давидовић	JOHN MARKOVICH, CHRISTOPHER STONE: МАПИРАЊЕ КРИМИНАЛА POLICING У ДЕМОКРЕТСКИМ ДРУШТВИМА	641
Број 5		
Невенка Ђаловић	БРАНКО ЛОБНИКАР, МИЛАН ПАГОН: ОПАЖАЊЕ АГРЕСИЈЕ НА РАДУ И НАСИЉЕ У СЛОВЕНАЧКОЈ ПОЛИЦИЈИ	828
Број 6		
Рената Самарцић	В. П. КОРЖ: КОРУПЦИЈСКЕ ВЕЗЕ ОРГАНИЗОВАНИХ КРИМИНАЛНИХ ГРУПА И ОРГАНИЗАЦИЈА – КРИМИНАЛИСТИЧКА АНАЛИЗА	949

Прикази

Аутор	Назив	Страна
Број 2		
Дијана Петровић	БРАНКО БОГДАНОВИЋ: ДВА ВЕКА ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ	388
Ивана Крстић	ГРУПА АУТОРА: МИНИСТРИ СРПСКЕ ПОЛИЦИЈЕ	394
Број 3		
Др Момчило Лазовић Др Владимир Кривокапић	ПРИКАЗ МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНО-СТРУЧНОГ СКУПА “МЕСТО И УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА-СТАЊЕ, МОГУЋНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ”	525
Др Зоран Килибарда	ОЛЕГ БАРАБАНОВ: НОВИ ИЗАЗОВИ БЕЗБЕДНОСТИ У КОНТЕКСТУ ШИРЕЊА НАТО	529
Небојша Бојанић	DUSKO MODLY, НЕЦАД КОРАЈЛИЋ: КРИМИНАЛИСТИЧКИ РЕЧНИК	540
Број 4		
Др Желимир Кешетовић	ПРИКАЗ МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНО-СТРУЧНОГ СКУПА “ПОЛИЦИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ И ОБУКА: КОМПАРАТИВНА, ГЛОБАЛНА ПЕРСПЕКТИВА»	653
Ивана Илић	САНДРА ЉУБИНКОВИЋ (ИЗБОР ТЕКСТОВА): ТРГОВИНА ЖЕНАМА	659
Број 5		
Др Жељко Никач	ЗАКОНИК О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ	840
Мр Милица Тошић	ПРИКАЗ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ О ОБАВЉАЊУ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА У ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ-ЉУБЉАНА, СЕПТ. 2002.	844
Број 6		
Проф. др Станко Бејатовић	ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР КРИВОКАПИЋ: ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА	954
Мр Зоран Милић	МЕЂУНАРОДНИ СИМПОЗИЈУМ – МЕНАЏМЕНТ У СФО ПОЛИЦИЈЕ ПРИМЕР РАДА: АНАЛИЗА ПАРАМЕТАРА БРЗИНЕ, СИЛЕ И ЊЕНИХ ДИМЕНЗИЈА ПРИ ДИЗАЊУ ТЕГОВА РАЗЛИЧИТИХ ТЕЖИНА ИЗ ДУБОКОГ ЧУЋЊА РАЗЛИЧИТИМ БРЗИНАМА	957
Мр Љубинка Ступар	АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ: КРИМИНАЛИСТИЧКО-ХЕМИЈСКО ВЕШТАЧЕЊЕ ТРАГОВА ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА	968